

Etäperheiden vanhempien kokemuksia sosiaalipalveluista

Heidi Salmikallio

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme	
Tekijä – Författare – Author Heidi Salmikallio			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Etäperheiden vanhempien kokemuksia sosiaalipalveluista			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Joulukuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 105 + liite
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on etäperheiden vanhempien kokemukset sosiaalipalveluista. Etäperhe on määritelty perheeksi, jonka luona eronneen vanhemman lapset eivät virallisesti asu, mutta jossa lapset vierailevat säännöllisesti tai satunnaisesti, tai asuvat erilaisin vuorojärjestelyin. Etäperheen muodostavat tässä tutkimuksessa etävanhempi ja hänen muualla asuvat lapsensa, etävanhempi puolisoineen tai etävanhempi, puoliso ja heidän taloudessaan asuvat lapset. Etäperhettä ei nykyisen lainsäädännön perusteella luokitella uusperheeksi, jollei siinä asu etävanhemman puolison lapsia. Monet yhteiskunnan etuudet määräytyvät vakituisen osoitteen perusteella, ja eronneiden vanhempien lapset määritellään lähivanhemman ruokakuntaan kuuluviksi.</p> <p>Tutkimuskysymykset ovat: Minkälaisia käsityksiä etäperheiden vanhemmilla on sosiaalipalveluista ja niiden toimivuudesta rakenteellisella tasolla? Millaisia ongelmakohtia ja onnistumisia etävanhempi ja hänen puolisonsa ovat kokeneet sosiaalipalveluiden kohtaamisissa? Minkälaisia rooleja ja merkityksiä etävanhempi ja hänen puolisonsa antavat itselleen sosiaalipalveluiden piirissä? Aihe liittyy tutkimukseen etävanhemmuudesta, isyys- ja uusperhetutkimukseen sekä bonusvanhemmuutta käsittelevään tutkimukseen. Tutkimus on kvalitatiivinen ja se sijoittuu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen. Aineistona on käytetty 2017–2018 kirjoituspyynnöllä kerättyä tekstiaineistoa. Aineiston pituus on yhteensä 60,5 sivua ja se koostuu 13 eri kirjoittajan kertomuksista. Aineisto on analysoitu käyttäen tulkitsevan fenomenologisen analyysin menetelmää (<i>interpretative phenomenological analysis</i>, IPA).</p> <p>Palvelujärjestelmä nähtiin sekavana, hitaana ja äitejä (lähivanhempia) suosivana, eripuraa aiheuttavana ja riitoja ratkaisemaan kykenemättömänä. Kohtaamisten osalta etäperheiden vanhemmat kertoivat arvostavansa työntekijöiden asiallisuutta, mutta kokivat olevansa altavastajia suhteessa lähivanhempaan (yleensä äitiin) sekä kasvokkaisessa työskentelyssä että dokumentaatioissa. Työntekijöiden ei koettu näkevän perheiden monimuotoisia tilanteita. Kokemukset merkityksellistyivät vanhemmille käsityksenä roolistaan kykenevänä, mutta lannistettuna taistelijana. Tulokset ovat osittain yhteneviä erityisesti sosiaalityön ja palvelujärjestelmän rakenteellista sukupuolittuneisuutta ja huoltoriitoja käsittelevän tutkimuksen kanssa. Tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan kaikkia etäperheitä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords etävanhemmuus, uusperhe, sosiaalipalvelut, sosiaalityö			
Ohjaaja tai ohjaajat –Handledare – Supervisor or supervisors Maija Jäppinen, Tarja Juvonen			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Helsingfors universitets bibliotek, Helsinki University Library			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1	JOHDANTO	1
2	ETÄPERHEET ILMIÖNÄ JA TUTKIMUSKOhteena	4
2.1	Biot ja bonarit – monimuotoisiin perhesuhteisiin liittyviä nimityksiä.....	4
2.2	Etävanhempien perheet tilastoissa	7
2.3	Etäperheiden oikeudellinen ja lainsäädännöllinen asema.....	11
2.4	Aiempi tutkimus.....	17
2.4.1	Etävanhemmuuden tutkimus	19
2.4.2	Isyystutkimus	21
2.4.3	Uusperhetutkimus.....	23
2.4.4	Bonusvanhemmuutta käsittelevä tutkimus.....	25
3	TEOREETTINEN JA METODOLOGINEN VIITEKEHYS.....	30
3.1	Kokemuksen tutkimus.....	30
3.2	Tulkitseva fenomenologinen analyysi	31
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	36
4.1	Tutkimusaineisto ja sen kerääminen	36
4.2	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	42
4.3	Analyysiprosessi	43
4.4	Tutkimuseettinen pohdinta.....	50
5	AINEISTON ANALYYSI.....	54
5.1	Systeemin syövereissä.....	57
5.1.1	Dalín piirtämä prosessi.....	57
5.1.2	Totellaan äitiä.....	60
5.1.3	Ponneton riidankylväjä.....	64
5.2	Kohtaamisten koukkuja.....	68
5.2.1	Puolueellista palvelua.....	68
5.2.2	Asiakirjojen valta	71
5.2.3	Pakettiratkaisu ja avaimet käteen	73
5.3	Taitava taistelija	75
5.3.1	Surullisen hahmon ritari	75
5.3.2	Kykenevä vanhempi.....	78
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET JA ARVIOINTI	81

6.1 Sukupuolet, äidit ja isät järjestelmässä	81
6.2 Riitojen selvittelyä, sovintojen solmimista?	85
6.3 Tutkimuksen arviointi	89
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	92
LÄHTEET	95
LIITE	106

1 JOHDANTO

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena ovat etäperheiden vanhempien kokemukset sosiaalipalveluista. Etäperheellä tarkoitan perhettä, jonka luona eronneen vanhemman lapset eivät virallisesti asu, mutta jossa lapset vierailevat säännöllisesti, satunnaisesti tai asuvat erilaisin vuorojärjestelyin jopa hyvin merkittävän osan ajastaan. Tutkielmassani etäperheen muodostavat etävanhempi ja hänen muualla asuvat lapsensa, etävanhempi puolisoineen tai etävanhempi, puoliso ja heidän taloudessaan asuvat lapset. Tutkielman keskeisiä käsitteitä ovat *etävanhemmuus* ja *bonusvanhemmuus*. Etävanhempi ei ole virallinen tai kaikissa yhteyksissä hyväksytty termi, ja todellisuudessa lapsi voi asua etävanhemman luona yhtä paljon tai enemmänkin kuin lähivanhemman luona. Bonusvanhempi voi olla joko etä- tai lähivanhemman puoliso.

Uusperhe on virallisen määritelmän mukaan perhe, jossa asuu vähintään yksi vain toisen vanhemman lapsi (Väestöliitto 2020). Nykyisen lainsäädännön piirissä etävanhemman muodostamat uusperheet jäävät siis usein tilastoimatta uusperheiksi, koska etävanhemman lasten virallinen asuinpaikka on muualla (Murtorinne-Lahtinen 2011, 19). Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva lakiuudistus astui voimaan vuonna 2019 (Laki lapsen huollosta... 190/2019), mutta edelleen lapsella voi olla vain yksi virallinen osoite. Tutkimukseni kohteena olevat perheet eivät siten näyttäydy yhteiskunnan palvelujärjestelmässä uusperheinä, ellei niissä asu vakituisesti etävanhemman puolison lapsia (Broberg 2010, 20). Useat perheen saamat palvelut määräytyvät asuinpaikan mukaan, ja esimerkiksi asumistukea tai monia muita etuuksia laskettaessa lapset määritellään ainoastaan lähivanhemman ruokakuntaan kuuluvaksi (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020).

Sosiaalipalvelut ovat osa sosiaalihuoltolain (1301/2014) määrittämää sosiaalihuoltoa, johon kuuluvat palveluiden ja niihin sisältyvien tukipalvelujen lisäksi ”sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön yksilön, perheen ja yhteisön toimintakykyä, sosiaalista hyvinvointia, turvallisuutta ja osallisuutta edistäviä ja ylläpitäviä toimia” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020a). Sosiaalipalvelut kuuluvat kuntien järjestämisvelvollisuuden piiriin, ja jokaisella kunnan alueella oleskelevalla on niihin oikeus siten, ettei hänen oikeutensa välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Erityisesti lapsiperheille suunnattuja sosiaalipalveluja ovat sosiaalihuoltolain piiriin kuuluvat perhetyö, lapsiperheiden kotipalvelu, kasvatus- ja perheneuvonta sekä lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten

valvonta. Lisäksi sosiaalipalveluihin kuuluu erityislainsäädännön perusteella tarjottavia palveluja: toimeentulotuki, lastensuojelu ja lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvä sovittelu. Perheillä saattaa olla kokemusta myös esimerkiksi päihde- ja mielenterveys-työstä, vammaispalveluista tai omaishoidon tuesta. (Mt.)

Sosiaalipalvelujen erottaminen muusta palvelujärjestelmästä on osin keinotekoista. Sosiaalihuollon ammattihenkilöitä työskentelee myös terveydenhuollossa ja opetustoimessa, ja ennen kaikkea sosiaalitoimessa työskentelevät sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat tekevät tiivistä yhteistyötä muiden sektoreiden toimijoiden kanssa. Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä tavoitteena on muun muassa eri sektoreiden välisten raja-aitojen mataltaminen, jotta asiakas voisi saada palvelunsa niin sanotusti yhdeltä luukulta (ks. esim. Sosiaali- ja terveysministeriö 2020b). Sosiaalipalvelut kuuluvat hallinnollisesti sosiaali- ja terveysministeriön alaisuuteen ja lastenvalvojan työ oikeusministeriön hallinnonalalle (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020a). Käytännössä lastenvalvojan palvelut kuitenkin käsitetään osaksi sosiaalipalveluja, lastenvalvojina työskentelee sosiaalihuollon ammattihenkilöitä ja lastenvalvoja on keskeisessä asemassa eronneiden vanhempien kohtaajana. Myöskään kaikissa kunnissa tai kuntayhtymissä lastenvalvojan työtä ei ole erotettu sosiaalipalveluista perheoikeudellisena palveluna (ks. esim. Itä-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä 2020; Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveyspalvelukuntayhtymä 2020), toisinaan yksi ja sama työntekijä hoitaa niin lastensuojelun sosiaalityöntekijän kuin lastenvalvojankin tehtäviä. Julkisten palvelujen lisäksi sosiaalipalvelujen kentällä on yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoita.

Uusperheiden määrä kasvaa ja avoliitot yleistyvät. Perhe-elämä ja perherakenteet ovat moninaistuneet ja perheiden kohtaamat todellisuudet ovat siksi tärkeitä sekä poliittisen keskustelun kannalta että yritettäessä ymmärtää yhteiskunnassa käynnissä olevia muutoksia. (Broberg 2010, 29–30.) Perheiden moninaisuuden tunnistaminen sisältyy myös hallituksen Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman eli LAPE-hankkeen huomioihin (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020c). Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tuoda näkyväksi erilaisissa etäperheissä elävien vanhempien kokemuksia sosiaalipalvelujärjestelmässä, jossa heidän perhemuotoaan ei välttämättä virallisesti tunnisteta. Tarkoituksena on selvittää, millaisena etäperheiden vanhemmat kokevat palvelujärjestelmän toimivuuden, millaisia kokemuksia heillä on kohtaamisista ammattilaisten kanssa ja millaisina rooleina kokemukset heille merkityksellistyvät. Tutkimuksen aineistona toimii 13

vanhemman tuottama tekstiaineisto, jonka keräsin kirjoituspyynnöllä vuodenvaihteessa 2017–2018. Aineisto on analysoitu käyttäen tulkitsevan fenomenologisen analyysin menetelmää.

Tutkielma etenee siten, että käyn ensin luvussa 2 läpi aihepiiriini liittyvää sanastoa, tarkastelen etäperheisiin liittyvää tilastotietoa ja esittelen etäperheiden oikeudelliseen ja lainsäädännölliseen asemaan kytkeytyviä näkökohtia. Aiempaa tutkimusta esittelen soveltuvien osien jaottelomalla tutkimuksen neljään eri teemaan. Luvussa 3 kuvaan tutkimukseni teoreettista ja metodologista taustaa. Luvussa 4 selvennän tutkimusprosessin etenemistä, pohdin tutkimuksen toteuttamisen etiikkaa ja täsmennän tutkimuskysymykset. Viidennen luvun analyysin jälkeen peilaan saatuja tuloksia aiempaan tutkimukseen luvussa 6, jossa myös arvioin tutkimuksen luotettavuutta. Viimeiseen lukuun olen koonnut keskeiset johtopäätökset ja tutkimuksen merkitykseen liittyvän pohdinnan.

2 ETÄPERHEET ILMIÖNÄ JA TUTKIMUSKOhteena

Tässä luvussa käsittelen ensin etäperheiden monimuotoisiin perhesuhteisiin liittyviä nimityksiä. Sen jälkeen luon katsauksen tilastoihin, ja hahmottelen etäperheiden oikeudellista ja lainsäädännöllistä asemaa. Luvun lopuksi esittelen aiheeseeni kytkeytyvää tutkimusta.

2.1 Biot ja bonarit – monimuotoisiin perhesuhteisiin liittyviä nimityksiä

Yhtenäistä ja virallista moninaisiin perhesuhteisiin liittyvää terminologiaa ei toistaiseksi ole olemassa. Erilaisissa perheissä elävien on kuitenkin väistämättä pitänyt kehittää heidän omiin tilanteisiinsa soveltuvaa sanastoa, ja jotkin nimitykset ovat saaneet enemmän kannatusta kuin toiset. (Esim. Huupponen 2017; Laaksonen 2014.) Tämän tutkielman keskeisiin käsitteisiin kuuluvat *lähi-* ja *etävanhemman* nimitykset eivät ole lakitermejä (Reen 2018), mutta ne ovat yleisesti käytössä kuvaamassa lapsen vanhempien juridista asemaa, oikeuksia ja velvollisuuksia. Näiden nimitysten merkitys on suurelle osalle ihmisistä selvä, osin mahdollisesti sen vuoksi, että myös Kela käyttää lähi- ja etävanhemman nimityksiä. Etävanhempi on elatusvelvollinen, joka ei asu lapsen kanssa, kun taas lähivanhempi on lapsen kanssa asuva vanhempi (Kansaneläkelaitos 2020). Esimerkiksi kansalaisjärjestö Isät lasten asialla ry on kuitenkin huomauttanut termien eriarvoistavasta vaikutuksesta ja suosii itse etävanhemman sijaan termiä *tapaajavanhempi* tai *tapaava vanhempi* (Isät lasten asialla ry 2018; ks. myös Huttunen 2001, 99). Englanninkielisissä yhteyksissä lähi- ja etävanhemman nimitykset ovat *resident* ja *non-resident parent* (esim. Huttunen 2001, 99), tai jos kyseessä on yksinhuoltajuus, *custodial* ja *non-custodial parent* (esim. Frieman 2003).

Vielä toisinaan keskusteluissa näkee käytettävän *uusperhettä* (engl. *stepfamily*, *blended family*) tarkoitettaessa nimitystä *uusioperhe*. Suositus kuitenkin on, ettei jälkimmäistä, vanhentunutta termiä käytettäisi ainakaan virallisissa yhteyksissä (Suomen Uusperheiden Liitto ry 2018), koska uusio-termi luo vaikutelman jo kertaalleen käytetystä ja uudelleen kasatusta. Uusperheiden jäsenten nimitykset puolestaan perustuvat useimmiten tuttuun ja perinteiseen ydinperheen jäsenistä käytettävään sanastoon. Uusperheeseen kuuluvien, ei-biologista sukua olevien jäsenten nimityksiä muodostetaan muun muassa erilaisilla etu- tai loppuliitteillä sisältävillä yhdyssanoilla, joista yleisimpiä ja tunnistettavimpia ovat

puoli-loppuiset tai -alkuiset termit: *äitipuoli*, *isäpuoli*, *puolivelji*. Puoli-loppuisia nimityksiä on pidetty kielteisempinä kuin puoli-alkuisia, joten nimityksiä kuten *puoliäiti* on alettu suosia. (Laaksonen 2014; Suomen Uusperheiden Liitto ry 2018; ks. myös Hokkanen 2005.) Äitipuoli-nimitykseen liittyy lisäksi paljon sellaista historiallista ja kulttuuriin pohjautuvaa painolastia, jonka vuoksi sen käyttöä saatetaan vältellä. Satujen äitipuoli on perinteisesti esitetty ilkeänä ja puolisonsa lapsia huonosti kohtelevana naisena, jota on kulttuurisesti hyväksytty vihata ja johon hyvin harva haluaa samaistua. (Sutinen 2005, 16–17; Sutinen 2013.) Toisaalta äitipuoli-nimitys voidaan kokea positiivisena ja tavoittelavana. Kuka tahansa ei voi kutsua itseään edes puolikkaaksi äidiksi toisen ihmisen lapsille, ellei titteliä ole ansaittu kenties vuosikausien yhteiselämän tuloksena. (Murto-
rinne-Lahtinen 2013, 14–15.)

Kielitoimisto suosittaa äitipuolen sijaan käytettävän nimitystä *uusperheen äiti* (Murto-
rinne-Lahtinen 2013, 15). Usein äitipuolen asemassa olevaa kuitenkin käytännössä kutsutaan etunimeltä, ja myös vanhemmat itse suosivat tätä vaihtoehtoa. Kandidaatintutkimansa uusperheen jäsenten nimityksistä tehneen Krista Huupposen (2017) kyselytuloksissa 93 prosenttia uusperheiden vanhemmista ilmoitti lasten käyttävän *uusvanhemmasta* pelkkää etunimeä. Kun puolisoilla oli myös yhteisiä lapsia, pelkkää etunimeä käytettiin 80 prosentissa tapauksista. Lähes puolet uusperheiden vanhemmista puhui itsestään etunimeään käyttäen puolisonsa lapsille niissä tapauksissa, jolloin uusperheen vanhemmilla oli yhteisiä lapsia. Toisinaan perheiden aikuisten mielestä ei ole tarpeen tehdä eroa biologisen vanhemman ja hänen puolisonsa välille, vaan aikuisia kutsutaan yksinkertaisesti *vanhemmiksi*. (Mt., 14, 17.)

Kuten edellä huomattiin, *uus*-etuliite on käyttökelpoinen väline muodostettaessa nimityksiä uusperheen jäsenille. Liite sopii myös muiden kuin uusperheen ytimeen kuuluvien jäsenten, kuten isovanhempien, nimeämiseen. Monimuotoisen perheen myötä lapsilla voi olla myös esimerkiksi *sosiaalisia* sisaruksia, jotka eivät ole heille mitään sukua. Heitä voi olla kätevä kutsua *uussiskoiksi* tai *-veljiksi* (vrt. engl. *half-siblings* tai *stepsiblings*, ks. Ganong & Coleman 2018, 8). Toinen tavallinen tapa kutsua ei-biologisia perheenjäseniä on lisätä *bonus*-liite nimityksen eteen. *Bonusisät* ja *bonuslapset* saavat aikaan myönteisen miellelyhtymän siitä, että uusperheen jäsenet ovat tavallisen peruskuvion päälle tuleva mieluinen ekstra. (Huupponen 2017, 32; Laaksonen 2014.) Uusperheaiheisilla foorumeilla erityisesti bonuslapset mukautuvat arkisessa kielenkäytössä esimerkiksi

bonareiksi (ks. myös Huupponen 2017, 24). Samoin lasten *biologista vanhempaa* kuvaava nimitys lyhenee toisinaan muotoon *bio* tai *bioska*. Kontekstista riippuen bioskänimityksen voi ehkä tulkita roskapussiassosiaatiollaan viittaavan uusperheen henkilökehioiden haasteisiin, tai toisaalta, leikkimielisesti ja tuttavallisesti käsitettynä, laajennetun perheen mutkattomiin ihmissuhteisiin. Myös erilaiset genetiivirakenteet, kuten *isän uusi/aviopuoliso/kumppani/uusi nainen/vaimo* tai yksinkertaisesti *iskän Hanna* ovat tavallinen tapa ilmaista ei-biologisia perhesuhteita. Neutraaleimpia uusperheen vanhemman nimityksiä ovat *perheen toinen vanhempi* tai *vastuullinen aikuinen*. (Huupponen 2017, 16, 21.)

Uusperheiden lapsia nimetään selkeästi suosituimman bonuslapsen/bonarin lisäksi esimerkiksi tyyleillä *meidän uusperheen teinit*, *miehen/vaimon lapset*, *Riston tytöt*, *perheemme toinen poika*, *kumppanin lapset edellisestä liitosta*, tai aivan kuten ydinperheissä: *meidän lapset* (Huupponen 2017, 23–24). Usein, samoin kuin bonusvanhempienkin kohdalla, päädytään käyttämään lasten etunimiä. Sosiaalisen median vertaistukipalstoilla, joilla saattaa olla tuhansia seuraajia, nimien käyttäminen ei kuitenkaan ole lapsen yksityisyyden suojan vuoksi hyväksyttävää. Näissä yhteyksissä nimitysten käyttäminen arkielämästä poiketen korostuu. Päivi Sutinen (2005; 2013) ja Minna Murtorinne-Lahtinen (2011; 2013) käyttävät tutkimustensa yhteydessä myös *lapsipuoli*-termiä, joka ei kuitenkaan Huupposen (2017, 24) kyselyn mukaan ole erityisen suosittu perheiden keskuudessa. Kuten aiemmin todettiin, puoli-liitteen käyttöön, erityisesti sanan lopussa, liittyy negatiivisia sävyjä. Samoin on *etälapsen* tapauksessa (Laaksonen 2014).

Monimuotoisten perheiden jäsenten erilaiset nimitykset eivät missään tapauksessa sulje toisiaan pois yksittäisten perheidenkään kohdalla, vaan perheenjäsenet saattavat eri tilanteissa käyttää toisistaan eri termejä. Rinnakkaisten nimitysten olemassaoloon ja käyttöön vaikuttaa muun muassa se, kenen kanssa puhutaan ja keitä muita on paikalla. Esimerkiksi uusperheasioista tietämättömälle on todennäköisesti helpompi kertoa olevansa kahden alakouluikäisen äitipuoli kuin käyttää nimitystä bonusäiti tai *varaäiti* ja sen jälkeen selittää, mitä termillä tarkoittaa. Äitipuoli-nimityksen käyttäminen saattaa kuitenkin olla järkevää välttää tilanteessa, jossa läsnä on bonuslapsia. Toisinaan äiti-sanankuuleminen voi olla heille vaikeaa esimerkiksi siksi, että biologista äitiä on kova ikävä. (Huupponen 2017, 14–15, 19, 29–30; Murtorinne-Lahtinen 2011, 194.) Monet uusperheiden jäsenet kaipaavat uutta ja yhdenmukaista tapaa nimetä perheensä jäseniä, koska he eivät tunne

yleisimmässä käytössä olevien nimitysten sopivan heidän rooliinsa. Lisäksi useilta monimuotoisten perhemallien sukulaissuhteilta puuttuu kokonaan käyttökelpoinen nimitys. (Huupponen 2017, 32; Murtorinne-Lahtinen 2011, 196.)

Olen tässä alaluvussa esitellyt keskeisimpiä monimuotoisiin perhesuhteisiin liittyviä nimityksiä. Yksittäisissä perheissä nimitysten kirjo on ymmärrettävästi paljon suurempi, ja lisäksi esimerkiksi erilaisten vertaistukiryhmien keskustelukäytännöissä syntyy termejä, joiden merkitys saattaa ilman selityksiä jäädä ulkopuolisille arvoitukseksi. Tutkielmani kannalta ei ole olennaista pitäytyä vain tietyissä monimuotoisia perheitä koskevissa termeissä, vaan käytän perheenjäsenistä tilannekohtaisesti erilaisia nimityksiä. *Etävanhempi, lähivanhempi, bonusvanhempi* ja *bonuslapsi* ovat selkeyden vuoksi ne termit, joita käytän yleisimmin, mutta tarpeen vaatiessa tarkennan nimityksiä lisämääreillä.

2.2 Etävanhempien perheet tilastoissa

Lyhyesti ilmaistuna: etäperheet eivät näy tilastoissa. Etävanhempia ei tilastoinneissa lasketa perheväestöön kuuluvaksi, eikä myöskään heidän perustamiaan uusperheitä luokitella uusperheiksi. Sen sijaan etävanhemman, hänen puolisonsa ja heidän yhteisten lastensa muodostamat perheet näyttäytyvät tilastoissa ydinperheinä. Näkymättömiin eivät tällöin jää ainoastaan etävanhemmat perheellisinä, vaan myös lasten näkökulmasta katsottuna heidän toista perhettään ei tilastojen valossa ole olemassa. (Castrén 2009, 12; Murtorinne-Lahtinen 2011, 19.) Suomessa kuitenkin tilastoidaan kattavasti ja luotettavasti muun muassa ihmisten asumista (Castrén, Tuomaala & Neuvonen 2017, 11), eroamista ja uudelleen avioitumista, ja vaikka kaikki etävanhemmat eivät koskaan olekaan asuneet yhdessä lapsensa ja tämän toisen vanhemman kanssa, voidaan edellä mainittujen tilastojen perusteella kuitenkin päätellä jotain myös etävanhemmuudesta.

Perheväestöön kuuluvaksi lasketaan noin kolme neljäsosaa Suomen väestöstä. Suurimmillaan perheiden osuus oli 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin perheisiin kuuluvia oli jopa 87 prosenttia väestöstä. Perheet jakautuvat eri tyyppeihin sen mukaan, elävätkö puoliset avio- vai avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa ja onko perheessä lapsia. Lisäksi tilastoidaan yhden vanhemman perheet. Perheen keskimääräinen koko vuoden 2016 lopussa oli 2,8 henkilöä, lapsiperheitä kaikista perheistä on 39 prosenttia. Lapsettomuus ei tilastokielellä välttämättä tarkoita sitä, etteikö perheessä elävällä henkilöllä olisi lapsia,

vaan lapsettomien luokkaan lasketaan kuuluvaksi myös esimerkiksi iäkkäämmät parisunnat, joiden lapset ovat muuttaneet pois kotoa. Tähän ryhmään kuuluvat myös puolisonsa kanssa kahdestaan elävät etävanhemmat. Lapseton aviopari on Suomen yleisin perhetyyppi, heitä oli vuonna 2016 36 prosenttia perheistä. Seuraavaksi yleisimmin (28 %) perhe koostuu avioparista ja lapsista, mutta tämä perhemuodon osuus kaikista perheistä on jatkuvasti pienenemässä, kun avoparien osuus puolestaan kasvaa hitaasti. Lapsettomia avopareja on 15 prosenttia perheistä ja avoparin muodostamia lapsiperheitä kahdeksan prosenttia. (Castrén, Tuomaala & Neuvonen 2017, 13; SVT 2016b.) Kaikkiaan perheitä oli Suomessa vuoden 2017 lopussa noin 1 472 000. Perheiden määrä on vähentynyt ensimmäistä kertaa sinä aikana, kun perhetilastoja on kerätty. (SVT 2017.)

Avioerojen määrä on Suomessa pysytellyt vuosien 1970 ja 2014 välillä suhteellisen vakana. Vuosittain 13 000–14 000 avioliittoa päättyy eroon. Avioerojen yleisyyttä havainnollistettaessa käytetään usein kokonaisavioeronneisuuslukua, joka kertoo, kuinka moni solmittavista avioliitoista lopulta päättyy eroon. Myös kokonaisavioeronneisuus on pysynyt 1990-luvun alkupuolelta lähtien suunnilleen samana, ja sen mukaan keskimäärin lähes puolet avioliitoista päättyy eroon. (Väestöliitto 2018.) Avioliittojen lisäksi myös avoliittoja purkautuu. Avoliittoja koskevia eronneisuuslukuja ei ole saatavilla, mutta avoliitosta eroamisen on kuitenkin arvioitu olevan suhteellisesti yleisempää kuin avioliitosta eroamisen. Esimerkiksi vuonna 2005 avoparit muuttivat erilleen noin kolme kertaa niin todennäköisesti kuin avioparit. Avioeroperheistä noin kolmessa neljästä on lapsia, ja kaikkiaan vanhempien avioero koskettaa vuosittain noin 30 000 lasta. (Kontula 2013, 28–29.) Kokonaiskuvan saamiseksi määrään on vielä lisättävä vanhempiensa avioeron kokenneiden lasten määrä.

Yhden vanhemman perheistä äidin ja lasten muodostamat perheet (10 % perheistä) ovat selkeästi yleisempiä kuin isän ja lasten (2 % perheistä). Yksin lastensa kanssa asuvat isät ovat siviilisäädyltään äitejä todennäköisemmin eronneita. (SVT 2016b.) Virallisten tilastojen mukaan miehet myös uudelleenavioituvat naisia todennäköisemmin kaikissa muissa ikäryhmissä paitsi alle 35-vuotiaina. Sekä miesten että naisten uudelleenavioituminen vähenee sitä mukaa, mitä enemmän ikää kertyy. Vuonna 2016 kaikkiaan noin 6200 naista ja 6500 miestä meni uudelleen naimisiin. Avioliiton suosio on hiljalleen laskenut, mutta uudelleen avioituminen on muutaman viime vuoden tarkastelujaksolla kasvattanut hieman suosiotaan. (SVT 2016c.)

Uusperheitä on tilastojen mukaan lapsiperheistä noin joka kymmenes, vuoden 2016 lopussa kaikkiaan 52 000. Uusperheiden osuus lapsiperheistä on pysytellyt samana jo pitkään, vuodesta 2004 lähtien. Tilastoihin uusperheen käsite saatiin vasta 1990-luvulla, vaikka jo 1970-luvulta lähtien uusperheiden määrän havaittiin lisääntyvän merkittävästi. 1990-luvun tilastoinnin alkuaikoihin verrattuna uusperheiden määrä on hiljalleen kasvanut. Suunnilleen puolet uusperheiden vanhemmista on keskenään naimisissa, puolet avoliitossa. (Kurkela & Sauli 1998, 35; SVT 2016a; Väestöliitto 2018.) Suurimmassa osassa uusperheistä on tilastojen mukaan vain äidin lapsia, toiseksi yleisin uusperhetyyppi on muotoa äidin lapsia ja yhteisiä lapsia. Isän lapsia asuu virallisesti vain kymmenessä prosentissa uusperheitä, mutta on otettava huomioon, että koska isät ovat useammin etävanhempia kuin äidit, tilastot eivät kerro koko totuutta uusperheiden yleisyydestä. (Väestöliitto 2018.) Esimerkiksi Anna-Maija Castrén arvioi, että todellisuudessa uusperhearkeen liittyvät kysymykset koskettavat huomattavasti suurempaa joukkoa ihmisiä, kuin tilastojen perusteella voidaan päätellä. (Castrén 2009, 12; Väestöliitto 2018.)

Vuonna 2017 Suomessa vahvistettiin reilut 53 000 elatusapusopimusta, jotka koskivat viittä prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. Elatusapu määrätään maksettavaksi lapsen elatusvelvolliselle vanhemmalle, jonka kanssa lapsi ei asu. (Forss & Säkkinen 2018.) On kuitenkin olemassa myös niin sanottuja potentiaalisia elatusvelvollisia, käytännössä suurimmaksi osaksi isiä, jotka ovat tunnustaneet lapsensa, mutta eivät välttämättä maksa elatusapua. Jouko Huttunen (2001, 101) on esittänyt tilastotietoihin perustuen, että noin joka kolmannella alle 18-vuotiaan lapsen isällä olisi muualla asuva lapsi, äideistä harvemmallalla kuin joka kymmenennellä.

Lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta vahvistettiin vuonna 2017 noin 48 400 sopimusta. Sopimukset koskettivat 4,5 prosenttia kaikista lapsista. Huoltosopimuksista (joita oli lähes 30 000 edellä mainituista sopimuksista) 93 prosentissa sovittiin yhteishuollosta, kuudessa prosentissa äidin yksinhuollosta, yhdessä prosentissa yksinhuolto jäi isälle. Yhteishuoltosopimuksen tehneistä vanhemmista kolmannes asui erillään. Asumista koskevia sopimuksia tehtiin kaikkiaan yli 17 000, joista 82 prosentissa lapsen sovittiin asuvan äidin luona. (Forss & Säkkinen 2018.)

Asumissopimus voidaan tehdä myös koskemaan vuoroasumista, mistä Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on vuodesta 2009 lähtien kerännyt tilastoja. Vuonna 2017 sopimuksia

vuoroasumisesta tehtiin kaikkiaan 3106 kappaletta, määrän kasvua edellisvuoteen nähden oli 454 sopimuksen verran. Suhteellisesti vuoroasumissopimusten osuus kaikista asumissopimuksista on noin 18 prosenttia. (Forss & Säkkinen 2018; Miettinen & Saarikallio-Torp 2018.) Vuoroasuminen voidaan toteuttaa myös niin, että lapsella on pysyvä asuinpaikka, jossa vanhemmat vuorotellen asuvat hänen kanssaan. Tämä malli on kuitenkin harvinaisempi kuin malli, jossa lapsi asuu esimerkiksi vuoroviikoin kummankin vanhemmansa luona. Jos vanhemmat päätyvät vuorottelemaan lapsen kotona, kyseessä on usein väliaikainen ratkaisu. Kaikki perheet eivät myöskään tee virallista sopimusta lasten tapaamisista, vaan sopivat käytännön järjestelyistä keskenään. (Panttila 2005, 11.) Tilastojen mukaan lähes 26 prosenttia alle 18-vuotiaista asuu joko yksinhuoltaja- tai uusperheessä (Miettinen & Saarikallio-Torp 2018). Tilastot eivät kuitenkaan vastaa todellisuutta sikäli, että monissa yksinhuoltaja- tai uusperheiksi tilastoituissa perheissä lapset usein viettävät suuren osan ajastaan muualla asuvan vanhemmansa kanssa (Koskinen ym. 2007, 127).

Tilastotietoihin perustuen ei siis voida muodostaa luotettavaa kokonaiskuvaa perheiden eletystä todellisuudesta ja niiden monimuotoisuudesta (Castrén, Tuomaala & Neuvonen 2017, 11). Reijo Kurkela ja Hannele Sauli (1998, 27) ovat verranneet yhteiskuntaa ja ihmisten arkea kuvaavien virallisten tilastojen suhdetta todellisuuteen studiolasvauksiksi, jossa kaikki mahdolliset häiriötekijät on poistettu ja elämä esitetty pelkistetyn yksinkertaisena. Tällaisessa kuvauksessa moni keskeinen henkilö jää statistin rooliin. Lainsäädännöllä on keskeinen vaikutus siihen, mitä ylipäättään voidaan tilastoida ja mitä ei, ja tilastot puolestaan määrittelevät sitä, mitä on mahdollista tutkia väestötasolla. Jos tiettyä ihmisryhmää tai perhetyyppiä ei historiallisista syistä, kansainväliseen käytäntöön tai hallinnollisiin seikkoihin perustuen ole ollut tarpeen erottaa muista, heidän tarinansa joudutaan sovittamaan kyseisenä hetkenä olemassa oleviin määritelmiin. Tilastoja ei toki koota satumanvaraisesti vaan erilaisiin teorioihin perustuen, mutta teoriat ja niiden myötä tilastointikäytännöt saavuttavat yhteiskunnan muutokset toisinaan hyvin hitaasti. (Mt., 31–33.) Kurkela ja Sauli (mt., 36) ovat esimerkiksi jo 20 vuotta sitten todenneet yksinhuoltajuuden käsitteen olevan vanhentunut, koska se ei ota huomioon muun muassa sosiaalisen vanhemmuuden todellisuutta. Ihmisten arki, lakipykälät ja tilastoluokitukset ovat etääntyneet toisistaan.

Yksilöiden kokemukset siitä, keitä heidän perheisiinsä kuuluu, vaihtelevat paljon ja myös puoliset voivat selittää perheensä erilaisina (Castrén 2009, 14; Sutinen 2005, 160–161; Eerola & Pirskanen 2018, 318). Yhteiskunnan koko perhekirjoa ja toisaalta jokaisen ihmisen ainutlaatuista perhekokemusta kuvaaviin määritelmiin ei välttämättä koskaan päästä, mutta ei suinkaan ole yhdentekevää, millaisia määritelmiä tutkimuksessa, tilastoinnissa ja siten julkisessa keskustelussa käytetään. Erilaisia perhemuotoja luodaan niitä koskevan tiedon kautta. Myös ydinperheen käsite ja ihanne on aikojen saatossa luotu palvelemaan yhteiskunnallisia tarkoituksia, ja samalla periaatteella voidaan jatkossakin vakiinnuttaa uusia perhenormeja. (Castrén 2009, 34; Yesilova 2009, 21, 35–36.) Tällä hetkellä monet etävanhemmat näkyvät tilastoissa yksineläjinä, vaikka etäperhe sopisi paremmin kuvaamaan heidän perhemuotoaan. Toisaalta erilaiset perhetilanteet ja -roolit eivät kaavamaisesti seuraa toisiaan, vaan limittyvät välillä toisiinsa ja ovat jatkuvassa muutoksessa. (Castrén 2009, 14–15). Tällöin perheiden moninaisuuden tavoittaminen tilastoinnin keinoin näyttäytyy entistä hankalampana.

2.3 Etäperheiden oikeudellinen ja lainsäädännöllinen asema

Suomessa perheitä koskeva lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö hahmottuvat parhaiten mieltämällä perhe, lapsi ja julkinen valta kolmion kärjiksi, joilla kullakin on oma roolinsa. Vastuu lapsen kasvattamisesta on perheellä, mutta julkisen vallan tulee tarvittaessa puuttua perheen yksityisyyteen lapsen hyvinvoinnin takaamiseksi. (Koulu 2019, 413.) Lähtökohtana lainsäädännössä toimii lapsen etu, mutta perheoikeuden perusta löytyy kristillisestä moraalikäsitelmästä, ihmisoikeussopimuksista ja EU-oikeudesta. Ongelmana on, että monimuotoisten perheiden ja niiden jäsenten asema ei tältä pohjalta tarkasteltuna ole tasa-arvoinen ydinperhemalliin verrattuna. Toisaalta oikeus on perinteisesti käsitellyt myös kotitaloutta yksikkönä, eikä huomionut esimerkiksi puolisoitten mahdollisesti erilaista taloudellista tilannetta. Perheoikeuden modernisaation myötä pyrkimys on ollut kohti muodollista tasa-arvoa, yksilön huomioimista, puuttumattomuutta ja sopimusvapautta. (Pylkkänen 2008, 73, 81.)

Historiallisesti tarkasteltuna perheoikeus on käynyt läpi kehityskaaren 1900-luvun patriarkaaliseen perhemallista sodanjälkeiseen ydinperheideaalia korostavaan näkemykseen, ja jälleen 1960-luvun tasa-arvopyrkimyksistä 2000-luvun perheiden monimuotoisuutta

korostavaan katsantokantaan. Perheitä koskeva lainsäädäntö ei ole aina kyennyt vastaamaan heidän arjessaan esille tulleisiin tilanteisiin, vaan on rakentunut kulloinkin vallinneiden perhekäsitysten ja perheideaalien varaan. Perheoikeuden perässä laahaamisen eräänä syynä voidaan nähdä yhteiskunnan moraalikäsitykset siitä, millainen perhe on hyväksytty. (Nieminen 2013, 39, 57.) Tiivistäen voidaan todeta, että perhelainsäädäntö on rakentunut ydinperheen mallin pohjalle, ja sitä on 1970-luvulta lähtien täydennetty ottamaan huomioon myös ydinperheen ulkopuoliset jäsenet. Vasta 1990-luvulta lähtien myös perheoikeudessa on alettu kiinnittää huomiota siihen, että lainsäädännön tulisi mahdollistaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Suomi ei ole perhelainsäädännön osalta päässyt loistamaan ihmisoikeuksien huomioimisessa, mutta ihmisoikeusnäkökulman myötä lainsäädännön painopiste on siirtymässä perheyksiköstä yksilöön. (Mt., 53–55, 111.)

On tärkeää huomata, että tämän tutkimuksen aineisto on kerätty aikana, jolloin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva lainsäädäntö oli muutosprosessissa. Muutokset niin kutsuttuun lapsenhuoltolakiin astuivat voimaan 1.12.2019 (Laki lapsen huollosta... 190/2019). Muutos toteutettiin lisäämällä vuodelta 1983 peräisin olevaan lakiin 15 uutta pykälää ja muuttamalla 18 pykälää. Uudistuksen tavoitteina olivat parannukset lapsen edun toteutumiseen, lain saattaminen vastaamaan yhteiskunnallista tilannetta, lapsen osallisuuden lisääminen ja lapseen liittyvien asioiden oikeuskäsittelyn tehostaminen (Koulu 2019, 414.) Pro gradu -työni tutkimustulokset on siis koottu yhteen aikana, jolloin lakiuudistus on ollut voimassa jo lähemmäs kaksi vuotta ja sen vaikutuksia päästään hiljalleen arvioimaan. Myös vuosina 2016–2019 käynnissä ollut Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) pyrki tuomaan esille perheiden monimuotoisuutta ja turvaamaan lapsen oikeuden molempiin vanhempiinsa eropalveluja vahvistamalla (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, 3, 11). Esimerkiksi perhekeskustoimintamallin suunnittelu ja luominen kuului LAPE-hankkeisiin. LAPE-ohjelma jatkuu edelleen vuosina 2020–2022. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020c.)

Seuraavissa kappaleissa esittelen keskeisiä perheiden ja erityisesti etäperheiden asemaan vaikuttavia lainsäädännöllisiä ja oikeuskäytännössä vallitsevia linjauksia.

Huoltajuus ja vanhemmuus

Vanhemmuus ja huoltajuus eivät automaattisesti tarkoita samaa asiaa. Lyhykäisyydessään, lapsen äiti on se, joka lapsen synnyttää (Äitiyslaki 253/2018). Uusi äitiyslaki astui voimaan 1.4.2019, ja sen myötä naispareille tuli mahdolliseksi tunnustaa toisen vanhemman äitiys neuvolassa ilman perheensisäistä adoptiota. Käytännössä äitiyden tunnustaminen on kuitenkin mahdollista vain siinä tapauksessa, että lapsi on syntynyt virallisten hoidelmöityshoitajien avulla. (Seta ry 2020.) Isyyslaissa (11/2015) isän todetaan olevan äidin aviomies, jos lapsi on syntynyt avioliiton aikana. Isyys voidaan myös tunnustaa neuvolassa ennen lapsen syntymää, tai lastenvalvojalla syntymän jälkeen.

Huoltajuuden tarkoituksena on huolehtia lapsen henkilökohtaisista asioista ja hänen hyvinvoinnistaan lapsen tarpeiden mukaisesti (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020b). Lapsen huoltajuus määräytyy avioliiton, vanhempien välisen sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen perusteella. Synnyttävä äiti on automaattisesti lapsen huoltaja. Jos syntyvän lapsen vanhemmat ovat keskenään avioliitossa, myös isästä tulee automaattisesti lapsen toinen huoltaja. Isästä tulee lapsen huoltaja myös siinä tapauksessa, että vanhemmat menevät naimisiin lapsen syntymän jälkeen. Ennen syntymää lapsen tunnustaneesta vanhemmasta tulee huoltaja siinä vaiheessa, kun vanhemmuus vahvistetaan. (Laki lapsen huollosta... 190/2019.) Huoltajuudella ei ole vaikutusta siihen, miten lapsen elatuksen tai tapaamisten toteutumiseen, mutta se vaikuttaa siihen, mihin lapsen vanhemmalla on oikeus ottaa kantaa. Lapsen huoltaja pystyy päättämään lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta, henkilökohtaisista asioista kuten nimestä, harrastuksista, edunvalvonnasta, sekä passia, uskontoa, koulua, varhaiskasvatusta, terveyden- ja sairaanhoitoa sekä sosiaalihuollon palveluita koskevista asioista (Reen 2018; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020b).

Huolto voidaan toteuttaa eri tavoin joko yksin- tai yhteishuoltona, rajoitettuna yhteishuoltona, oheishuoltona (muu kuin vanhempi huoltajana vanhemman ohella) tai huoltajuus voidaan tuomioistuimen päätöksellä määrätä muulle henkilölle kuin vanhemmalle. Uuden lapsenhuoltolain myötä oheishuollosta sopiminen on tullut mahdolliseksi vanhempien ja ulkopuolisen henkilön välisellä sopimuksella, kun ennen oheishuoltajuuteen tarvittiin tuomioistuimen päätös. Lapsen mielipide tulee ottaa huomioon sopimusta vahvistettaessa, jos se on mahdollista. Oheishuoltajalla ei ole elatusvelvollisuutta lapseen, mutta

muuten hän pystyy päättämään lasta koskevista asioista. Vanhemmalle tai muulle henkilölle voidaan myöntää myös tiedonsaantioikeus lasta koskevissa asioissa, joka voi toteutua vanhempien keskinäisellä sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019; 2020b.)

Yhteishuolto ei automaattisesti tarkoita, että huoltajat päättäisivät yhteisesti kaikista lapseen liittyvistä asioista, vaan yhteishuoltoon voidaan tehdä erilaisia työnjakomääräyksiä, joiden perusteella vastuualueet jakautuvat (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020b). Oheishuoltajuus ja tiedonsaantioikeus ovat huoltajuuteen liittyen sellaisia asioita, jotka voivat koskettaa myös uusperheitä ja bonusvanhempia. Käytännössä tilanne on usein se, ettei bonusvanhemmalla ole juridisia oikeuksia lapsen asioissa. Asiointi palvelujärjestelmässä hankaloituu tai tulee mahdottomaksi ja lapsen edun toteutuminen voi vaarantua, jos kaikkia lapsen elämään osallisia ei voida kuulla. (Sutinen 2013.) Huollon ja todellisen hoivasuhteen välillä voi olla ristiriita. Oikeuskäytännössä on kuitenkin jo ennen lapsenhuoltolain uudistusta otettu yhä enenevässä määrin huomioon lapsen tosiasialliset hoivasuhteet, ja voidaan katsoa, että vanhemmuuden ja huollon yhteys on vähentynyt. (Koulu 2014, 107, 390–391.)

Tapaamiset ja vuoroasuminen

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa käydään Suomessa paljon oikeutta. Tapaamisoikeuden taustalla on ihmisoikeuksiin kuuluva oikeus perhe-elämän suojaan. Vaikka tämä oikeus on kirjattu lapsenhuoltolakiin nimenomaan lapsen oikeutena ja sellaisena sitä on myös oikeuskäytännössä käsitelty, ihmisoikeutena perhe-elämän suoja koskee vanhemmastaan erillään asuvan lapsen lisäksi vanhempaa. (Koulu 2013, 126; Nieminen 2013, 181, 343; Laki lapsen huollosta... 190/2019.) Lapsenhuoltolain muutoksen myötä lapselle muodostui oikeus vanhemman eron jälkeen tavata sellaista hänelle läheistä henkilöä, jonka kanssa hänellä on lapsen ja vanhemman suhteeseen verrattavissa oleva, vakiintunut suhde (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019). Tämä voi tarkoittaa bonusvanhempien lisäksi myös isovanhempia tai muita läheisiä aikuisia, mutta vanhemmat eivät voi keskinäisellä sopimuksella päättää tapaamisoikeudesta, vaan siihen vaaditaan tuomioistuimen päätös (Koulu 2019, 415). Kummankin vanhemman tulee edistää tapaamisten toteutumista. Toteutumisen tehostamiseksi tuomioistuin voi määrätä uhkasakon, jos on syytä epäillä, ettei se vanhempi, jonka luona lapsi asuu, tule noudattamaan

tapaamissopimusta. (Koulu 2019, 415; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019.) Lapsenhuoltolaki myös velvoittaa vanhemmat ilmoittamaan toisilleen muuttoaikeista, jos muutto tulisi olennaisesti vaikuttamaan lapsen huoltoon tai tapaamisiin (mt.).

Vain lastenvalvojan tai käräjäoikeuden vahvistamat sopimukset tapaamisista ovat täytäntöönpanokelpoisia. Käytännössä sopimusten täytäntöönpanemiseksi niiltä vaaditaan myös riittävää tarkkuutta, vaikka samaan aikaan monet lastenvalvojien vahvistamista sopimuksista eivät täytä tätä kriteeriä. Esimerkiksi maininta tapaamisesta aikavälillä perjantai–sunnuntai ei ole riittävän yksityiskohtainen. Lapset kasvavat ja myös vanhempien elämäntilanteet muuttuvat, eivätkä toistaiseksi voimassa olevat sopimukset välttämättä ole tällöin toimivin ratkaisu. Uuden sopimuksen laatiminen voi kuitenkin osoittautua haastavaksi, jos alkuperäisessä sopimuksessa ei ole määritelty sopimuksen voimassaolon määräaika. (Reen 2018.) Kumpi tahansa vanhempi voi tällöin joutua kohtuuttomaan tilanteeseen. Se, miten tapaamiset käytännössä toteutuvat, ei toisaalta ole riippuvainen sopimuksen sisällöstä. Riidattomissa tilanteissa vanhemmat voivat keskenään sopia tapaamisista, ja lapsi voi minkään säädöksen estämättä tavata etävanhempansa enemmän, kuin sopimukseen on kirjattu (Huttunen 2001, 99).

Vuoroasumiseksi luokitellaan tilanne, jossa lapsi asuu toisen vanhempansa luona vähintään 40 prosenttia kalenterivuodesta. Lapsella voi kuitenkin edelleen olla vain yksi osoite, jossa hän virallisesti asuu. Näin ollen myös vuoroasumista koskevissa sopimuksissa tulee olla merkittynä lapsen virallinen asuinpaikka. (Koulu 2019, 417; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019; Laki lapsen huollosta... 190/2019.) Tavanomaiseksi malliksi tapaamisissa on ajan kuluessa vakiintunut rytmi ”joka toinen viikonloppu ja osa lomista” (Koulu 2013, 128), ja lapsi on tavannut muualla asuvaa vanhempansa tämän kodissa.

Joissain tapauksissa vanhemmat voivat sopia tai tuomioistuin määrätä tapaamiset toteutettavaksi tuettuina tai valvottuina (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019). Tuetut tai valvotut tapaamiset vaativat aina perusteen. Peruste voi liittyä vanhemman ja lapsen välisen suhteen kehittymättömyyteen, tai väkivallan tai lapsikaappauksen uhkaan. Katsotaan, että perhe-elämän ideaali ei toteudu valvotuissa tapaamisissa, ja valvottuja tapaamisia harkittaessa onkin punnittava perhe-elämän suojaamista suhteessa lapsen edun toteutumiseen (Koulu 2013, 125, 148, 154). Julkisen vallan velvollisuutena on edistää tapaamisten toteutumista järjestämällä mahdollisuus valvottuihin tapaamisiin. Eri puolilla

maata asuvat ovat kuitenkin eriarvoisessa tilanteessa sen suhteen, millaiset mahdollisuudet kunnalla on järjestää tapaamisia. (Nieminen 2013, 351–352.) Lapsenhuoltolain uudistusta on kritisoitu siitä, ettei se ota huomioon mahdollisuutta, että lapsen ja etävanheman suhteen ylläpitäminen voisi väkivallan riskin vuoksi olla lapselle vahingollinen. Toisaalta laki ottaa yleisesti kantaa väkivallan uhan huomioimiseen ja siihen, että vieraannuttaminen on vaarallista lapsen kehitykselle. Lainvalmistelussa on korostettu sosiaalitoimen merkitystä vanhempien välisten ristiriitojen selvittäjänä ja väkivallan uhan arvioimisessa. (Koulu 2019, 419.)

Elatus, talous ja arkielämän järjestelyt

Kumpikin vanhempi on elatusvelvollinen suhteessa lapseensa (Kansaneläkelaitos 2020), eivätkä lapsen elatukseen liittyvät seikat ole automaattisesti riippuvaisia siitä, missä lapsi virallisesti asuu. Vanhemmat voivat sopia keskenään elatusavun maksamisesta tai siitä, ettei kumpikaan maksa elatusapua toiselle vanhemmalle. Jotta elatusapuasian voi panna täytäntöön, eli vaatia ulosottoteitse elatusavun maksamista, sopimuksen tulee kuitenkin olla lastenvalvojan vahvistama. (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2020a.) Myös Kela vaatii tiedokseen lastenvalvojan vahvistaman elatussopimuksen, jotta voi maksaa elatus-tukea siinä tapauksessa, että elatusvelvollisen elatuskyky on puutteellinen tai hän ei suori-ta hänelle määriteltyä elatusapua (Kansaneläkelaitos 2020). Tavallinen tilanne on erilai-sista variaatioista huolimatta se, että etävanhempi maksaa lähivanhemmalle elatusapua, jonka laskemisessa käytetään apuna oikeusministeriön ohjeeseen perustuvaa laskuria. Elatusavun saaminen on lapsen oikeus (Kansaneläkelaitos 2019b).

Koska vanhemman puolisoilla ei ole juridista asemaa bonuslapseen nähden, myöskään elatusvelvollisuutta ei ole. Aviopuolisot katsotaan kuitenkin elatusvelvollisiksi suhteessa toisiinsa (Avioliittolaki 234/1929), joten tämän mekanismin kautta myös bonuslapseen liittyviä kuluja voi päätyä puolison maksettavaksi. Esimerkiksi toimeentulotukea lasket-taessa puolisoitten taloutta tarkastellaan kokonaisuutena riippumatta siitä, onko kyseessä avio- vai avoliitto. Toimeentulotuessa vuoroviikkoasuminen huomioidaan siten, että lap-sen perusosa jaetaan kahtia kummankin vanhemman osuudeksi. Huomattavaa on, että ai-noastaan etävanhempi voi hakea tukea tapaamiskuluihin (Kansaneläkelaitos 2019b), vaikka käytännössä etä- ja lähivanhempi ovat saattaneet sopia tapaamiskulujen puolitta-misesta.

Mahdollinen asumistuki myönnetään samassa osoitteessa asuvalle ruokakunnalle, joten etävanhemman laskelmassa ei oteta huomioon muualla asuvia lapsia. Lapsilisä on mahdollista maksaa etävanhemmalle, jos vanhemmat niin sopivat, mutta summaa ei voi maksaa yhtä aikaa kummallekin. Jos lapsia on useampi, lapsilisän jakaminen onnistuu maksamalla toiselle vanhemmalle esimerkiksi yhden lapsen osuus ja toiselle kahden. Tällöin sisaruskorotus on mahdollista maksaa vain samalle vanhemmalle maksettavien lisien mukaan, eikä kaikkia lapsia huomioida. Etäisän on mahdollista saada isyysrahaa ja vanhempainrahaa, kotihoidon tukea sekä joustavaa ja osittaista hoitorahaa. (Kansaneläkelaitos 2019b.)

Työsopimuslain (55/2001) 4 luvun 6 pykälän mukaan etävanhempi voi lapsen sairastuessa saada tilapäistä hoitovapaata lapsen hoidon järjestämiseksi enintään neljä työpäivää kerrallaan. Etävanhemman puolison ei ole mahdollista jäädä hoitamaan bonuslapsiaan, koska oikeus ulottuu vain samassa taloudessa kirjoilla oleviin lapsiin. Työehtosopimuksissa ja yksittäisillä työpaikoilla käytäntö saattaa kuitenkin olla joustavampi. Palkanmaksu tilapäisen hoitovapaan ajalta riippuu työehtosopimuksesta.

2.4 Aiempi tutkimus

Tutkielmani aihepiiriin läheisesti liittyvää tutkimusta on paljon. Sellaista kotimaista tutkimusta, joka keskittyisi ainoastaan etävanhempien tai heidän puolisoitensa kokemuksiin sosiaalipalveluissa ei varsinaisesti ole, mutta joissakin aiemmissa tutkimuksissa ainakin osittain viitataan myös kokemuksiin yhteiskunnan palvelujärjestelmässä (esim. Hokkanen 2005; Murtorinne-Lahtinen 2011). Aiheeseeni kytkeytyviä pro gradu -tasoisia tutkimuksia on tehty joitakin. Sanna Tienvieri (2011) on tutkinut isien kokemuksia kohtaamisista sosiaalityöntekijöiden kanssa, Elina Plihtari (2010) eron jälkeistä vanhemmuutta etäisän näkökulmasta. Juha-Pekka Strömberg (2013) on keskittynyt kuvaamaan eroisän sosiaalista kansalaisuutta, Sanna Mäki (2013) miesten kokemuksia kuulluksi tulemisesta sosiaalityössä. Erityisesti uusperheitä on tutkittu paljon Yhdysvalloissa. Näiden tutkimustulosten soveltaminen muihin konteksteihin kuten Suomeen ei ole aivan yksinkertaista, koska yhteiskuntien järjestelmät vaihtelevat muun muassa sen suhteen, miten lapsen huoltajuus eron jälkeen määräytyy. (Broberg 2010, 31.) Aiheeseeni liittyvää tutkimusta

on myös tehty huomattavan monilla eri tieteenaloilla, usein käyttäytymistieteissä, kasvatustai yhteiskuntatieteissä ja oikeustieteen alalla.

Jaan tässä luvussa tutkimusaiheeseeni liittyvän aiemman tutkimuksen esittelyn neljään osioon: varsinaiseen *etävanhemmuuden tutkimukseen*, *isyystutkimukseen*, *uusperhetutkimukseen* ja *bonusvanhempia koskevaan tutkimukseen*. Eri osioiden välille on hankala vetää tarkkoja rajoja, koska monet tutkimukset liittyvät yhtä aikaa useampaan teemaan, esimerkiksi isyystutkimuksen termin alla voidaan usein käsitellä myös etävanhemmuuteen liittyviä seikkoja. Esityksen ei myöskään ole tarkoitus olla kaikenkattava katsaus olennaista julkaisuista – aiheen laajuuden huomioon ottaen se olisikin näin suppeassa työssä käytännössä mahdotonta – vaan poimin kunkin osion esittelyssä esille sellaisia julkaisuja, jotka arvioni mukaan parhaiten lisäävät ymmärrystä etävanhempien ja heidän perheidensä elämästä sekä tukevat tutkimustehtävääni vastaamista. Monet tutkimukset on tehty lapsinäkökulmasta, mutta koska oma kiinnostukseni kohdistuu ennen kaikkea etäperheiden vanhempien kokemuksiin, käsitelen lasten näkökulmasta toteutettua tutkimusta vain soveltuvin osin.

Monimuotoisissa perheissä elävien vanhempien kokemuksia tutkittaessa on hyödyllistä ensin luoda lyhyt katsaus perhetutkimuksen yleisiin suuntalinjoihin ja kiinnostuksen kohteisiin. Perheen idea on jo vuosisatoja vanha, mutta ydinperheen malli ja käsitteellinen perusta on ollut olemassa vasta parisataa vuotta (Castrén 2009, 34). Yhteiskunnan muuttuessa ja monimuotoisten perherakenteiden yleistyessä (tai saadessa yhteiskunnallista näkyvyyttä) on pohdittu, kokeeko perhe instituutiona suorastaan inflaation. Toistaiseksi perheellä on vahva asema yhteiskunnan sosiaalisena perusyksikkönä. (Koskinen ym. 2007, 138.) Perheenmuodostuksessa on kuitenkin tapahtunut viimeisten vuosikymmenien aikana sellaisia muutoksia, että väestötieteilijät kutsuvat nyt käynnissä olevaa aikakautta Euroopan toiseksi väestölliseksi transitioksi. Ensimmäinen transitiio ajoittui 1800–1900-lukujen vaihteeseen ja liittyi sekä kuolleisuuden että hedelmällisyyden vähenemiseen. Toisen transition muutokset näkyvät erityisen vahvoina Pohjoismaissa, mutta kyseessä on koko Eurooppaa koskettava trendi. Ihmiset avioituvat yhä vanhempina ja myös elinikäisestä naimattomuudesta on tullut suositumpaa. Avoliitot ovat siis yleistyneet ja myös yhä useampi lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella. (Castrén, Tuomaala & Neuvonen 2017, 15.)

Yhteiskunnallisten muutosten mukana myös yhteiskuntatieteellinen näkökulma perheeseen on muuttunut hyvin paljon muutaman viime vuosikymmenen aikana. Talcott Parsons (ks. Pirskanen & Eerola 2018, 14) 1950-luvulla esittämän universaalien ydinperheen mallista on kritiikin kautta siirrytty huomioimaan monimuotoisempia perhemalleja ja määrittelemään perhettä eri tavoin. Medialla on ollut suuri vaikutus siihen, miten perheeseen suhtaudutaan. Riitta Jallinoja (2006) nimittää vuosituhaten vaihteessa tapahtunutta perhemyönteisen kirjoittelun ja uutisoinnin lisääntymistä familistiseksi käännteeksi. Mediassa aiemmin korostetun individualismin sijaan perhe alkoikin nousta keskiöön. (Mt., 11.) Yhteiskuntatieteissä perhettä on tutkittu muun muassa kuulumisen ja yhteenkuuluvuuden näkökulmasta. Tutkijoiden kiinnostuksen kohteina ovat lisäksi olleet perheenjäsenten henkilökohtainen elämä, perheiden intiimit käytännöt, yhteenkytkeytyneet elämät ja perhekäytännöt. (Pirskanen & Eerola 2018, 18.)

Perheen käsite keskenään sukua olevista, saman katon alla asuvista ihmisistä on laajentunut (Pirskanen & Eerola 2018, 16). Konfiguraation näkökulman mukaan (Castrén 2009) perhe on aina jokaisessa yhteydessä erikseen määriteltävä käsite, joka muodostuu ihmisten välisistä erilaisista sosiaalisista suhteista. Perhe on siten jatkuvassa muutoksessa, ja erilaiset elämäntilanteet määrittävät perheen kokoonpanoa. Yhdellä ja samalla ihmisellä voi olla samanaikaisesti monta eri perhettä, tai perherakenteet voivat ketjuuntua ja limittyä toisiinsa. (Eerola & Pirskanen 2018, 318; Pirskanen & Eerola 2018, 15.) Lisäksi yksilön todellinen perhe, jonka kanssa hän elää arkea, saattaa merkittävästi poiketa siitä perheideaalista, johon sisältyy yksilön moraalikäsitteet, mahdolliset toiveet ja tavoitteet perhe-elämän suhteen (Gillis 1997, xv–xvi; Castrén 2009, 33). Ydinperheajattelun tilalle on esitetty moniytimisen perheen ideaa: yhden (tai etä- ja lähiperheiden tapauksessa kahden) keskipisteen sijaan perheverkostossa voidaan nähdä monta eri keskittymää, jotka ovat erilaisissa suhteissa toisiinsa (esim. Henry & McCue 2009, 201). Samalla, kun perheitä koskeva ajattelu ja tutkimus on monipuolistunut, on kuitenkin pitänyt kohdata se tosiasia, ettei yhteiskunta tunnista vielä läheskään kaikenlaisia perhemuotoja. Perhe-elämän valinnanvapauden lisääntyttyäkin taloudelliset seikat määrittävät edelleen esimerkiksi eroamista tai avoliiton muodostamista. (Pirskanen & Eerola 2018, 16–17.)

2.4.1 Etävanhemmuuden tutkimus

Etävanhemmuuden tutkimus linkittyy usein tutkimukseen eron jälkeisestä vanhemmuudesta, ja keskittyy joko isiin tai äiteihin (esim. Castrén 2009; Hakovirta & Broberg 2014).

Eron jälkeistä vanhemmuutta on Suomessa alettu laajemmin tutkia vasta 2000-luvulta tultaessa (Sevón & Notko 2008, 9). Aina etävanhemmuus ei kuitenkaan ole syntynyt eron kautta, vaan lapsen vanhemmat eivät välttämättä ole koskaan olleetkaan yhdessä, joten eroa korostava tutkimusote voi olla puutteellinen. Etävanhemmuuteen liittyvä tutkimus on tuonut esille yhteiskunnan moraalikäsitteitä ja käsityksiä hyvästä ja normaalista vanhemmuudesta (ks. esim. Castrén 2009; Nousiainen 2004; Castrén, Forsberg & Ritala-Koskinen 2019).

Etävanhemmuutta on Suomessa tutkittu esimerkiksi suhteiden näkökulmasta. Castrén (2009) on suhdeverkostoja käsittelevässä tutkimuksessaan havainnut etävanhempien (isien) konkreettisen etäisyyden lapsiinsa kasvaneen eron jälkeen. Kontaktien vähenemisen tendenssi ajan myötä on esiintynyt myös ulkomaisessa tutkimuksessa, vaikka ristiriitaisiakin tuloksia on saatu (ks. Cheadle, Amato & King 2010). Hakovirta ja Broberg (2007) selvittivät, että 70 prosenttia eroperheiden lapsista tapasi muualla asuvaa vanhempaansa vähintään kerran kuukaudessa. Tapaamisten todennäköisyyttä lisäsi se, jos vanhemmilla oli yhteishuoltajuus, etävanhempi asui lähellä lapsen lähivanhempaa, etävanhempi maksoi elatusapua ja biologiset vanhemmat kykenivät hoitamaan lapseen liittyviä asioita suhteellisen sopuisasti. Uuden sisaruksen syntyminen etäperheeseen aiheutti kuitenkin ongelmia etävanhemman ja lapsen tapaamisissa, pääsääntöisesti sen vuoksi, että lapsen syntyminen toi vaikeuksia lähivanhemman kanssa toimimiseen. Kolmasosalla etävanhemman lapsista kontakti etävanhempaan oli lähes olematon. Tapaamisten vähene-
misen tai loppumisen syiksi tutkijat epäilivät ensinnäkin sitä, että kontaktin ylläpitäminen saattaa muodostua etävanhemmalle psykologisesti kestävämmäksi. He painottivat myös yhteiskunnan maksamien tukien merkitystä – jos etävanhempi joutuu tahtomattaan asumaan liian pienessä asunnossa lasten tapaamista ajatellen tai maksamaan kohtuuttomasti matkakuluja, voi olla helpompi olla tapaamatta. (Mt., 29–31.)

Miehillä on etävanhemmuuden tutkimuksessa nähty olevan enemmän liikkumatilaa oman vanhemmuutensa toteuttamisessa ja moraalisesti hyväksyttävän vanhemmuuden normin täyttämässä kuin naisilla (Castrén 2009, 135). Kirsi Nousiainen (2004) on tutkinut lapsestaan erillään asuvien äitien identiteetin muodostumista. Etä-äitien identiteetin syntymisen raameina toimivat yhteiskunnan perhekäsitykset, lait ja äitiydestä kerrotut tarinat. Sosiaalisesti hyväksytyksi tuleminen edesauttaa identiteetin rakentumista, mutta ei ole ehdoton edellytys sille. Nousiainen kirjoittaakin etä-äitien kohdalla itselle hyväksyttävän

identiteetin käsitteestä. Äiti voi kokea olevansa yhteiskunnan silmissä epäkelpo, mutta tuntee silti kelpaavansa omilla ehdoillaan. Keskeistä oli yhteys lapseen. Tutkimuksessa ilmeni, että äidit toistivat äitiydessään yhteiskunnan heille asettamaa asemaa. He eivät halunneet tuoda etävanhemmuuttaan esille ja yrittivät lapsesta erillään asuessaankin toimia samoin, kuin lapsen kanssa asuvien vanhempien on totuttu toimivan, huolehtivina, vastuullisina ja välittävinä vanhempina. (Mt., 167–168.)

Ulkomaisten tutkimuksen määrää havainnollistaakseni tein lokakuussa 2020 Google Scholar -haut hakusanoilla *nonresidential parents* ja *noncustodial parents* ja rajasin haun koskemaan vain vuonna 2016 tehtyä ja sitä uudempaa tutkimusta. Ensiksi mainittu haku toi 15 300 osumaa, toinenkin 5750 kappaletta. Nostan tässä esille erään tutkielmani kannalta olennaisen, Barry B. Friemanin (2003) käytännönläheisen koonnin siitä, miten ammattilaiset voivat omalla ymmärryksellään etävanhemmuudesta tukea etävanhemman suhteen säilymistä muualla asuviin lapsiinsa. Kirjoittaja huomauttaa, että yksi olennainen muutos vanhemmuudessa on se, kun vanhempi ei enää näe lastaan päivittäin eikä mahdollisesti saa tietää hänen kuulumisistaan lapsen poissa ollessa, mutta silti etävanhemman tulisi pystyä olemaan pätevä vanhempi. Normaali arki ei välttämättä jatku etäkodissa sen vuoksi, että lapselle ei ole omaa huonetta, tai koska etävanhempi ei halua vaatia lapselta ikäviä asioita kuten kotitöitä tai nukkumaanmenoaikojen noudattamista. Frieman korostaa, että ammattilaisten tulisi kannustaa etävanhemman asettamaan omat tunteensa toissijaisiksi varmistaakseen lapsen hyvinvointi, oli kyseessä sitten normaalin lapsiperheiden haasteet tai kommunikaation ongelmat entisen puolison kanssa. (Mt., 170–172.)

2.4.2 Isyystutkimus

Isyystutkimuksen perusta on 1960-luvun pohjoisamerikkalaisessa ja pohjoismaisessa keskustelussa. Lisäksi isyystutkimuksen vahvaa perinnettä löytyy Uudesta-Seelannista, Britanniaasta ja Australiasta. Voidaankin sanoa, että isyystutkimuksessa on vahva länsimainen painotus. Lisäksi isyyttä on tutkittu pääsääntöisesti hyvinvointivaltion, ansiotyön määrittämisen arjen ja heteroparisuhteen kontekstissa, joten etnisesti, yhteiskunnallisesti tai sosiokulttuurisesti erilainen isyys on jäänyt vähemmälle huomiolle. Isyystutkimuksessa on kuitenkin erotettavissa erilaisia trendejä. Vahvistuvan, osallistuvan isyyden teema on havaittavissa useiden eri maiden isyyttä käsittelevässä tutkimuksessa. (Huttunen 2014, 178–181, 187; Dermott & Miller 2015, 183.)

Suomessa isyys on suosituin miehiä käsittelevän tutkimuksen aiheista. Isyyttä on tutkittu esimerkiksi isäksi tulon ja isänä toimimisen, tunteiden, työn ja perhe-elämän sovittamisen, eron jälkeisen isyyden ja isyyden muuttumisen näkökulmista. (Aalto 2012b, 186–187.) Suomessa isyystutkimus alkoi pari vuosikymmentä aiemmin virinneen keskustelun innoittamana saada jalansijaa 1980-luvulla. Suuntaus on ollut isän aseman tunnustamisesta kasvattajana ja yhteiskunnallisesta roolituksesta kohti isien yksilöllisiä valintoja ja kokemuksia painottavaa tutkimusta. (Mykkänen 2010a, 39–40.) 2000-luvun alussa saat-
toi olla näkyvissä tutkimuksen jakautuminen uudenlaisen ja patriarkaalisen isyyden tutkimukseen, mutta jälkimmäisen voidaan sitemmin katsoa hävinneen (Aalto 2012a, 20). Isyystutkimusta on tehty laajasti ihmis- ja yhteiskuntatieteiden saralla, yleisimmin sosiologian, kasvatustieteen ja psykologian aloilla (Aalto 2012b, 186; Mykkänen 2010a, 41).

Yksittäisistä tutkijoista ja merkittävistä tutkimuksista keskeisenä voidaan mainita ensin-
näkin Jouko Huttusen urauurtava väitöstutkimus (1990), jonka aiheena oli isän merkitys pojan sosiaalisen sukupuolen kehittymiselle. Jaana Vuori (2001) on tutkimuksessaan analysoinut ammattilaisten tekstejä ja niiden kautta muotoutuvaa kuvaa isyydestä ja äitiydestä. Teksteissä isä näyttäytyi pääsääntöisesti positiivisessa valossa, isyys käsitettiin miehisen toimijuuden tavoiteltava lisänä. Toisaalta isät esiintyivät perinteisessä äidinhoivan diskurssissa sivuhenkilöinä, äitien tukijoina ja apureina, joita kannustettiin osallistumaan ja nauttimaan isyydestään, mutta samalla pidäteltiin osallistumasta liikaa. Positiiviseen keskittyvän isyyden kääntöpuolena ilmeni se, ettei isiä useinkaan vaadittu kantamaan vastuutaan. (Mt., 356–357.) Petteri Eerolan (2015) artikkeliväitöskirjassa isien vastuullisuus ilmeni heidän narratiiveissaan kolmella osa-alueella: hoivassa, elannon hankkimisessa ja vastuun vastavuoroisessa jakautumisessa. Vaikka tutkimuksessa esiintyi myös perinteisempää narratiivia korostavia käsityksiä isästä perheen pääsiallisena elättäjänä, nämä käsitykset isästä turvallisuuden ja taloudellisen vakauden luojana olivat silti alisteisia hoivaa korostavalle isyydelle. (Mt., 46–47.)

Johanna Mykkänen (2010b) on tutkinut narratiivisin keinoin isäksi tulemisen kokemuksia. Isien tarinat luokitteuivat normitarinoiksi, selviytymistarinoiksi ja tahtotarinoiksi (mt., 123). Mykkänen on myös kartoittanut suomalaista isyystutkimusta vuosilta 1990–2010 ja havainnut, että tulokset esimerkiksi isän asemasta yhteiskunnan instituutioissa ovat ristiriitaisia. Ammattilaisten on nähty kohtaavan isät yhtäältä tarkasteltuna äitien kautta, toisaalta ammattilaisten rooli isien tukijana on ollut ilmeinen. (Aalto 2012a, 19.) Ilana

Aallon (2012a) tutkimuksessa 1990-luvun isyyskeskusteluista löytyi historiakäsitysten, sukupuolen tai vallan näkökulmasta erilaisia isyyksiä. Johtavina teemoina olivat isyyden muuttuminen, isän vanhemmuuden rakentuminen ja psykologinen ja yksilöllinen lähestymistapa. Merkittävää oli huomio siitä, miten ammattilaisten ääni vaikuttaa isyyden muotoutumiseen. (Mt., 229–237.)

2.4.3 Uusperhetutkimus

Uusperheisiin keskittyvä tutkimus sai aluksi Yhdysvalloissa jalansijaa 1970-luvulta lähtien, kun uusperheiden muodostuminen alkoi avioerojen ja uudelleenavioitumisten myötä olla yhä tavallisempaa. Uusperheitä on toki ollut olemassa aina, mutta aiemmin niiden syntyminen liittyi avioeron sijaan useimmin puolison kuolemaan. (Ganong & Coleman 2018, 7, 18.) Ensimmäisinä vuosina tutkimus keskittyi lähinnä kuvailemaan uusperheitä ja tunnistamaan niiden erityispiirteitä, usein verrattuna ydinperheisiin, niin kutsuttuihin ensiperheisiin. Ajateltiin, että uusperheessä olisi enemmän ongelmia kuin normina pidetyssä ydinperheessä. Tutkimusta tehtiin melko kriittittävästi ja yksittäisiä havaintoja yleistettiin koskemaan koko uusperheiden kirjoa. Sitten uusia tutkimuksia on ollut yhä enenevässä määrin laadullista ja sen parissa toimivat ovat pyrkineet kyseenalaistamaan erilaisia uusperheisiin liittyviä ennako-oletuksia. Tutkimus pyrkii myös mahdollisuuksien mukaan huomioimaan uusperheiden monimuotoisuuden – välttämättä ei ole mahdollista tutkia ainoastaan saman katon alla elävän perheen toimintaa, koska perhekenteeseen usein kuuluu myös muualla asuvia jäseniä. (Mt., 10, 18–19; Stewart 2007, 51.)

Suomessa uusperheitä on tutkittu eri näkökulmista. Usein lähtökohtana on ollut lasten kokemus ja hyvinvointi (esim. Broberg 2010; Ritala-Koskinen 2001), mutta myös vanhempien kokemukseen keskittyvää tutkimusta on tehty (esim. Sutinen 2005). Uusperheitä on tutkittu myös sosiaalisten verkostojen muodostelmina (Castrén 2009) ja inklusiivisuuden ja eksklusiivisuuden näkökulmista (Castrén & Widmer 2015). Uusperheet voidaan nähdä hyvin erilaisina riippuen siitä, mihin seikkoihin niiden tutkimuksessa keskitytään. Keskeistä havainnoissa kuitenkin on, että uusperheet jollakin tavalla eroavat ydinperheistä rakenteeltaan, toiminnaltaan ja suhteiltaan: uusperheen suhteita ei aina määritä biologinen sukulaisuus vaan merkityksellisyys yksilölle. Systeemitieteellisen lähestymistavan mukaan uusperheen muodostuminen voidaan nähdä perhesysteemin tasapainon

järkkymisenä, jolloin ihmisten väliset suhteet ja vastuut pitää uuden tasapainon saavuttamiseksi neuvotella uudelleen. Usein, ainakin perheen toisen aikuisen kohdalla, taustalla on jo yksi tasapainon järkkäminen, ero. (Broberg 2010, 21, 205–206.)

Yksi tapa jäsentää uusperheitä ja siten laajentaa ymmärrystä perheiden monimuotoisuudesta on jaotella uusperheet erilaisiin tyyppeihin. Mari Broberg (2010) on tutkimuksessaan erottanut kolme erilaista uusperheiden päätyyppiä: ydinperhemalli, suurperhe ja parisuhdemalli. Pyrkimys ydinperheen ihanteeseen saattaa olla uhka lapsen ja muualla asuvan vanhempansa suhteelle, kun perhe halutaan käsittää vain samassa taloudessa asuvien kokonaisuudeksi. Suurperheajattelussa puolestaan pyritään ottamaan huomioon kaikkien osallisten tarpeet ja aikataulut, ja lapsen ja etävanhemman suhde pysyy vakaampana. Parisuhdemallissa parisuhde on keskeisimmässä asemassa ja biologisten perheenjäsenten suhteet toisiinsa korostuvat. Bonusvanhemmat nähdään tällöin ulkopuolisina ja elämää hankaloittavina tekijöinä. Yleisesti ottaen lähivanhemman uusperhe osoittautui Brobergin tutkimuksessa uhaksi etävanhemmuudelle, koska lasten vierailut etäkodissa vähenivät lähivanhemman uusperheen myötä. (Mt., 209–210.)

Uusperheen aikuiset kohtaavat paljon sellaisia huolenaiheita, joita ensiperheissä ei välttämättä kohdata. Lisa Doodson (2014, 645) siteeraa useita tutkimuksia luotellessaan uusperheille stressiä aiheuttavia asioita, joista yleisimpiä ovat erimielisyydet ex-puolisoiden välillä. Lisäksi perheen yhteenkuuluvuuden tunne voi olla heikko, uudet rooliodotukset ja -oletukset aiheuttavat yhteentörmäyksiä, bonuslapset eivät ehkä hyväksy uutta puolisoa ja testaavat tämän sietokykyä, tai taloudellisen tilanteen muutokset ja kokemukset varallisuuden epäoikeudenmukaisesta jakautumisesta tuottavat harmaita hiuksia. Vaikka stressiä aiheuttaviin tekijöihin on yleensä keskitytty uusperhetutkimuksessa positiivisten asioiden kustannuksella, uusperheillä on kuitenkin myös sellaisia voimavaroja, joita muilla perheillä ei välttämättä ole. Uusperheen vanhemmat saattavat esimerkiksi kokea perheensä toimivuuden myönteisempänä kuin ydinperheiden vanhemmat. Myös monimuotoisen perheen laaja ihmissuhdeverkosto voi olla merkittävä voimavara ja hyvinvoinnin lähde. (Broberg 2010, 127, 203.)

Tärkeiksi tekijöiksi uusperheen suhteiden toimivuuden ja sen jäsenten hyvinvoinnin kannalta ovat osoittautuneet perheen muodostumisvaiheessa neuvoteltavat rajat suhteessa muihin. Rajojen tulisi olla sekä joustavia että pitäviä, jotta perheellä olisi mahdollisuus

myös yksityisyyteen ja yhteishengen muodostumiseen. (Braithwaite ym. 2001, 225, 241.) Jos perheen rajat ovat jatkuvasti auki tuleville ja meneville lapsille ja muille satunnaisille pistäytyjille ja kommentoijille, uusperheen perheytymisprosessi saattaa vaikeutua. Muokautumista ja joustavuutta toki vaaditaan kaikilta, koska monimuotoisessa perheessä kenenkään ei pitäisi olla asemassa, jossa määrittelee kaikkien osallisten asiat. Luonnollisesti jotkut perheenjäsenet kuuluvat yksittäisen ihmisen mielestä tiiviimmin perheen ytimeen kuin toiset (ks. esim. Castrén & Widmer 2015, 51) ja heidän asemansa vaihtelee siten tilanteittain.

Lawrence Ganong ja Marilyn Coleman (2018) toteavat uusperhetutkimuksen suuntaviivoja esittelevässä artikkelissaan, ettei uusperhe vielä ole saavuttanut instituution asemaa. On kuitenkin yhä tavallisempaa, että lapsen perherakenteessa on kahden vanhemman sijaan useampi vanhemman asemassa toimiva aikuinen, ja tämä aletaan myös pikkuhiljaa ottaa huomioon palvelujärjestelmissä. (Mt., 20.) Kuten aiemmin esittelin, uusperheet muodostuvat kuitenkin monin eri tavoin, joten myöskään uusperhetutkimuksen rajallisin keinoin ei välttämättä ikinä saada tarpeeksi kattavaa kokonaiskuvaa uusperheiden todellisuudesta. Siksi voisikin olla perusteltua kyseenalaistaa koko termin 'uusperhe' käyttö ja puhua vain yksinkertaisesti erilaisista perheistä. (Mt., Stewart 2007, 51; Sutinen 2005, 162.)

2.4.4 Bonusvanhemmuutta käsittelevä tutkimus

Bonusvanhemmuutta on tutkittu kohtalaisen paljon varsinaisten uusperheiden kontekstissa, eli tilanteissa, joissa ainoastaan toisen vanhemman biologiset lapset asuvat virallisesti perheen kotona (Ganong & Coleman 2018). Tämän lisäksi on tutkimusta, jossa uusperheen status ei ole ollut merkitsevä tekijä, vaan kuka tahansa bonusvanhemmaksi itsensä identifioiva on voinut kertoa kokemuksistaan (esim. Murtorinne-Lahtinen 2011). Lisäksi on olemassa erityisesti etäperheiden bonusvanhempiin keskittyvää tutkimusta. Bonusvanhemmuuden voidaan ymmärtää olevan lähi- ja etäperheissä erilaista siksi, että usein lasten etävanhemman luona viettämä aika on hyvin rajallinen ja perheytymisprosessi keskeytyy sen vuoksi aina ajoittain, välillä pidemmiksikin ajoiksi. (Doodson & Morley 2006, 125; Stewart 2007, 129.) Etäperheiden bonusvanhempien kerrotaan kokevan enemmän stressiä kuin lähiusperheiden äiti- ja isäpuolten (Doodson & Morley 2006, 112). Vaikka suurin osa bonusvanhemmista on nimenomaan etävanhempien puolisoita,

heidän asemaansa ei välttämättä ole erotettu ja tunnistettu tutkimuksissa (Henry & McCue 2009, 188; Stewart 2007, 128).

Monet oman aiheeni kannalta olennaisista kotimaisista tutkimuksista on tehty kasvatustieteiden piirissä. Päivi Sutinen (2005) on väitöskirjaansa varten tutkinut isä- ja äitipuolten identiteetin rakentumista diskurssianalyysin keinoin. Hänen tutkimuksessaan painotui äiti- ja isäpuolten tuottama käsitys lasten biologisten vanhempien ensisijaisuudesta ja bonusvanhempien ulkopuolinen asema, niin biovanhemman näkökulmasta katsottuna kuin isä-/äitipuolen kokemuksena. Bonusvanhemmat kokivat heihin kohdistuvien rooliodotusten olevan sekavia omissa perheissään, mutta pitivät omalta osaltaan yllä vallitsevia rakenteita esimerkiksi kyseenalaistamatta muualla asuvan biologisen vanhemman asemaa. Eroina isä- ja äitipuolten välillä Sutinen havaitsi ensinnäkin erilaiset roolit uusperheissä: bonusäidit pyrkivät ottamaan perheen äidin roolin, kun bonusisät kokivat tehtävänsä olevan pikemminkin toisen aikuisen toimija-asema. Äidit myös kokivat perheen ulkopuolisten tahojen kontrollin perheeseensä useammin uhkana kuin isät, jotka suhtautuivat kontrolliin tukea antavana tekijänä. (Mt., 147–148.)

Myös Minna Murtorinne-Lahtinen (2011) on tutkinut bonusvanhempien, tässä tapauksessa bonusäitien, identiteetin rakentumista kasvatustieteellisestä näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan useimmat äitipuolet näkivät paljon vaivaa rakentaessaan identiteettiään uusperheessä, mutta kokivat asemassaan uhkaa. Ongelmaksi osoittautui se, että äitipuolen identiteetti on relationaalinen, eli riippuvainen muista ihmisistä. Äitipuoli on vuorovaikutuksessa monimuotoisen perheen eri jäseniin, paitsi ei-biologisiin lapsiin, myös lasten muualla asuvaan biologiseen äitiin, ja joutuu jatkuvasti muokkaamaan omaa käytöstään suhteessa muihin. Nämä muut ihmiset, joita äitipuoli ei välttämättä ole valinnut elämänsä, osallistuvat siis merkitsevässä määrin hänen identiteettinsä rakentamiseen. Uusperheiden äitien mukaan on ristiriitaista, että he ovat merkittävässä osassa huolehtimassa bonuslastensa arjesta, mutta eivät kuitenkaan saisi joidenkin biologisten äitien mielestä kasvattaa heidän lapsiaan. Monet kokivat myös, että bioäidit suhtautuivat lastensa isään toissijaisena vanhempana ja että he halusivat siksi määritellä kasvatuksen linjat yksinään. (Mt., 193, 201–202.) Murtorinne-Lahtinen esittelee tuloksissaan myös äitipuolten kokemuksia sosiaalitoimen äitimyyttiä vahvistavasta puolueellisuudesta (mt., 91) ja peräänkuuluttaa sitä, että myös julkisissa palveluissa opittaisiin tunnistamaan bonusvanhemman kuormittava asema ja tukemaan heitä oikealla tavalla (mt., 196).

Murtorinne-Lahtinen on myös yhdessä Kimmo Jokisen (2017) kanssa tarkastellut edellä mainitun väitöstutkimuksensa aineiston pohjalta äitipuolien kokemuksia kuulumisesta (belonging). Kuuluminen perheeseen vaihteli äitipuolien konstruktioissa rajoitetusta ja käytännössä perheen ulkopuolella olemisesta kahdenväliseen suhteeseen äitipuolen ja bonuslapsen välillä tai parisuhteen korostumiseen. Keskeistä tämänkin tutkimuksen havainnoissa oli lapsen biologisen äidin taholta koettu uhka. (Mt., 5–6.) Kuulumisen tunne vaihteli tutkijoiden mukaan muun muassa sen perusteella, oliko bonusäitiys toivottu ja odotettu asiointi, vai oliko nainen ajautunut äitipuolen asemaan vastoin tahtoaan. Heikoiten perheeseen kuuluvat äitipuolet vaikuttivat myös mukautuneen pahan äitipuolen leimaan (ks. myös Doodson & Morley 2006, 111). Äitipuolen ja lapsen välisen vahvan suhteen syntymiseen tarvittiin isä, joka antoi – tai poissaolevana säilytti – paljon kodin- ja lastenhoidollista vastuuta äitipuolelle. Sen sijaan niissä perheissä, joissa parisuhde määritteli suurinta osaa äitipuolten kuulumisessa, vastuu arjesta jakautui tasaisemmin puolisoitten kesken ja isän rooli puolisonsa mukaan ottajana ja asioiden jakajana näyttäytyi keskeisempänä. (Murtorinne-Lahtinen & Jokinen 2017, 6, 8, 10.)

Erityisesti etävanhempien puolisoihin keskittyvä tutkimus on tuottanut hyvin yhteneviä tuloksia. Susan D. Stewart (2007) on useisiin tutkimuksiin viitaten nimennyt etäperheiden äitipuolia käsittelevän osionsa otsikolla *The Impossible Job of a Nonresident Stepmother* ja kertoo, kuinka jo pelkkä kotitöiden ajoittainen lisääntyminen saattaa uuvuttaa uusvanhemman (mt., 128–129). Lisa Doodson ja David Morley (2006, 123) kertovat haastattelimensä äitien kuvanneen suhdettaan bonuslapsiinsa sanoilla *ahdistunut* tai *vaivaantunut*, *epäluonnollinen*, *epämukava* ja *pakotettu* (ks. myös Henry & McCue 2009, 187) ja julkisen vallan näkökulmasta etävanhempien puolisoitten ja heidän biologisten lastensa on todettu olevan näkymättömiä (Gately, Pike & Murphy 2006). Myös Pamela J. Henryn ja James McCuen (2009) tutkimuksessa korostuu etävanhempien puolisoitten turhautuneisuus, voimattomuus, katkeruus ja jopa viha sitä kohtaan, etteivät he koe heillä olevan mahdollisuutta vaikuttaa omaa perhettään koskeviin asioihin, minkä seurauksena saattaa olla esimerkiksi masennus tai vakavat ongelmat parisuhteessa. Kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä, lasten vierailuaikatauluissa ja jopa perheen taloudellisissa asioissa suurin vaikutusmahdollisuus oli etävanhempien puolisoitten mukaan lähivanhemmilla, ja perheenjäsenten tarpeita määriteltäessä julkinen järjestelmä otti huomioon vain etälasten tarpeet. (Mt., 187, 192, 203.) Monet tutkimukset (mm. Malia 2005; Sutinen 2005; Doodson

& Morley 2006; Doodson 2014) peräänkuuluttavatkin julkisen vallan roolia bonusvanhempien aseman tunnustamisessa.

Doodson (2014) on kuvannut yksityiskohtaisesti sitä, mihin etävanhempien puolisoiden ahdistus tai huoli monimuotoisessa perhekuviassa perustuu. Hän on erottanut ahdistuksen lähteiksi kolme eri osa-aluetta: suhde bonuslapsiin, suhde muualla asuvaan biologiseen vanhempaan ja suhtautuminen omaan bonusvanhemman rooliin. Bonuslapset voivat saada etävanhemman puolison kyseenalaistamaan oman kyvykkyytensä kasvattajana, lapset eivät tunnusta bonusvanhemman roolia elämässään tai ahdistusta saattavat tuottaa vanhemman omat pyrkimykset yrittää saavuttaa bonuslasten suosio. Muualla asuvan vanhemman rooli puolestaan näyttäytyy kaksijakoisena: uusvanhempi yrittää toisaalta miellyttää häntä, mutta kokee hänen taholtaan tulevan kontrollin tai poikkeavat kasvatuseriaatteen ahdistavana. Rooliin kytkeytyvät ongelmat liittyvät Doodsonin, kuten monien muidenkin, mukaan sekavaan identiteettiin sekä roolimallien ja vaikutusmahdollisuuksien puutteeseen. (Mt., 650.)

On huomattava, että valtaosa tutkimuksesta käsittelee äitipuolien kokemuksia, jolloin isäpuolten maailma jää niukemmin kuvatuksi ja käsitys ilmiöstä saattaa vääristyä. Tutkimusten mukaan äitipuolten on vaikeampi muodostaa suhdetta bonuslapsiinsa kuin isäpuolten (Stewart 2007, 128) ja he kuvaavat stressitasoaan yleisesti korkeammaksi kuin bonusisät (Doodson 2014, 645), joten äitipuolten negatiiviset kokemukset saattavat korostua tutkimusaineistoissa. Doodson (2014) muistuttaa myös, ettei bonusvanhempien ahdistuksessa ole välttämättä kyse todellisesta vaikuttamismahdollisuuksien puutteesta tai uhasta, vaan raportoidut tulokset kertovat ainoastaan näiden vanhempien kokemuksesta (mt., 655–656, 660). Kokemukseen vaikuttaa esimerkiksi se, millainen perhekäsitys isä- tai äitipuolella itsellään on – ydinperhettä ja biologista sidettä monimuotoisuuden kustannuksella korostavien bonusvanhempien on todettu sopeutuvan heikommin uusperheen elämään (Doodson & Morley 2006, 109). Ulkomaisessa tutkimuksessa vaikuttaa lisäksi olevan suomalaista tutkimusta kohtalokkaampi sävy, minkä myös Minna Seläniemi (2012, 11) on gradututkimuksessaan huomannut. Kotimaisen tutkimuksen perusteella uusperheen bonusvanhemman arki ei näyttäydy aivan niin julmana ja kaoottisena kuin muualla asuvien vertaistensa.

Vaikka bonuslasten olemassaolo saattaakin vaikuttaa negatiivisesti uusvanhempien haluun saada omia lapsia, tutkimuksissa on todettu, että yhteisten lasten myötä bonusvanhemman rooli etäperheessä saattaa selkiytyä ja hänen on helpompi kohdata kodissaan vierailevat puolison lapset (Stewart 2007, 130; vrt. Doodson & Morley 2006, 111). Tutkimukset ovat myös osoittaneet, että haasteista huolimatta monet uusvanhemmat todella haluaisivat viettää enemmän aikaa bonuslastensa kanssa, koska uskovat yhdessä vietetyn ajan parantavan heidän välistä suhdettaan (Stewart 2007, 129).

3 TEOREETTINEN JA METODOLOGINEN VIITEKEHYS

Tutkimukseni on kvalitatiivinen, ja se sijoittuu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen. Tässä luvussa kuvaan tutkimukseni teoreettisia ja metodologisia lähtökoh-
tia. Luvussa 3.1 esittelen kokemuksen olemusta ja sen tutkimusta siltä osin, kuin se tut-
kielmani kannalta on olennaista. Luku 3.2 keskittyy kuvaamaan käyttämäni analyysime-
netelmää ja sen tieteellistä perustaa.

3.1 Kokemuksen tutkimus

Fenomenologia keskittyy ilmiöihin. Fenomenologisessa tieteessä keskeistä on ihmisen
kokemus ja hänen elämysmaailmansa. Ihminen nähdään *suhteessa* omaan elämäntodelli-
suuteensa ja yhteisöönsä, ja tutkimuksessa pyritään löytämään ihmisen elämäkokemuk-
silleen antamia merkityksiä. (Laine 2001, 26–27.) Fenomenologinen perinne käsittää ih-
misen tajunnallisena, mielellisenä olentona, joka suuntaa itseään johonkin kohteeseen
oman itsensä ulkopuolella. Suunnatessaan ihminen saa elämyksiä, jotka hän tulkitsee
omista lähtökohdistaan ja ymmärryksestään käsin. Kokemus ilmenee fenomenologiassa
sitien kolmena eri ulottuvuutena: mielellinen ihminen eli subjekti, hänen toimintansa eli
suuntautuminen ja suuntautumisen kohde. (Perttula 2008, 116–117.)

Ei voida väittää, että fenomenologisen ymmärryksen kautta olisi saavutettavissa jokin lo-
pullinen ja todennettavissa oleva totuus ilmiöistä. Kokijalleen kokemukset ovat kuitenkin
totta. Kokemuksen laatua puolestaan määrittää ihmisen yksilöllinen elämäntilanne, situ-
aatio, joka fenomenologisessa perinteessä voidaan käsittää hänen todellisuutenaan. Elä-
mäntilanteeseen sisältyy erilaisia ulottuvuuksia. (Perttula 2008, 116–117.) Tämän tutki-
muksen kannalta erään olennaisen tilanteen ulottuvuuksia kuvaan luvun 5 johdannossa.

Kokemusta voidaan kuvata hierarkkisenä konstruktiona. Asioiden jokapäiväinen ”flow”,
tapahtumien esiintyminen ja toistuminen, ei vielä tee kokemusta, vaan siihen vaaditaan
yksilön tietoisuus tapahtuneesta. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 2.) Sitä, millaisina ih-
misten kokemukset todellistuvat heidän elämysmaailmassaan, kuvaamaan voidaan käyt-
tää *merkityksellistymisen* käsitettä. Kokemus sisältää sekä merkityksellistymisen, eli elä-
mäntilanteeseen suhteutuvan, että ymmärtämisen, eli tajunnallisuuteen linkittyvän puo-
len. (Perttula 2008, 119.) Perttula (mt.) esittää, että kokemukset voidaan niiden laadun
perusteella jakaa neljään eri kategoriaan. Ensimmäinen kokemustyyppi, *tunne*, on

ihmisen välitöntä ja osin kehoallista suhtautumista asiaan. Se ei vaadi tiedollista ymmärrystä aiheesta, mutta auttaa yksilöä selviytymään eteen tulevista tilanteista. Toinen tapa kokea, *intuitio*, liittyy vahvasti tuntemiseen, mutta sisältää tiedostavan elementin. Intuitio tunnistaa sen, mikä tunne aiheesta syntyy. Kolmantena ihminen voi kokea tietävänsä jotakin. *Tieto* vaatii muodostuakseen sen, että yksilö on etäännyttänyt itsensä tietämisen kohteesta. Neljäntenä kokemustyyppinä voidaan nähdä *usko*, joka sisältää ajatuksen jostakin tavoitteellisesta tilanteesta, johon yksilö pyrkii. Usko rakentuu tiedon avulla tunteita sisältävistä elementeistä. (Mt., 123–130.)

Kokemuksen tutkimuksessa korostuu teorian hermeneuttinen puoli. Tutkimuksen hermeneuttinen ulottuvuus kuvaa yksilöiden elämäkokemusten ymmärtämistä ja tulkintaa. Ihmisen kokemusmaailmaa ei ole mahdollista käsitellä positivistisesti, olemassa olevana, havainnoitavana ja mitattavana tosiasiana, vaan se käy usein läpi monitasoisen tulkintaprosessin ennen lopullista ilmaisuaan. (Laine 2001, 29–30.) Hermeneuttinen tutkimusperinne hyväksyy sen, että ihmisten kokemukset ovat jo tulkittuja, ja tutkija tekee oman tulkintansa osallistujien kuvauksista. Kokemuksen tutkimuksen voi ajatella etenevän yhtä aikaa vaiheittain ja rinnakkain. Fenomenologiseen otteeseen verrattuna hermeneuttinen perinne korostaa kokemusten sosiaalista luonnetta. (Perttula 2008, 136, 142.) Seuraavassa alaluvussa kuvaan tarkemmin sitä, miten fenomenologinen ja hermeneuttinen lähestymistapa linkittyvät valitsemaani tutkimusmetodiin.

3.2 Tulkitseva fenomenologinen analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä käytän tulkitsevaa fenomenologista analyysia, *interpretative phenomenological analysis* (IPA). Tulkitsevan fenomenologisen analyysin juuret löytyvät fenomenologiasta, hermeneutiikasta ja idiografiasta. Menetelmä on kehitetty 1990-luvulla psykologian tutkimuksen lähestymistavaksi ja työkaluksi, mutta sitä käytetään yhä enemmän myös humanistisessa, sosiaalitieteellisessä ja terveystieteiden tutkimuksessa, uusimpina sovelluksina myös esimerkiksi kasvatustieteissä ja organisaatiotutkimuksessa. IPAn keskeisin idea on sen selvittäminen, millaisia merkityksiä ihmiset antavat elämäntapahtumilleen, ja se korostaa subjektiivisen tiedon arvoa ilmiöiden ymmärtämisessä. Ihminen nähdään tietyn ilmiön kokemusasiantuntijana. (Eatough & Smith 2007, 35–36; Eatough & Smith 2017, 193, 196; Smith, Flowers & Larkin 2009, 1.)

Fenomenologia

Fenomenologia on ihmisen kokemuksen tutkimiseen keskittyvä filosofinen suuntaus. Fenomenologian oppialan sisällä esiintyy erilaisia näkemyksiä ja painotuksia, mutta yhteistä näille on keskittyminen elämismaailmaamme muovaavan kokemuksen luonteeseen. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 11.) Edmund Husserl, Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty ja Jean-Paul Sartre ovat fenomenologisen filosofian keskeisimpiä ajattelijoita, ja heistä erityisesti Husserlin anti IPAlle on keskittyminen kokemuksen havaitsemiseen tietoisuuden kautta. Husserlin tunnuslause *Zu den Sachen selbst* eli ”asioihin itseensä” tarkoittaa pyrkimystä kuvata maailmaa riisuttuna niistä ennakkoluuloista ja -käsityksistä, joita esimerkiksi tiede tai oma elämäkokemuksemme tuottaa. (Eatough & Smith 2017, 194; Smith, Flowers & Larkin 2009, 21.) Ennakkokäsityksistä irtautumista Husserl kutsuu sulkeistamiseksi (*epoché, bracketing*). Sulkeistamisessa on tarkoitus merkitä ylös kaikki se esitietämys, joka tutkijalla tietystä aiheesta on, ja jättää se tutkimuksen ulkopuolelle. Tämä ei tapahdu yhdellä kertaa, vaan asteittaisena reduktiona, jonka jokainen vaihe vie tutkijan kauemmas omista oletuksistaan ja lähemmäs tutkimansa ilmiön ydintä, sen perusolemusta. Kun tutkija pääsee monen eri ihmisen kokemusten tarkastelussa niiden riisuttuun olemukseen, hänen on mahdollista löytää kokemuksista yhtäläisyyksiä ja lausua jotakin yleistä aiheeseen liittyen. (Eatough & Smith 2017, 194; Giorgi 2011, 198; Smith, Flowers & Larkin 2009, 13–14.)

Heidegger, Merleau-Ponty ja Sartre ovat jalostaneet Husserlin oppeja tuomalla ajatteluun mukaan näkemyksensä ihmisestä osana maailmaa, joka koostuu muun muassa suhteista, esineistä, prosesseista, kulttuurista ja kielestä. Jokainen ihminen näyttäytyy tämän ymmärryksen perusteella paitsi oman elämäkokemuksensa tuotteena, myös muihin ihmisiin ja koko maailmaan suhteessa elävänä yksilönä. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 21.) IPAn tarkoituksena on fenomenologiselta kannalta ymmärrettynä luoda ymmärrystä jostakin tietystä ilmiöstä nimenomaan sen kautta, miten yksittäinen ihminen sen kokee. Keskiössä ei siis niinkään ole ilmiö itsessään tai sen rakentuminen, vaan tietyssä sosiohistoriallisessa tilanteessa elävän yksilön kokemus siitä ja hänen kokemukselle antamansa merkitys. (Eatough & Smith 2017, 194.) Vaikka IPA ei Husserlin oppien mukaan keskitykään kuvaamaan kokemuksen perusolemusta vaan pyrkii sen sijaan löytämään juuri *tiettyjen* yksilöiden *tiettyjä* kokemuksia, Husserlin anti IPAlle on merkittävä erityisesti reflektointi-prosessin kannalta (Smith, Flowers & Larkin 2009, 16).

Hermeneutiikka

Toinen IPAn merkittävistä teoreettisista perusteista tulee hermeneutiikasta eli tulkinnan teoriasta. Hermeneutiikka on kiinnostunut muun muassa siitä, millä menetelmällä tulkitaan tehdään, mikä on sen tavoite, ja onko tutkijan mahdollista tavoittaa se, mitä alkupe räinen kirjoittaja on tarkoittanut ja mitä hänen kertomansa hänelle itselleen merkitsee. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 21–22.) Fenomenologian tavoin myöskään hermeneutiikka ei ole yksittäinen suuntaus, vaan sen sisään mahtuu erilaisia käsityksiä ja sovelluksia (Eatough & Smith 2017, 195). Hermeneutiikan keskeisintä antia IPAn on Heideggerin ajatus ilmenemisestä. Fenomenologisessa maailmankatsomuksessa on olemassa jokin ilmiö, kreikaksi *phenomenon*, joka tarkoittaa näyttämistä tai ilmestymistä, jotakin, joka on havaittavissa. *Logos* (kreik. esim. puhe, järki, arviointi) puolestaan kuvaa sitä analyttistä prosessia, jonka avulla ilmiö voidaan sanoittaa, tehdä näkyväksi ja ymmärtää sen merkityksiä. Analysoijan rooli on auttaa ilmiötä tulemaan esille ja järkeistää sen ilmaantumista. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 23–24, 28, 35.)

IPAn hermeneuttinen perusta ammentaa Heideggerin lisäksi myös erityisesti Friedrich Schleiermacherin ja Hans-Georg Gadamerin työstä. Schleiermacherin näkemys on, että tulkinnan kautta on tavoitettavissa jotakin yksilön ja hänen tarkoitustensa luonteesta, kun Gadamer keskittyy ennemmin itse tekstiin ja sen mahdollisiin erilaisiin tulkintoihin eri aikakausina. IPAssa nämä näkemykset yhdistyvät. (Eatough & Smith 2017, 195.) Smith, Flowers ja Larkin (2009) toteavat sekä Schleiermacherin että Gadamerin tarkoittaneen teorioissaan lähinnä sellaisia analyysin kohteena olevia tekstejä, jotka kirjoittaja on tuottanut omista lähtökohdistaan ja oman innostuksensa vuoksi. Nykytutkijat kuitenkin analysoivat useimmiten tekstejä, jotka on tuotettu ainakin suurin piirtein samana ajankohtana tiettyä, tutkimusta palvelevaa tarkoitusta varten. Näin ei ole syytä tarkastella kirjoittajan persoonaa ja hänen tuottamaansa, tiettyyn ilmiöön keskittyvää tekstiä erillisinä, vaan sekä kirjoittajasta että ilmiöstä voidaan tulkinnan avulla olettaa kummastakin saatavan tietoa. Fenomenologia ja hermeneutiikka kulkevatkin käsi kädessä tulkitsevaa fenomenologista analyysiä tehtäessä – ilman fenomenologiaa ei olisi ilmiöitä tulkittavaksi, ja ilman hermeneutiikkaa ilmiöt jäisivät näkymättömiksi. (Mt., 37.)

Idiografia

Idiografinen ote vie tutkimuksen yleisestä kohti yksityistä. IPAn idiografinen perusta tarkoittaa sitä, että tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, millainen mikäkin kokemus on juuri tietylle yksittäiselle ihmiselle ja millaisia merkityksiä se juuri hänen elämismaailmassaan saa. Osallistujia on tutkimuksessa yleensä verrattain pieni määrä, jolloin on mahdollista koota yhteen niitä eroja ja yhtäläisyyksiä, joita yksittäisten osallistujien kuvauksissa on, pyrkimättä kuitenkaan muodostaa niistä kaikki mahdolliset tapaukset kattavaa yleistä teoriaa. Yleistysten tekeminenkin saattaa olla mahdollista, mutta tällöin on tarkkaan arvioitava aineiston edellytykset toimia teorian perustana. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 3.) Idiografisen otteen ei siten ole katsottu sopivan tutkimukseen, jossa on tarkoitus tuottaa yleistyksiä mahdollisimman laajasta aineistosta yksittäisen ihmisen kokemuksen sijaan (Eatough & Smith 2017, 197).

Virginia Eatough ja Jonathan A. Smith (2017, 197) kuvaavat IPAA jopa jääräpäisen idiografiseksi sen keskittyessä aina ensisijaisesti yksityiskohtiin yleisen sijaan. Mikäli yleistyksiä IPAssa ylipäättään tehdään, niiden tulee aina perustua eri kokemuksista löydettyihin yksityiskohtiin. Myös yhden osallistujan käsittävät holistiset tapaustutkimukset ovat mahdollisia, jolloin yksityisen yleistäminen teoriaksi ei ole perusteltua. Kirjoittajat kuvaavat Harrén ([1979, 137], ks. Eatough & Smith 2017, 197) sanoin prosessia kivuliaksi ja varovaisen huolelliseksi kapuamiseksi ylös tikkaita askelma kerrallaan. Idiografinen ote analyysissä pyrkii ymmärtämään konkreettista, erityistä ja ihmisen yksilölliseen tilanteeseen liittyvää kuitenkin säilyttäen hänen yksityisyytensä ja loukkaamattomuutensa. (Mt.)

IPAn kritiikki

IPAA on tutkimusmetodina kritisoitu ensinnäkin siitä, että sen suhde fenomenologiseen teoriaperustaan on hatara. Kritiikin mukaan IPAssa on tulkittu väärin fenomenologista käsitteistöä, eikä se onnistu tuomaan fenomenologian ideaa käytännön tasolle. IPAn näkemys sulkeistamisesta on myös nähty puutteelliseksi, niin keskeistä kuin sulkeistaminen Husserlin esityksen mukaan onkin. (Gyollai 2019, 1.) Giorgin (2011, 197) näkemyksen mukaan Smith on pyrkinyt yksinkertaistamaan ja kansantajuistamaan metodologiaa siinä määrin, ettei IPA enää täytä tieteellisen tutkimusmenetelmän kriteerejä. Murray ja Holmes (2014, 18) esittävät lisäksi, että IPAn käsitys subjektista on ongelmallinen: subjekti

oletetaan kykeneväksi muodostamaan yksiselitteinen kuvaus kokemuksestaan, vaikka analyysin tulisi ymmärtää jo kokemuksen kuvauksen olevan kaikkea muuta kuin suoraviivainen.

Keskeistä tutkielmani kannalta on IPAn kritiikissä ymmärtää oman esiymmärrykseni kommunikoiminen ja tutkimuksen intuitiivinen luonne (Giorgi 2011, 201). Analyysiprosessissa on huomioitava se, että kriittisen näkemyksen mukaan tutkimuksen tekijän esitietämyksen sulkeistaminen on lopulta vain näennäistä (esim. Gyollai 2019), kenenkään ei ole täysin mahdollista irtautua omasta kokemusmaailmastaan. Giorgin (2011, 200) tulokinnan mukaan suhtaudun sulkeistamiseen reflektiivisenä arviointina omista ennakoasenteistani.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimuksen toteuttamista kuvaan ensin hahmottelemalla tutkimusaineiston keräämistä ja piirteitä. Sen jälkeen täsmennän tutkimustehtävän ja -kysymykset, kuvaan analyysiprosessin etenemistä ja lopuksi käyn läpi tutkimukseen liittyviä eettisiä näkökohtia.

4.1 Tutkimusaineisto ja sen kerääminen

Keräsin aineistoni kirjoituspyynnöllä (Liite), joka julkaistiin marras-joulukuun vaihteessa 2017 alun perin seitsemässä eri Facebook-ryhmässä tai -sivustolla, ja lisäksi Suomen Uusperheiden Liitto Supli ry:n sähköpostitse jaettavassa uutiskirjeessä. Tammikuun 2018 alussa pyyntö julkaistiin vielä yhdellä Facebook-sivulla. Yhteisöpalvelu Facebook valikoitui luonnollisesti ensisijaiseksi aineistonkeruukanavakseni ensinnäkin siksi, että ryhmässä käydyt keskustelut antoivat minulle lopullisen kimmokkeen tehdä pro gradu -tutkimus etäperheiden vanhempien kokemuksista sosiaalipalvelujen piirissä. Viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana sosiaalinen media, Facebook mukaan lukien, on myös muodostunut keskeiseksi ja olennaiseksi osaksi monen ihmisen arkipäivää perinteisen median merkityksen vähentyessä. Vuonna 2015 tehdyn tutkimuksen mukaan 70 prosenttia Facebookin käyttäjistä kirjautui palveluun vähintään kerran vuorokaudessa ja jopa 45 prosenttia käyttäjistä useita kertoja vuorokauden aikana. (McCay-Peet & Quan-Haase 2017, 13–14.) Sosiaalinen media antaa lähes rajattomat mahdollisuudet hyödyntää siellä jo olevaa materiaalia tai rikkoa metodologisia raja-aitoja tuottamalla aineistoa sen avulla (Beninger 2017, 57, 59).

Omassa aineistonkeruussani pitäydyin metodologisesti perinteisemmässä näkemyksessä ja käytin sosiaalista mediaa lähes yksinomaan yksisuuntaiseen kommunikointiin, kirjoituspyynnön välittämiseen eli osallistujien rekrytointiin (Beninger 2017, 57). Tällöin ei voida puhua varsinaisesta sosiaaliseen mediaan liittyvästä tutkimuksesta, vaikka ala ei olekaan tarkasti määritelty ja yksittäisillä tutkijoilla saattaa olla eriäviä näkemyksiä siitä, mikä ylipäättään on sosiaalisen median tutkimusta (Mayr & Weller 2017, 107). Facebookissa on valtava potentiaali tavoittaa ihmisiä heidän luonnollisessa sosiaalisen kanssakäymisen ympäristössään, vaikka kääntöpuolena onkin yksittäisten viestien häviäminen informaatiotulvaan. On myös tiedostettava se, etteivät kaikki sosiaaliset ryhmät ole tasaisesti edustettuina Facebookin kaltaisessa sosiaalisessa mediassa (McCay-Peet & Quan-

Haase 2017, 14), erityisesti silloin, kun on kyse tietynlaista, rajattua joukkoa varten perustetusta ryhmästä tai sivustosta.

Olin itse vertaistukea etsiessäni jo aiemmin liittynyt joihinkin ryhmiin, seurannut niissä käytäviä keskusteluja ja osallistunutkin muutamiin ennen kuin tutkimusideani täsmentyi. Sen myötä osasin myös osittain odottaa sitä, millaisia aiheita saamani kirjoitukset käsitelisivät ja keitä vastaajat mahdollisesti olisivat. Koska suurin osa virallisista etävanhemmista on isiä, oletukseni oli, että vastaajat olisivat pääasiassa joko etäisiä tai heidän puolisoitaan.

Ryhmät tai sivustot, joilla kirjoituspyyntö minun aloitteestani aluksi julkaistiin, olivat *Uusperheelliset – Supli; Kestovaipat ja kantovälineet kiertoon, (O)sta – (M)yy – (V)aihda; Elatusvelvollisten Liitto ry; Helsingin Seudun Elatusvelvolliset; Tasa-arvoinen elatusvelvollisuus; Erityiset uusperheelliset* ja lisäksi yksi salainen, alle 30 jäsenen uusperheaiheinen vertaistukiryhmä. Edellä mainituista elatusvelvollisuusaiheiset sivustot on Facebookissa luokiteltu joko yhteisöiksi (Elatusvelvollisten Liitto ry ja Tasa-arvoinen elatusvelvollisuus) tai voittoa tavoittelemattomaksi järjestöksi (Helsingin Seudun Elatusvelvolliset), loput neljä ovat ryhmiä, joiden jäsen myös itse olen. Nimestään huolimatta Kestovaipat ja kantovälineet -ryhmä eli tuttavallisemmin OMV keskittyy vauvatarvikkeiden kierrätyksen lisäksi yleiseen keskusteluun perhe-elämästä. Ryhmän erikoisuutena ja uusia jäseniä hämmentävänä piirteenä toimivat OT- eli off topic -kysymykset, joissa jäsenillä on mahdollisuus kysyä aivan mitä tahansa omakotitalon remontoinnista työhaastatteluvinkkeihin, laulun sanoihin tai matemaattisten ongelmien ratkaisuun. Facebookin toimintaperiaatteiden vuoksi ryhmän nimeä ei ole voinut vaihtaa paremmin sisältöään vastaavaksi enää siinä vaiheessa, kun tietty jäsenmäärän raja on ylittynyt.

Oletin kirjoituspyynnön julkaisemisen ajankohdan, marras-joulukuun vaihteen, ja ensimmäisen määräajan, 20.12.2017, olevan potentiaalisten osallistujien kannalta hankala. Lähestyvä joulukuun lisää monissa perheissä kiireitä, työssä pitää kenties saada asioita päätökseen ennen vuoden vaihtumista ja vapaapäivien järjestelyt saattavat nostaa pintaan kiistoja eri osapuolten kesken. En toki voi arvioida sitä, kuinka monen vanhemman olisin tavoittanut eri tavalla valittuna ajankohtana, mutta ajoitus on yksi niistä keskeisistä asioista, joihin tutkijan tulee aineistonkeruuta suunnitellessaan kiinnittää huomiota (Salmons 2017, 183). Koska olin asettanut tutkimukseni etenemiselle tietyn aikataulun ja

pyynnön ehtiminen Supli ry:n vuoden viimeiseen uutiskirjeeseen määritteli osaltaan ajoitustani, päätin kuitenkin alkaa kerätä aineistoa joulun alla ja katsoa, joudunko täydentämään aineistoani myöhemmin. Tammikuun 2018 alussa päätinkin vielä julkaista pyynnön *Isät lasten asialla ry* -nimisen kansalaisjärjestöksi määritellyn yhteisön seinällä. Jälkeenpäin arvioiden minun olisi kannattanut jättää kohderyhmärajaukseni ja kirjoituspyynnön muotoilu vielä hautumaan sen sijaan, että kiireellä ja ilman kunnollista, vastavuoroista keskustelua pyynnön sisällöistä eri tahojen kanssa lähetin sen julkaistavaksi. Toisaalta saamani monimuotoinen aineisto auttoi myös rajaamaan tutkimuskohdettani, koska ilman lukemiani kirjoituksia en ehkä olisi osannut aavistaa, kuinka monissa erilaisissa tilanteissa eläviä vanhempia pyyntöni saattoi koskettaa.

Alla olevaan taulukkoon olen koonnut keskeisimmät tiedot niistä tahoista, joissa kirjoituspyyntöni alun perin julkaistiin.

Julkaisukanava	Tyyppi	Jäseniä/ seuraajia (noin)
Uusperheelliset - Supli	suljettu ryhmä	1340
Supli ry	uutiskirje	400
Kestovaipat ja kantovälineet kiertoon, (O)sta – (M)yy – (V)aihda	suljettu ryhmä	15 300
Elatusvelvollisten Liitto ry	yhteisö	150
Helsingin Seudun Elatusvelvolliset	voittoa tavoittelematon järjestö	100
Tasa-arvoinen elatusvelvollisuus	yhteisö	130
Erityiset uusperheelliset	suljettu ryhmä	180
*(vertaistukiryhmä)	salainen ryhmä	alle 30
Isät lasten asialla ry	kansalaisjärjestö	9000

Taulukko 1 Kirjoituspyynnön alkuperäiset julkaisukanavat

Tutkija voi valita kohderyhmänsä Facebookissa monilla eri perusteilla, myös omien mieltymystensä mukaan. Esimerkiksi tietyn ryhmän kommunikointityyli saattaa olla merkityksellinen tekijä valittaessa sitä, kenet haluaa tutkimustaan varten tavoittaa. (Salmons 2017, 183.) Vaikka muut tahot, joiden kautta kirjoituspyyntöni jaoin, viittaavat selkeästi eron jälkeisen vanhemmuuden ja uusperheellisyyden teemoihin, olen kuitenkin vuosia kestäneen jäsenyyteni aikana selkeästi mieltynyt OMV-ryhmän keskustelujen

asiallisuuteen. Ajattelin, että minun olisi mahdollista tavoittaa potentiaalisia osallistujia myös tällaisen tiukasti profiloitumattoman ryhmän kautta.

Viime vuosina olen pyrkinyt esiintymään Facebookissa mahdollisimman tunnistamattomasti, en käytä profiilissani koko nimeäni tai sellaista tuoretta kuvaa, jossa kasvoni näkyisivät selvästi. En siksi halunnut julkaista kirjoituspyyntöjä omalla profiilillani, ja toisaalta uuden profiilin luominen vain tätä tarkoitusta varten olisi saattanut estää minulta pääsyn ryhmiin, koska monissa ryhmissä tarkistetaan muun muassa profiilin ikä valeprofiilien paljastamiseksi. Lähestyin siis Facebook-ryhmien ja -sivustojen ylläpitäjiä ja pyysin saada julkaista kirjoituskutsuni heidän kauttaan. Vastaanotto oli erittäin myönteinen ja kaikki, joihin olin yhteydessä, olivat halukkaita julkaisemaan kirjoituspyyntöni. Muutama ylläpitäjä kertoi ymmärtävänsä hyvin haluni pitää Facebook-profiilini erillään gradututkimuksesta, koska myös he itse halusivat toimia sivustoilla nimettöminä ja perheittään suojellakseen pitää matalaa profiilia.

Jotkut ylläpitäjistä ehdottivat, että voisivat jakaa kirjoituspyyntöä myös muihin ryhmiin. Marraskuun 2017 lopussa kutsu julkaistiinkin myös *ÄiTyLit*- ja *Mutsit Vs Faijat* -ryhmissä (jäsenmäärä ensiksi mainitussa julkaisuhetkellä noin 38 000, jälkimmäisessä 53 000), *Paremmen lastensuojelun puolesta* -ryhmässä sekä *Vieraannuttaminen ja huoltokiusaaminen seis* -yhteisössä. Lisäksi eräs henkilö otti minuun yhteyttä Facebookissa näkemänsä kirjoituksen perusteella, tarjoutui kääntämään pyyntöni englanniksi ja julkaisemaan sen oman neuvonta- ja terapiapalveluja tarjoavan yrityksensä Facebook-sivulla sekä *IESAF*n (International English Speakers' Association of Finland, noin 10 000 jäsentä) ja *In Finland for my kids* -ryhmissä. Viimeksi mainittu ryhmä on mitä ilmeisimmin salainen, koska sen tietoja, jäsenmäärä mukaan lukien, ei löydy Facebookin haulla.

Vieraannuttaminen ja huoltokiusaaminen seis -yhteisön kautta kirjoituspyyntö päättyi *Lokakuun liikkeen* sivustolle, jossa kehoitettiin liikkeen seuraajia osallistumaan kirjoituksillaan gradututkimukseen ja annettiin heille vinkkejä, millaisia asioita he voisivat kirjoituksissaan käsitellä (Lokakuun liike 2017). Myös kahdessa muussa julkaisussa kirjoituspyynnön sisältöä kommentoitiin, joko kritisoiden etävanhempi-termin käyttöä vanhentuneena ja leimaavana, tai korostettiin sosiaalityön osuutta kokemuksissa sosiaalipalveluista. Kommentteja kirjoituskutsujulkaisut eivät Facebookissa juuri saaneet. Yhdessä julkaisussa kysyttiin, onko graduntekijä kiinnostunut kokemuksista myös muilla alueilla

kuin pääkaupunkiseudulla ja toisessa harmiteltiin sitä, ettei kiinnostus kohdistunut lähi-perheiden kokemuksiin. Ylläpitäjä arveli, ettei perheen juridisella asemalla olisi tämän tutkimuksen kannalta merkitystä, kunhan kyse on uusperheestä.

Edellä kuvattu pohdinta on hyvä esimerkki siitä, miten eri tavoin kirjoittajat kirjoitus-pyyntöni ymmärsivät. Alkuperäinen tarkoitukseni oli tarkastella yksinomaan etäuusper-heiden kokemuksia, eli sellaisten vanhempien kokemuksia, joiden perherakenteeseen kuuluu virallisesti eri osoitteissa asuvia lapsia. Tämän lähestymistavan koin kuitenkin lo-pulta liian suppeaksi ja juuri tietynlaisten perheiden tavoittamisen turhan vaikeaksi katta-van aineiston löytämiseksi, joten pitäydyin kirjoituskutsussani *etäperheen* käsitteessä. Näin jätin lukijan varaan sen, miten hän etäperheen tulkitsee, vaikka mainitsinkin tekstis-säni puolison ja yhteiset lapset.

Määritelmällisesti etäperhe koostuu etävanhemmasta ja hänen jo päättäneessä suhtees-saan syntyneistä lapsista, vaikka tilastojen valossa tällaista perhettä ei ole, koska lapsi on kirjoilla lähivanhempansa luona (Castrén 2009, 12). Monien kirjoittajien teksteistä pys-tyikin olettamaan, että he asuivat yksin, koska uusperhettä tai vakiintunutta ihmissuhdetta ei mainittu. Tutkimukseni kohderyhmästä oli myös tehty hyvin laveita tulkintoja. Erään kirjoittajan kertomus alkoi kuvauksella siitä, miten hän on lapsensa yksinhuoltaja ja vas-tuussa lapsestaan 24/7. Myöhemmin tekstissä kävi ilmi, että lapsi oli otettu huostaan ja etävanhemmuus syntynyt sen kautta. Tulkintoja oli tehty myös siitä, mikä gradututkimuk-sen aihe on. Eräs kirjoittaja kertoi viestissään vastaavansa pyyntööni saada tarinoita etä-perheiden lasten vieroittamisesta (viitaten vieraannuttamiseen), toinen kertoi lukeneensa Facebookissa vieraannuttamiseen liittyneen viestini ja vastaavansa sen perusteella.

Kirjoittajat olivat siis, kuten saattoi olettaa, tehneet tulkintoja kirjoituspyynnöstäni oman kokemusmaailmansa perusteella ja luultavimmin myös sen mukaan, miltä foorumilta oli-vat kirjoituspyynnön poimineet. Osa edellä mainitsemistani ryhmistä ja sivustoista kes-kittyy erityisesti lastensuojelun toimintatapojen epäkohtien esille tuomiseen, joten moni vanhempi on oletettavasti liittynyt mukaan saadakseen vertaistukea tai tuodakseen omaa asiaansa esille. Tällöin mikä tahansa julkaisu yksilön oikeaksi kokemalla foorumilla saat-taa luoda vaikutelman, että juuri se ajaa hänen asiaansa. Ihmisten kokemukset saattavat olla erittäin traumaattisia ja he ovat taistelleet tilanteissaan ehkä jo vuosia, joten tarve saada äänensä kuuluviin ja siten apua mistä tahansa on ymmärrettävästi kova.

Kaiken kaikkiaan 25 ihmistä otti minuun yhteyttä, ja vastauksina sain lopulta 21 eri kirjoitusta. Vastaajien tilanteet ja perherakenteet olivat hyvin erilaisia, ja saamani vaihtelevan aineiston vuoksi jouduin toteamaan, etten voisi käyttää kaikkia kirjoituksia lopullisena aineistonani, muuten tutkielmastani tulisi aivan liian laaja käsitellen kaikkea uusparisuhteen haasteista huoltoriitojen oikeusprosesseihin ja tapaamissopimusten moninaisuudesta huostaanottoihin. Päädyin jättämään tarkastelun ulkopuolelle ensinnäkin sellaiset kirjoitukset, jotka oli 1) *kirjoitettu aiemmin jotain muuta tarkoitusta varten*. Tällaiset kirjoitukset keskittyivät kokemusten kuvailun sijaan kuvaamaan lähinnä eri tapahtumien yksityiskohtia, sitä, miten jokin asia oli kirjoittajan kokemuksen mukaan mennyt ja mitä mahdollisesti toinen vanhempi tai muu osallinen oli tapahtumien kulusta väittänyt. Tällä rajauksella aineistostani jäi pois esimerkiksi kanteluita, blogitekstejä, lastensuojeluilmoituksia ja lastensuojelun asiakirjoja sekä erilaisia, eri tahoja varten laadittuja selvityksiä.

Lisäksi rajasin pois 2) *kirjoitukset, joissa lastensuojelu oli sijoittanut lapsen/lapset kodin ulkopuolelle*. Yhtenä tutkimukseni perusteista ja ydinajatuksista on etä- ja lähivanheman muodostamien perheiden aseman vertailu heidän kokemustensa perusteella nykyisen lainsäädännön ja sen myötä palvelujen piirissä, jolloin ei ole perusteltua laajentaa tarkastelua koskemaan tilanteita, joissa tällaista lain mukaista lähi-etä-asettelua ei ole. Saamistani kirjoituksissa esiintyi myös tilanteita, joissa lastensuojelu oli päättynyt sijoittamaan lapsen toisen vanhemman luokse. Tällaisissa tapauksissa voidaan myös olettaa, että perheiden dynamiikka on erilainen verrattuna sellaisiin perheisiin, joissa päätös lapsen eronjälkeisestä asuinpaikasta on – jos ei aivan yhteisymmärryksessä eronneiden vanhempien kesken tehty – sovittu kuitenkin ilman ulkopuolisen tahon interventiota perheen yksityisyyteen. Edellä mainittujen tapausten lisäksi päädyin jättämään aineistostani pois tekstin, joka oli suppea muutaman rivin kuvaus oikeusprosessista, ja jossa ei kuvattu kokemuksia sosiaalipalveluiden piirissä.

Edellä kuvatut rajaukset huomioon ottaen lopulliseksi aineistokseni valikoitui 13 kirjoitusta. Aineistoni koostuu kuuden äidin ja seitsemän isän kertomuksista. Kertomusten pituus vaihtelee yhdestä noin kahteentoista sivuun, kun fontiksi on valittu Times New Roman 12 ja riviväli 1,5. Yhteensä aineistoa kertyi 60,5 sivua. Kirjoituksen keskimääräinen pituus on hieman yli 4,5 sivua.

Äideistä neljä asuu kirjoittamishetkellä uusperheessä ja yksi on parisuhteessa, mutta ei asu yhdessä puolisonsa kanssa. Yhden äidin kirjoittamishetken suhdestatus ei käy tekstistä ilmi. Kahdella äideistä on lapsia ainoastaan nykyisen puolisonsa kanssa, kahdella lisäksi lapsia muista suhteista. Yhden äidin lasten isä on muu kuin nykyinen puoliso, ja yhden äidin lapset asuvat muualla. Isistä kaksi kertoo elävänsä parisuhteessa, muttei mainitse perheeseensä kuuluvan muita lapsia kuin muualla asuvat omat biologiset lapsensa. Muut viisi isää eivät kertoneet kirjoittamishetken perhetilanteestaan, vaikka monista tuli vaikutelma, että isä asuu yksin tai parisuhde ei ole vakiintunut.

Valitsin osallistujille pseudonyymit pystyäkseen paremmin eläytymään heidän kertomuksiinsa ja myös erottamaan sukupuolet toisistaan, koska koin sen merkitykselliseksi tulosten kannalta. Miesten pseudonyymit ovat J-alkuisia: Jalmari, Jani, Joel, Johannes, Jukka, Jussi ja Jyrki. Naispuoliset vastaajat nimesin K-alkuisina seuraavasti: Kaarina, Kaisa, Katja, Kiia, Kirsi ja Krista. Seuraavaan taulukkoon olen koonnut tiivistelmän vastaajien perhetilanteista. Vastaajien pseudonyymit on jätetty pois, jotta he eivät olisi tunnistettavissa.

status	pari-suhteessa	asuu yhdessä	omia lapsia	puolison lapsia	yhteisiä lapsia	lasten tapaamiset	nyk. perhemuoto (ikä v)
puoliso	x	x		x	x	50/50 / joka toinen vkl	alle 5 v
etä			x			50/50	alle 5 v
puoliso	x	x		x	x	joka toinen vkl, lomat 50/50	alle 5 v
etä			x			50/50	alle 5 v
etä			x			50/50	alle 3 v
etä	x		x			toteutuvat vaihtelevasti	alle 3 v
etä/lähi			x			toteutuvat vaihtelevasti	5-10 v
etä	x		x			viikoittain lyhyitä	alle 3 v
puoliso/?	x	x	x	x	x	50/50	5-10 v
etä			x			viikoittain ja lomilla	
etä			x			50/50	yli 10 v
puoliso/lähi	x	x	x	x		50/50	5-10 v
puoliso/etä/lähi	x		x	x		eivät toteudu	alle 5 v
Taulukko 2 Vastaajien perherakenteet							

4.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimustehtäväni on selvittää, minkälaisia kokemuksia etäperheiden vanhemmilla on sosiaalipalveluista. IPAn käyttäminen aineiston analyysimenetelmänä antaa mahdollisuuden tarkastella aineistoa sen omista lähtökohdista käsin, rajaamatta etukäteen tiettyjä teemoja analyysin ulkopuolelle. Kirjoituskutsua laatiessa ja aineistoa kerätessä alkupe- räisenä tavoitteenani oli selvittää:

- Millä tavoin monimuotoiset perherakenteet otetaan vanhempien kokemuksen mukaan

huomioon sosiaalipalveluissa

- Minkälaisia ongelmakohtia ja onnistumisia etävanhempi ja hänen puolisonsa ovat kohdanneet sosiaalipalveluiden piirissä
- Millaisena vanhempien yhteisten lasten asema sosiaalipalveluissa näyttäytyy vanhempien kokemuksen mukaan verrattuna etävanhemman lapsiin, sekä
- Millaisena etävanhemman ja hänen puolisonsa asema näyttäytyy vanhemmille itselleen verrattuna lähivanhempaan.

Aineistoa analysoidessani huomasin, ettei se tarjonnut tasavertaisesti tuloksia kaikkiin tutkimuskysymyksiini. Tutkimuskysymykset muotoituivat lopulliseen muotoonsa analyysiä tehdessä, alkuperäisten kysymysten ohjatessa analyysin suuntaamista. Aineistossa kokemukset jakautuivat yleisiin käsityksiin sosiaalipalvelujen toimivuudesta riippumatta välttämättä siitä, millaisia kokemuksia vanhemmilla oli ollut kohtaamisissa työntekijöiden kanssa, ja kokemuksiin yksittäisistä kohtaamisista. Koin siis tarpeelliseksi erottaa nämä tasot toisistaan. Kokemusten erottaminen tällä tavoin on osin keinotekoinen, mutta pyrin siten pääsemään kiinni kokemuksiin palvelujen rakenteesta. Tutkimuskysymykseni ovat:

- *Minkälaisia käsityksiä etäperheiden vanhemmilla on sosiaalipalveluista ja niiden toimivuudesta rakenteellisella tasolla?*
- *Millaisia ongelmakohtia ja onnistumisia etävanhempi ja hänen puolisonsa ovat kokeneet sosiaalipalveluiden kohtaamisissa?*
- *Minkälaisia rooleja ja merkityksiä etävanhempi ja hänen puolisonsa antavat itselleen sosiaalipalveluiden piirissä?*

4.3 Analyysiprosessi

Kun yksilö kokee jotakin, hän alkaa reflektoida, mitä hänen kokemansa hänelle merkitsee. Ihmisten elämäntapahtumat ovat erilaisia eivätkä ne kaikki saa yhtä suurta merkitystä heidän kokemusmaailmoissaan, mutta merkittävät tapahtumat herättävät tunteita ja tarvetta pohtia, mikä niiden merkitys on. Tämä kokemuksen merkitys on se ydin, josta IPA on kiinnostunut. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 3.) IPAn periaatteiden mukaan kokemuksen taustalla olevaa ilmiötä tulee kuvata sen omista lähtökohdista käsin, ei valmiiksi

rakennettujen kategorioiden avulla. Analyysiä on kuvattu iteratiiviseksi ja induktiiviseksi, ja sen suunta on yksilöllisestä yleiseen ja kuvailevasta tulkitsevaan. Yhtä ainoaa oikeaa tapaa tehdä IPA-analyysi ei ole, vaan menetelmä jättää paljon tilaa analysoijan omille ratkaisuille. Keskeistä on kuitenkin sitoutua ymmärtämään tutkimukseen osallistujien näkemyksiä ja heidän yksilöllisiä merkityksellistymisprosessejaan. Tiettyä ilmiötä koskevan aineiston tekstit analysoidaan systemaattisesti yksi kerrallaan, jolloin yhtä kirjoitusta käsitellään aina kokonaisuutena. (Mt., 4, 32, 79–80.)

Tulkitsevan fenomenologisen analyysin tekeminen voidaan esittää vaiheittaisena prosessina. Lesley Storey (2007) on kuvannut IPAn yksinkertaisimmillaan kolmivaiheiseksi menetelmäksi, joka muodostuu 1) aineistoon perehtyvistä lukemisesta, 2) teemojen tunnistamisesta ja nimeämisestä sekä 3) teemojen linkittämisestä toisiinsa. IPAn kehittäjänä tunnetun Smithin kumppaneineen esittelemä prosessi (Smith, Flowers & Larkin 2009) puolestaan koostuu yksityiskohtaisempana kuudesta eri vaiheesta. Analyysissäni seurasin askel askeleelta tätä kuusivaiheista prosessia, ja käytännön apuna käytin Pietkiewiczin ja Smithin (2014) ohjetta tulkitsevan fenomenologisen analyysin tekemiseen. Seuraavassa kuvaan analyysin etenemistä esittelemällä ensin kunkin vaiheen teoreettisen pohjan ja siirtyen sitten käytännön toteutukseen.

Sulkeistaminen

Ennen varsinaista analyysiprosessia aloitin sulkeistamisen merkitsemällä ylös sitä esittämystä ja niitä ennakko-oletuksia, joita minulla etävanhempien perheisiin ja heidän kokemuksiinsa liittyen on. Ennakko-oletukseni perustuvat omiin kokemuksiini vanhempana ja etävanhemman puolisona, aiempaan työkokemukseeni, lukemaani tutkimuskirjallisuuden ja ajankohtaisiin artikkeleihin sekä seuraamiini keskusteluihin erilaisissa sosiaalisen median ympäristöissä. Merkittävä osa sosiaalipalveluihin liittyvistä ennakkokäsityksistäni on muodostunut Facebookin vertaisryhmien keskusteluja seuraamalla.

Ennakko-oletuksiini liittyen tiedostan, että erityisesti graduprosessini alkuvaiheissa olin läheisessä henkilökohtaisessa yhteydessä tutkimukseni aihepiiriin. Kahden vuoden kypsyttelytauko auttoi sikäli ottamaan etäisyyttä aiheeseen ja tarkastelemaan sitä objektiivisemmin. Kaikki esiymmärrykseni ei liity suoraan kokemuksiini sosiaalipalveluista, vaan yleisemmin monimuotoisten perhesuhteiden dynamiikkaan. Uuden ja entisen puolison välillä on usein vihamielisyyttä. Negatiivisia tunteita lasten biologista vanhempaa

kohtaan ei kuitenkaan usein ole sosiaalisesti hyväksyttyä ilmaista julkisesti (julkiseksi luen tässä myös useamman tuhannen jäsenen suljetun Facebook-ryhmän), sen sijaan bonusvanhemman aiheuttamaksi voidaan katsoa myös sellaisia konflikteja, joihin hän ei ole ollut osallisena. Bonuslapset voidaan kokea taakkana, mutta kuormituksesta kertominen ei ole hyväksyttyä. Ristiriidat perheen ulkopuolisissa ihmissuhteissa luovat paineita parisuhteelle ja altistavat jaksamisen ja mielenterveyden ongelmille. Mielenterveyden ja elämänhallinnan ongelmat, todelliset tai oletetut, liittyvät usein siihen, miksi ero ylipäättään on tapahtunut ja uudenlaisia perherakenteita syntynyt. Etä- ja lähivanhempi saattavat kokea, että juuri siellä toisessa perheessä lapsia kohdellaan kaltoin.

Palvelujärjestelmään liittyen ennakkokäsitykseni taloudellisen tuen jakautumisesta etä- ja lähivanhemman perheiden välillä on, että tuki jakautuu hyvin epätasaisesti. Etävanhemman puolison asema on palvelujärjestelmän näkökulmasta ulkopuolinen, ja perheen saaman palvelun luonne saattaa olla hyvin pitkälle riippuvaista yksittäisestä työntekijästä sekä hänen ymmärryksestään. Palvelujärjestelmässä saatetaan esimerkiksi korostaa äidin asemaa ensisijaisena huoltajana. Ennakko-oletukseni on myös, että sosiaalipalveluissa perheen yhteiset lapset ja bonuslapset saattavat joutua eriarvoiseen asemaan, koska järjestelmässä ei ole keinoja käsitellä perhettä kokonaisuutena. Esimerkkinä lastensuojelun asiakkuus: välttämättä edes saman perheen samassa taloudessa asuvat täyssisarukset eivät kaikki ole lastensuojelun asiakkaana, jos vain yhdellä sisaruksista on todettu lastensuojelun tarve.

Täydensin ennako-oletuksiani samalla, kun ensimmäisiä kertoja luin aineistoani läpi. Lukiessa esille nousivat esimerkiksi käsitys palvelujärjestelmän sekavuudesta ja pirstaleisuudesta asiakkaan silmissä, sekä vaikeus hahmottaa eri toimijoiden rooleja ja vastuualueita (se ei suinkaan aina ole selkeää myöskään palvelujärjestelmässä työskenteleville!). Keskustelupalstoilla lastensuojelu ja lastenvalvoja menevät usein sekaisin, samoin Kela ja kunnan sosiaalitoimi taloudellisten asioiden kontekstissa. Asiakkaalle voi jäädä epäselväksi, onko perheessä tehty olosuhdeselvitys vai palvelutarpeen arviointi, tai onko hän perheneuvolassa asioinut psykologin vai sosiaalityöntekijän kanssa. ”Sosiaalitanttoja” ja muita ”tätejä” kohtaan voi vallita negatiivisia ennako-odotuksia.

Ensimmäinen vaihe: lukeminen

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa, tekstiä lukiessa, on kyettävä nopean omaksumisen sijaan hidastamaan tahtia ja kuulostelemaan sitä, millaisia tunteita ja reaktioita teksti herättää. Joskus jopa kertomuksen kantava teema on löydettävissä jo ensimmäisillä lukukerroilla. Osa tekstistä voi myös olla sellaista, ettei se kuvaa sitä ilmiötä, josta tutkija on kiinnostunut, jolloin voi olla perusteltua siirtää osa tekstistä analyysin ulkopuolelle. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 82; Storey 2007, 53–54.)

Tutustuin aluksi aineistoni kertomuksiin yksitellen tunnustelemalla. Merkitsin satunnaisesti muistiin kunkin tekstin herättämiä tunnetiloja ja loin mielikuvan kirjoittajasta perhesuhteita ja palvelujärjestelmän kontakteja kertaamalla. Huomasin, että helpointa oli kiinnittää huomio niihin kohtauksiin, joissa kirjoittaja kuvasi kohdanneensa vääryyttä, tai toisaalta kertoi saaneensa konkreettista apua. Sulkeistaminen jatkui kertomuksia lukiessa. Kysyin itseltäni muun muassa: ”Miksi tämä kohta on merkityksellinen? Miksi tämä kiinnittää huomioni?”

Toinen vaihe: muistiinpanojen tekeminen

Analyysin seuraava askel, muistiinpanojen tekeminen, on prosessin aikaavievin ja yksityiskohtaisin vaihe. Tarkoitus on, että analyysin tekijä merkitsee ylös kaikki jollain tavalla kiinnostavat piirteet, jotka esiintyvät tekstissä. Usein lukeminen ja muistiinpanojen tekeminen tapahtuvat yhtä aikaa, kun tekstistä nousee uusilla lukukerroilla aina uudenlaisia puolia esille. Tutkijan tulee tässä vaiheessa olla varuillaan, ettei kiinnitä huomiota ainoastaan niihin seikkoihin, joita olettaa aineistostaan löytyvän. Tulkitsijalta vaaditaan runsasta reflektointia, ja viimeistään tässä vaiheessa hänen tulee tiedostaa omat ennakkokäsityksensä aiheeseen liittyen. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 83, 89.)

Muistiinpanoja syntyi käsiteltävästä tekstistä riippuen paikoin määrällisesti jopa enemmän kuin alkuperäisen tekstin pituus oli. Muistiinpanojen tekemistä varten siirsin tekstit yksitellen Exceliin omiksi tiedostoikseen. Excelissä teksti jakautui usein automaattisesti rivinvaihtojen mukaan kokonaisuuksiksi, jotka oli helppo hahmottaa ja muistiinpanot lisätä leipätekstin viereen. Joihinkin kirjoituksiin jouduin lisäämään kappalejakoja selkeyden vuoksi. Pitkistä ja poukkoilevista kappaleista sain vaikutelman, että kirjoittaja on verrattain kiihtyneessä tilassa. Mitä tuoreemmista ja tunteikkaammista tapahtumista

kertomuksissa oli kyse, sitä laveammin kirjoittajat kuvailivat tilannetta ja sen aiheuttamia tunteita.

Kolmas vaihe: alustavien kategorioiden muodostaminen

Kolmannessa vaiheessa muodostetaan alustavia kategorioita muistiinpanojen perusteella. Työskentely siirtyy tällöin itse aineistosta pääasiassa tutkijan tuottamaan materiaaliin, ja tekstien narratiivinen luonne särkyä, kun tutkijan muistiin merkitsemiä yksityiskohtia tarkastellaan irrallisina alkuperäisestä kontekstistaan. Tämä vaihe on kuitenkin välttämätön yksittäisten huomioiden välisten yhteyksien löytämiseksi. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 91.) Koin luontevaksi jatkaa alustavien kategorioiden merkitsemistä kunkin tekstin kohdalla samaan Excel-taulukkoon, jolloin näkymässä oli ensin vasemmanpuolimmaisena tekstikatkelma, keskimmaisessa sarakkeessa muistiinpanot katkelmasta ja kolmannessa sarakkeessa kategoriat. Tällöin alkuperäiseen tekstiin palaaminen oli helppoa, mutta sarakkeen sai myös halutessaan jätettyä huomiotta.

Alustavia kategorioita luodessa on tärkeää muistella, mitä on itse oppinut osallistujan kertomuksesta prosessin aiemmissa vaiheissa. Tämä vaihe on malliesimerkki hermeneuttisen kehän ideasta. *Hermeneuttinen kehä* on keskeinen osa hermeneuttista teoriaa, ja se tarkoittaa osan ja kokonaisuuden dynaamista suhdetta: ymmärtääkseen jotain osatekijää pitää katsoa kokonaisuutta ja ymmärtääkseen kokonaisuutta on tarkasteltava sen osia. Alkuperäinen kokonainen teksti hajotetaan osiksi, jotka myöhemmin kootaan uudelleen ehjäksi, uudenlaiseksi kokonaisuudeksi. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 28, 91; Eatough & Smith 2017, 197.) Näitä osia eli kategorioita syntyi tekstistä riippuen hyvin runsaasti, jopa kymmeniä. Halusin tässä vaiheessa merkitä ylös kaikki mielestäni merkitykselliset huomiot riippumatta siitä, liittyivätkö ne välittömästi kokemuksiin sosiaalipalveluista. Alla esimerkkinä katkelma, josta käy ilmi, miten muodostin alustavia kategorioita.

Kävimme myös sosiaaliohjaajien kanssa keskustelemassa. Kävin ensiksi yksin. Se tunne, kun joku kuuntelee ja lopuksi kysyy "Miten sinä voit". En voinut kuin itkeä, ja itkeä vähän lisää. Kerrankin joku kuunteli MINUA ja sitä, miltä tämä kaikki MINUSTA tuntui. Ekaa kertaa tuntui, että minullakin oli väliä kaiken tämän myrskyn keskellä.	sosiaalitoimi (ei yksilöity missä): pitkä prosessi taustalla, nyt ensimmäistä kertaa huomioitu bonusäidin vointi -> valtava tunnepurkaus, joku välittää sittenkin! -> merkityksellisuuden tunteet Kuvaa tilannetta myrskyksi, sekavaa ja kaoottista, ennakoimatonta	Kokemus omasta merkityksellisyydestä Kohtaamisen tärkeys Ristiriitaiset kokemukset omasta merkityksestä Tilanteen kaoottisuus
--	--	--

Neljäs vaihe: ylä- ja alakategorioiden muodostaminen

Tutkimuskysymykset määrittävät sitä, miten aineistoa IPAn neljännessä vaiheessa käsitellään. Analysoijan tehtävänä on löytää yhdistäviä tekijöitä muodostamiensa kategorioiden välillä ja luoda havaintojen perusteella ylä- ja alakategorioita. Kaikki kertomuksen välittämä informaatio ei välttämättä ole tutkimuskysymysten valossa kiinnostavaa, joten jotkin kategoriat saattavat tässä vaiheessa pudota tarkastelun ulkopuolelle. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 92; Storey 2007, 58.)

Lukuvaiheessa olin muodostanut alustavan käsityksen siitä, millaisia teemoja teksti käsittelee, joten aloin kokeenomaisesti koota kategorioita ensin yhteensä neljän yläteeman alle. Teemat liittyivät kokemuksiin 1) etävanhemman tai puolison asemasta/roolista palvelujärjestelmässä, 2) palvelujärjestelmän rakenteista ja toimivuudesta sekä 3) kohtaamisista eri toimijoiden kanssa. Lisäksi erittelin 4) kokemusten merkityksiä kirjoittajalle. Seuraaviin teksteihin siirtyessäni huomasin kuitenkin, että monet osallistujat nostivat esille monimuotoisiin perheisiin liittyviä suhdekoukeroita. Vaikka ihmisten väliset suhteet liittyvät vahvasti yksityiselämän piiriin, vaikuttavat ne olennaisesti myös palvelujärjestelmässä toimimiseen ja ammattilaisten kanssa asiointiin. Lisäsin tässä vaiheessa vielä viidennen yläkategorian tarkasteluuni, jota kutsuin nimellä 5) perhesuhteet. Ylä- ja alakategorioiden määrä vaihteli tekstin luonteen mukaan, yläkategorioita muodostui kuhunkin tekstiin kolmesta viiteen ja alakategorioita useita kymmeniä.

Viides ja kuudes vaihe: seuraavaan tekstiin siirtyminen ja yhdistävien mallien löytäminen

Smithin ja kumppaneiden kuvaamassa viidennessä vaiheessa tutkija on saanut yhden tekstin analyysin suoritettua ja hän siirtyy seuraavan tekstin pariin. Seuraavaan tapaukseen siirtyminen saa tutkijan usein huomaamaan, että edellisen tekstin analyysi vaikuttaa siihen, millaisina uudet tapaukset näyttäytyvät. Ensimmäisten analysoitujen tapausten myötä muodostuneet oletukset saattaa olla tarpeellista sulkeistaa, mutta joka tapauksessa tutkijan esiymmärrys muuttuu prosessin edetessä. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 100.) Kerrallaan yhteen tekstiin keskittyminen oli paikoin haastavaa, koska aineistosta alkoi löytyä yhdistäviä tekijöitä jo siinä vaiheessa, kun valitsin käsiteltäviä kertomuksia lopulliseen aineistooni. Alun sulkeistamisvaiheessa pohtimani teemat toisaalta kirkastuivat tekstejä lukiessa, joten ne oli helpompi merkitä ylös ja huomioida analyysin edetessä.

Kuudennessa eli viimeisessä vaiheessa analyysin tekijän on mahdollista käyttää luovuuttaan etsiessään eri tekstejä yhdistäviä teemoja ja malleja. Tämä vaihe vie helposti analyysin teoreettisempaan suuntaan, kun tutkija huomaa, että tietyt teemat mahdollisesti yhdistävät yksittäisiä tapauksia. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 101.) Yleistävien teorioiden suhteen on oltava varovainen, ettei yksilön ääni jää IPAn fenomenologisten periaatteiden vastaisesti kuulumattomiin. Storey tutkimusryhmineen (2007) onkin todennut IPAn vahvuuden olevan siinä, että sen avulla voidaan tuoda lisävalaistusta johonkin jo olemassa olevaan teoriaan sen sijaan, että analyysillä pyritäisiin luomaan uutta yleistäteoreettista pohjaa. Storey muistuttaa, että tutkijan on ehdottoman tärkeää palata lopuksi alkuperäisen aineistonsa pariin ja varmistaa, että hänen lausumansa yleistykset todella löytyvät myös aineistosta. (Mt., 55–56.)

Muodostettuani jokaisesta tekstistä alustavat ylä- ja alakategoriat aloin käsin koota erillisille papereille teksteissä usein esiintyviä yhteisiä teemoja. Yhdistelin alakategorioita toisiinsa, leikittelin niillä mielikuvia luoden ja nimesin sekä ylä- että alakategoriat uudelleen luovasti assosioiden. Viimeistään tässä yhdistämisvaiheessa huomasin, että kirjoittajan kokemuksia vanhempien asemasta ei useinkaan ole mahdollista erottaa siitä, millainen käsitys hänellä on palvelujärjestelmästä. Nämä kaksi kategoriata siis yhdistyivät yhdeksi yläteemaksi, jossa vanhempien käsityksiä palveluista ja niiden toimivuudesta tarkastellaan yhteiskunnan rakenteellisella tasolla: *Systeemin syövereissä*. Toiseksi yläteemaksi muodostui kohtaamisiin liittyvät kokemukset, *Kohtaamisten koukkuja*. Aina ei tekstistä ollut erotettavissa, koskiko kirjoittajan kokemus yksittäistä tapahtumaa tai yleisesti asiointia tietyssä toimipisteessä, vai hänen juurtunutta käsitystään järjestelmän toiminnasta. Näissä tilanteissa tulkinta nousi erityisen vahvaan asemaan. Sekä ensimmäiseen että toiseen kategoriaan muotoutui kolme alakategoriata.

Kolmas aihealue *Taitava taistelija* muodostui kirjoittajien itselleen antamien merkitysten pohjalta, ja se sisältää etävanhemman tai etävanhemman puolison rooliin ja positioon liittyvää pohdintaa. Huomattavaa on, että kolmannessa kategoriassa roolijako vastaa kirjoittajan itselleen (ja joissain tapauksissa puolisolleen) antamia merkityksiä, eikä ole yksinomaan yhteiskunnallisten rakenteiden sanelema. Perhesuhteisiin liittyvän osion päätin jättää taustoittavaksi teemaksi. Vaikka ihmissuhteiden luonne vaikuttaa keskinäiseen kommunikaatioon ja mahdollisuuksiin hoitaa yhteisiä asioita palvelujärjestelmässä, ihmissuhteet ovat olemassa sosiaalipalveluista riippumatta, eivätkä sen vuoksi ole tämän

tutkimuksen keskiössä. Alla olevaan kuvaan olen koonnut lopulliset kategoriani alakategorioineen. Niiden sisältöä kuvaan varsinaisessa analyysiluvussa 5.

SYSTEEMIN SYÖVEREISSÄ	KOHTAAMISTEN KOUKKUJA	TAITAVA TAISTELIJA
<ul style="list-style-type: none"> • Dalín piirtämä prosessi • Totellaan äitiä • Ponneton riidankylväjä 	<ul style="list-style-type: none"> • Puolueellista palvelua • Asiakirjojen valta • Pakettiratkaisu ja avaimet käteen 	<ul style="list-style-type: none"> • Surullisen hahmon ritari • Kykenevä vanhempi

Kuva 1 Analyysin tulokset

Kaiken kaikkiaan tulkitseva fenomenologinen analyysi on osallistujan ja tutkijan yhteinen projekti. Kertomalla tarinansa osallistuja on jo tehnyt yhden tulkinnan ilmiöstä, ja analyysin lopputuloksena on kuvaus siitä, mitä tutkija ajattelee osallistujan ajattelevan. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 80.) Tutkija käsittelee aineistoa tietoisena omasta asemastaan ja ennakko-oletuksistaan, mutta hänen ymmärryksensä ilmiöstä on toissijainen alkuperäisen kokijan muodostamiin merkityksiin nähden. Tutkija voi päästä käsiksi ilmiöön ainoastaan alkuperäisen kertojan tulkinnan kautta. Tätä kutsutaan IPA-analyysiin sisältyväksi *kaksoishermeneutiikaksi*: kokemukset ovat kahteen kertaan tulkittuja. (Mt., 3.)

4.4 Tutkimuseettinen pohdinta

Tutkimuseettinen neuvottelukunta ([2009], ks. Rauhala & Virokannas 2011, 239) jakaa tutkimuseettiset periaatteet kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyyteen ja tietosuojaan liittyvät näkökohdat. Tutkimusetiikka voidaan kuitenkin nähdä laajemmin koko tutkimusprosessia ohjaavana käsitteistönä ja näkökulmana, jota ei voida tarkastella erillisenä osana prosessia (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 26). Tutkimuseettinen pohdinta vaikuttaa

prosessin alkuvaiheessa muun muassa tutkimusongelman muodostamiseen ja -kysymysten rakentamiseen.

Sosiaalityön tutkimus vaatii yleisesti ottaen erityistä sensitiivisyyttä, koska usein se kohdistuu jollakin tavalla marginaalisessa asemassa oleviin yksilöihin. Tämä tutkimus koskettaa perheiden vanhempien kertomusten kautta myös lapsia, jotka on määritelty tutkimuseettisesti erityisen haavoittuvaan ryhmään kuuluvaksi ([Nikander & Zechner 2006, 515], ks. Rauhala & Virokannas 2011, 242). Oma huoleni liittyy erityisesti siihen, etteivät perheet missään tapauksessa olisi tunnistettavissa valmiista työstäni. Tämän vuoksi tutkimuksessa on paikoin aiheellista häivyttää tai muuttaa yksityiskohtia ilman, että se vaikuttaa kokemuksen kuvauksesta saatuun informaatioon (vrt. Perttula 1996, 86).

Asiantuntijat ovat esittäneet, että tutkijan tulisi olla tutkittavien kanssa ei-hierarkkisessa dialogissa siinä kontekstissa, jossa tutkimus toteutetaan. He painottavat, että vastavuoroinen ymmärrys ja välittäminen on tärkeää, eikä sitä synny muodollisessa asetelmassa. (Rauhala & Virokannas 2011, 238; Storey 2007, 54.) Oman asemani peilaaminen suhteessa tutkimuskohteeseeni ja tutkittaviin on tämän tutkimuksen merkittävimpiä tutkimuseettisiä kysymyksiä. Subjektiivisuus ja teemoille antamani merkitykset vaikuttavat siihen, mitä kykenen aineistosta näkemään (Laitinen & Uusitalo 2008, 137). Olen tiettyssä mielessä, vaikken enää eläkään uusperheessä, tutkittavieni vertainen ja koen sikäli pystyväni samaistumaan erittäin hyvin tutkittavien asemaan ja heidän kokemuksiinsa tunteisiinsa. Murtorinne-Lahtinen (2011, 17) on kuvannut, kuinka tutkimuksen lähtökohtana todennäköisintä on, että aiheen valitsemista ohjaa oma kiinnostus. Kiinnostuksen voidaan nähdä olevan jopa edellytys tutkimuksen onnistumiselle (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 77). Asetelma luo kuitenkin vaatimukset sille, että oma positioni on tarkoin määritelty ja ennakoasenteeni kommunikoitu auki (ks. luku 4.3). Tutkijan liian läheinen suhde tutkittaviin tai tutkittavaan aihepiiriin voi aiheuttaa sen, että hän pakottaa aineistonsa taipumaan omiin ennako-oletuksiinsa (Storey 2007, 54).

Pohdin myös kirjoittajien motiiveja osallistua tutkimukseen. Haluavatko vanhemmat ajaa omia oikeuksiaan tai kertoa vain kohtaamistaan hankaluuksista, vai onko minun mahdollista tavoittaa myös positiivisia kokemuksia, mihin pyrin? Tutkimukseen osallistumisen tulisi olla tutkittaville paitsi ehdottoman loukkaamatonta, myös hyödyllistä ja rakentavaa (Rauhala & Virokannas 2011, 251). Eräänä mahdollisuutena näen sen, että kirjoittajat

käyttävät kertomuksiaan terapeuttisena itsereflektion välineenä. Valmis tutkielma puolestaan saattaa toimia vertaistukena osallistujille. Ehkä tutkielma antaa osallistujille myös rohkeutta saada äänensä kuuluville arkielämäänsä liittyvissä kontakteissa.

Denzinin ja Giardinan ([2007], 19–30, ks. Rauhala & Virokannas 2011, 237–238) määrittelyn mukaan tutkimukseni sijoittuu tutkimuseettisen lähestymistavan kannalta feministis-yhteisölliseen kehykseen, jossa tarkoituksena ei niinkään ole eksaktin ja toistettavissa olevan tiedon tuottaminen, vaan ihmisten välistä solidaarisuutta ja yhteisön moraalista ja arvoja painottava ote. Edellä mainitut tutkijat esittävät, että tutkimusetiikka olisi kontekstisidonnaista. Biolääketieteellisen lähestymistavan painotuksiin sisältyvän vaatimuksen tutkimuksen hyödyllisyydestä voi etäperheiden vanhempien kokemusten tapauksessa ajatella ensisijaisesti koskevan hyötyä siihen osallistuville ihmisille, vaikka tulokset eivät olisikaan toistettavissa tai sovellettavissa esimerkiksi sosiaalipalvelujen kehittämisessä.

Tutkimukseen osallistujien itsemääräämisoikeutta on aineistonkeruuvaiheessa kunnioitettu siten, että ne kirjoittajat ovat osallistuneet, jotka ovat halunneet, eikä pois jäävistä voi pääsääntöisesti saada tietoa. Tutkittavilla on kuitenkin ollut mahdollisuus keskeyttää osallistumisensa myös siinä vaiheessa, kun he ovat jo lähettäneet kirjoituksensa minulle, eli kieltää kirjoitusten käyttö osana aineistoa. Itsemääräämisoikeuden voi käsittää myös oikeutena määritellä, millaisia käsitteitä tutkija tutkittavistaan käyttää, mutta Rauhala ja Virokannas (2011, 241) ovat todenneet, että harvoin tämä oikeus kuitenkaan toteutuu. Tutkimusta varten on pitänyt tehdä valinta käytettävistä termeistä, mutta en voi olettaa, että valitsemani sanasto välttämättä vastaisi osallistujien käsityksiä ja mieltymyksiä.

Tutkimustehtäväni määrittelee sen, kenen kirjoituksia tulkitsen tutkielmassani. Koska lähtöoletuksena on sosiaalipalvelujen asiakkuus tai muulla tavoin läheiset kokemukset palveluista, voidaan odottaa, että vastaajien kokemukset eivät pääsääntöisesti ole neutraaleja. Myös valitsemani foorumit kirjoituspyyntöjen esittämiselle ovat todennäköisesti vaikuttaneet siihen, minkälaisia kirjoituksia sain osallistujilta. Vertaistukeen perustuvat Facebook-ryhmät luovat ainakin tietynlaisia ennakkokäsityksiä niihin liittyneistä ihmisistä. Vertaistukea yleensä kaivataan siinä vaiheessa, kun asiat eivät suju ongelmitta, joten tiettyihin ryhmiin kuuluvien henkilöiden kirjoitusten voisi karkeasti olettaa olevan negatiivisemmin värittyneitä kuin neutraalimmista yhteyksistä saamani tekstit.

Tutkimukseen osallistuneiden ja heidän viiteryhmänsä lisäksi minun on huomioitava myös se, millaisina sosiaalipalvelut näyttäytyvät pro gradu -tutkielmani kautta. Onko mahdollista, että tutkielma avaa näköaloja palvelujen kehittämiseen ja suuntaamiseen ja ihmisten kohtaamiseen, vai syventääkö se kenties ennestään negatiivisiksi koettujen palvelujen ja palvelun käyttäjien kohtaamattomuutta? Mahdollista on myös, että työntekijät kokevat joutuvansa puolustamaan omia näkemyksiään.

5 AINEISTON ANALYYSI

Tässä luvussa esittelen aiemmin kuvaamani tulkitsevan fenomenologisen analyysiprosessin tuloksena aineistostani muodostuneita teemoja. Taustoittavana teemana esittelen aluksi huomioita kirjoittajien kuvaamista perhesuhteiden haasteista. Luvussa 5.1 *Systemin syövereissä* käsittelen etäperheiden vanhempien käsityksiä ja kokemuksia sosiaalipalvelujärjestelmän rakenteesta ja toimivuudesta yhteiskunnallisella tasolla, sekä heidän asemaansa järjestelmässä. Seuraava luku 5.2 *Kohtaamisten koukkuja* keskittyy analysoimaan kokemuksia asioinnista yksittäisten työntekijöiden tai palvelutahojen kanssa. Luvussa käsittelen sitä, miten vanhemmat ovat kokeneet tulleen kohdatuksi. Viimeisenä luvussa 5.3 *Taitava taistelija* kuvaan sitä, miten etävanhemman ja etävanhemman puolison kokemukset merkityksellistyvät erilaisina rooleina ja positioina. Kukin luku jakautuu alalukuihin, jotka kuvaavat pääteemaa eri näkökulmista. Havainnollistan löydöksiäni vastaajien teksteistä poimituilla katkelmilla, joista on häivytetty kirjoitus- ja lyöntivirheitä sekä muita mahdollisia yksilöllisiä tunnusmerkkejä tunnistettavuuden välttämiseksi.

Kirjoittajilla oli kokemuksia lastenvalvojasta, lastensuojelusta, perhetyöstä, perheneuvolasta, olosuhdeselvityksistä, perheasiainsovitelusta ja Follo-sovitelusta, lähisuhdeväkivaltatyöstä, ensi- ja turvakodista, moniammatillisista palavereista, sosiaaliasiamiehen kanssa asioinnista, eroseminaarista, tuntuista tapaamisista sekä lukuisista kolmannen sektorin, yksityisen sektorin tai seurakunnan palveluista. Kaikkien vastaajien kertomaa on käytetty aineiston analyysissä ja kaikilta on lainattu jokin ajatus, vaikka kertojaa ei tunnistettavuuden riskin vuoksi ole aina kerrottu.

Perhesuhteet vastaajien elämäntilanteissa

Kuten aiemmin totesin, tekstiaineistosta vahvasti esille noussut perhesuhteisiin liittyvä teema ei ole kokonaan sivuutettavissa, vaikka se ei suoranaisesti kuvaakaan kokemuksia sosiaalipalveluista. Jo suhteisiin keskittyvän tutkimuksen määrästä päätellen ihmisten välinen vuorovaikutus on hyvin keskeinen osa moninaisten perheiden todellisuuden ymmärtämistä (ks. esim. Castrén 2009; Eerola & Pirskanen 2018; Sevón & Notko 2008). Tutkimuksen kohteena oleva ilmiö, kokemukset, linkittyy erilaisiin tasoihin ja konteksteihin. Kertomukset sisältävät henkilökohtaisella tasolla tunteita, ajatuksia ja kokemuksia, mutta myös kulttuurisesti ja poliittisesti suuntautuneita mielipiteitä, kannanottoja ja

ehdotuksia. Lisäksi kertomuksilla on historiallinen taustansa ja ne muotoutuvat tietynlaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa, johon sisältyy erilaisia arvoja, normeja, lakeja ja toimintakulttuureja. (Laitinen & Uusitalo 2008, 136.) Tulkitsen ihmissuhteiden tässä kuviossa muodostavan yhden ulottuvuuden yksilöiden elämäntilanteissa, tiluatioissa (Perttula 2008, 117). Ihmissuhteisiin liittyvät jännitteet ja niiden luomat voimavarat vaikuttavat ensinnäkin siihen, miten palveluissa on mahdollista asioida. Toiseksi ihmisten välinen vuorovaikutus liittyy myös siihen, millaisia merkityksiä kokemukset saavat ja minkälaisia rooleja yksilöille niiden perusteella syntyy (ks. erit. luku 5.3.1).

Seuraavassa kuvaan selostaen ja tekstikatkelmin sitä ihmissuhteiden todellisuutta, jossa etäperheiden vanhemmat elävät. Olen tunnistettavuuden välttämiseksi poistanut kaikista katkelmista pseudonyymit. Lähes jokainen kirjoittaja kuvaa jonkinasteisia ongelmia kommunikaatiossa lapsen lähivanhemman kanssa. Lähivanhempi saattaa kieltäytyä yhteydenpidosta tai kieltää myös lapsiaan pitämästä yhteyttä muualla asuvaan vanhempaansa, jolloin etävanhempi ei saa tietoa lapsia koskevista asioista. Eräs kirjoittaja kertoo, että ”äiti vaihtoi [lasten] puhelinnumerot ja kielsi antamasta isälle uusia”. Tapaamisten estämisellä uhkaaminen ja uhkausten toteutuminen on joillekin kirjoittajille arkipäivää. Lähivanhemman kanssa pitää pyrkiä olemaan hyvissä väleissä, koska suuttuessaan hän saattaa kostaa epäämällä tapaamiset. Monet osallistujat viittasivat kiusaamiskokemuksiin:

Eipä edes [työntekijä] ymmärtänyt viittaustani siihen, että miten hän luulee tilanteen selviävän, jos samaan pöytään laitetaan kiusaaja ja kiusattu ja kysytään kiusatulta, miten hän voisi toimia toisin, että kiusaaja lopettaisi.

Kiusaaminen ilmenee kertomuksissa valehteluna, asioiden vääristelynä, etävanhemman ja tämän perheen mustamaalaamisena, tietojen pimittämisenä ja isyyden mitätöimisena. Kiusaaja pyrkii pitämään henkisen yliotteen kiusatusta muun muassa ennakoimattomalla käytöksellään. Oman yksityisyyden menettäminen ja jatkuva alttiina oleminen ulkopuoliselle kuormitukselle luo paineita sekä yksilön jaksamiselle että parisuhteelle.

Huutoraiivopuhelut olivat arkipäivää. -- Syitä soitteluun ja syyttelyyn löytyi milloin vaan ja mistä vaan. Ja jos yritti sopia sitten yhteydenotot kirjallisena s-postilla, vain lasta koskevat, ei sekään toiminut. Rajoja ei ollut.

-- yksi osapuoli terrorisoi tekemisillään kaikkia. Tekee mitä haluaa, huutaa, riehuu. Mihinkään ei voi luottaa ja mikään ei ole varmaa. Mihinkään ei voi varautua. Sopimukset ja sovitut asiat eivät pidä.

Vanhemmat kuvaavat myös tilanteita, joissa lähivanhempi oli kohdellut lastaan kaltoin. Muutamilla lähivanhemmista on kirjoittajien mukaan todettuja psyykkisiä sairauksia, joita on hoidettu vaihtelevalla menestyksellä.

Parisuhde näyttäytyy kirjoituksissa kuormitusta tuovana elementtinä silloin, kun siihen kohdistuu painetta ulkopuolelta. Eräälle etävanhemman puolisolle työntekijä oli ehdottanut eroa, koska lähivanhemman käytös kuormitti puolisoa niin paljon. Samalla, kun elämään saattaa tulla ylimääräistä painolastia parisuhteen myötä, se ilmenee kirjoittajien kokemuksissa tärkeänä voimavarana. Osa on huolissaan puolisonsa jaksamisesta, mutta uskoo pariskunnan yhteisenä rintamana selviävän tilanteesta yli. Luonnollisesti myös lapset, joko omat tai bonuslapset, tuovat toivoa ja voimaa. Suhde bonuslapsiin esitettiin joko asiallisen neutraalina tai huolehtivana ja rakastavana: ”*Minä rakastan noita lapsia kuin omiani ja se, etteivät he ole täällä, sattuu niin pirusti. Kun he ovat äitinsä luona, ei heihin juuri saa edes yhteyttä.*” Lasten koettiin toisinaan kärsivän pahoista lojaliteettiristiriidoista. He eivät voineet puhua kaikista asioista molemmille vanhemmilleen, tai koettiin, etteivät he saaneet tykätä bonusvanhemmasta.

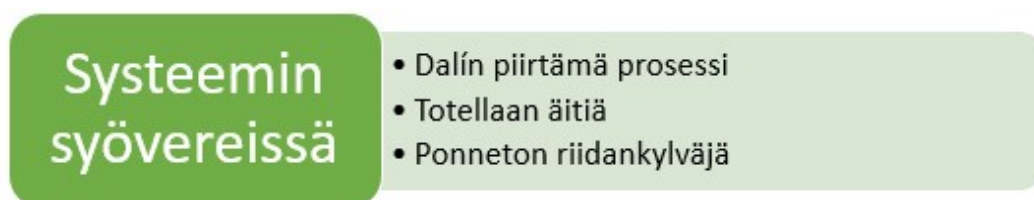
[Lapsi] taas tuntuu puhuvan äidille sitä, mitä äiti tahtoo kuulla ja isälle sitä, mitä ajattelee isän haluavan kuulla. Hän valehtelee selviytyäkseen hankalista tilanteista ja menee aivan lukkoon niissä.

[Lapsi] vaikuttaa vielä aika riippumattomalta eikä niin lojaliteettiristiriitojen riivaamalta. Hän ei kuitenkaan voi avoimesti osoittaa kiintymystään minuun. Minusta tuntuu, että hän saattaisi kokea pettävänsä äidin, jos niin tekisi.

Perhettä voi kuvata vallankäytön ja siihen liittyvien kiistojen areenaksi (Notko & Sevón 2018, 67). Monimuotoisten perheiden kontekstissa perhe on käsitettävä laajennettuna perheenä kaikkine ihmissuhteineen. Vaikka kiinnostukseni kohde on kokemuksissa sosiaalipalveluista, taustalla vaikuttava ihmissuhteiden kirjo on otettava huomioon tuloksia tulkittaessa, koska ilman tätä ulottuvuutta tulosten ymmärtäminen jäisi vajavaiseksi. Ihmissuhteiden keskeinen osuus aineistossa vahvisti myös näkemystäni siitä, ettei etävanhemman ja hänen puolisonsa kokemuksia ole mielekäästä käsitellä olennaisilta osin erillisinä teemoinaan. Pariskunnat toivat esille olevansa yhteisessä rintamassa toimiva yksikkö, jonka jäsenillä saattaa olla näkemys- ja kokemuseroja, mutta päämäärä on yhteinen.

5.1 Systeemin syövereissä

Valitsin otsikon *Systeemin syövereissä* kuvaamaan sitä, millaisena sosiaalipalvelujärjestelmä näyttäytyy etävanhemmalle tai hänen puolisolleen rakenteellisella, yhteiskunnallisella tasolla, ja millaisena hänen asemansa järjestelmässä ilmenee. Kymmenet alustavat alakategoriat nivoutuivat lopulta yhteen kolmeksi alateemaksi (ks. kuva 2). Näistä ensimmäinen *Dalín piirtämä prosessi* kuvaa palvelujärjestelmän prosessien venymistä, työntekijöiden vaihtuvuutta ja prosessissa mukana olevien vanhempien epätietoisuutta menettelyistä tai toimijoiden rooleista. Toinen alakategoria *Totellaan äitiä* selventää vastaajien esille tuomaa lähivanhemman roolia sanelijana ja määrittelijänä, sekä sitä, millainen asema lapsella voi järjestelmän silmissä olla. Kolmannessa alateemassa *Ponneton riidankylväjä* kuvailen sitä, millainen rooli palvelujärjestelmällä voi vanhempien kertomusten perusteella olla, kun biologiset vanhemmat ovat keskenään riidoissa. Luku keskittyy lisäksi hahmottamaan sitä, miten järjestelmä ja perheiden todellisuus vastaavat toisiaan.

Kuva 2 Analyysin tulokset kokemuksista rakenteellisella tasolla

5.1.1 Dalín piirtämä prosessi

Espanjalaisen Salvador Dalín maalaus *Muiston pysyvyys* (1931) lienee taiteilijan tunnetuimpia teoksia. Maalauksessa esiintyy muun muassa sulavia, valuvia kelloja ja surrealistisen epämuodostunut ja epätäydellinen ihmishahmoksi tulkittu olento. Tämä teos tuli mieleeni, kun yritin löytää aineistosta keräämilleni alateemoille yhteistä nimittäjää. Myös muissa Dalín maalauksissa toistuvat erilaiset omituisuudet, sekavat ja jopa ahdistavat elementit. Aineistossani nämä surrealistiset piirteet ilmenivät tiivistettynä siten, että vastaajille ei ollut välttämättä selvää, kuka tekee, mitä tekee ja miksi.

Joskus vanhemman on ollut hyvin vaikea löytää oikeaa tahoja, josta saisi apua perheen kuormittavaan tilanteeseen: ”Mikään taho ei auttanut meitä, mistään ei saanut tukea, apua tai edes vinkkiä, minne kääntyä. Laitoin kyselyjä MONTA (Krista).” Krista kokee, että vasta hänen raskautensa avasi palvelujärjestelmässä sellaisia portteja, että avun

saaminen oli mahdollista. Vanhempien kirjoituksissa toistui lisäksi se, etteivät he aina tiedneet, miten prosessit käynnistyvät, mitä käynnistyminen merkitsi tai mitä prosesseja oli käynnissä. Etävanhempi Jalmari kuvaa tapahtumia seuraavasti:

Eksä teki ilmeisesti useampiakin lastensuojeluilmoituksia sekä itsestään että minusta. En ole nähnyt näitä ilmoituksia, mutta niiden aiheena on ilmeisesti ollut eksän oma jaksaminen ja minun alkoholin käyttöni. Näiden ilmoitusten johdosta perhe oli [toimijan] asiakkaana varmaan parisen vuotta ennen [Paikkakunnalle] muuttoa. [Paikkakunnalla] asiakkuus sitten käsittääkseni jatkui, mutta en ole saanut siitä juurikaan tietoa. (Jalmari)

Jalmarilla on ollut yhteishuoltajuus lasten äidin kanssa, mutta hänelle ei ole liiemmin kerrottu lastensuojeluilmoituksista kuin selvennetty, mitä lastensuojeluilmoitus tarkoittaa ja miten asian selvittely ilmoituksen jälkeen etenee. On tosin huomioitava, että muista vastaajista poiketen Jalmarin kokemuksista on ehtinyt kulua aikaa jo useampia vuosia, muistot yksityiskohdista ovat saattaneet hämärtyä ja myös esimerkiksi lastensuojelulaki ja sosiaalihuoltolaki ovat muuttuneet tapahtumien jälkeen. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) on kuitenkin määrittänyt jo tuolloin, että huoltajalla on oikeus tietoon lapsensa asiakkuudesta. Jalmari kuvaa tuntemuksiaan hyppäämisestä uuteen maailmaan vielä yleisemmällä tasolla:

-- eri toimijoiden roolit ovat olleet minulle täysin tuntemattomia ennen kuin jouduin eri tahojen kanssa tekemisiin. Lisäksi oli hyvin vaikea ymmärtää mikä kunkin toimijan valta oli ja kuka päättää mitään. (Jalmari)

Myös Joelin pohdinnasta ilmenee epätietoisuus siitä, mikä on lastensuojelun rooli ja mitä kyseisen viranomaisen keinovalikoimaan kuuluu. Hän kuvaa tilannetta useamman lastensuojeluilmoituksen jälkeen toteamalla: ”Lastensuojelu ei ole nähnyt mitään aihetta lastensuojelullisille toimenpiteille, mutta on ehdottanut äidille perhetyöntekijän kotiapua.” Isällä on huoli lastensa hyvinvoinnista, ja hän on mahdollisesti toivonut järeämpää puutumista arkeen lähivanhemman kotona. Aivan selvää ei kuitenkaan ole ollut, että myös perhetyöntekijän tapaamiset ovat lastensuojelullisia toimenpiteitä. Jos niitä on tarjottu lastensuojelusta, lapsilla on todettu lastensuojelun tarve ja asiakkuus on aloitettu.

Eri toimijoiden roolit eivät vanhempien kirjoituksissa esiinny selkeinä aina myöskään toimijoille itselleen:

Kysyimme lastensuojelusta, kuinka asian suhteen toimimme. He käskivät kääntymään poliisin puoleen ja tekemään rikosilmoituksen. Poliisi käski kääntymään lastensuojelun puoleen. (Krista)

Etävanhemman puoliso puolestaan kuvaa pallottelua sosiaalipäivystyksen (joka tässä tapauksessa oli kiinni) ja hätäkeskuksen välillä, kun lähiperheeseen ei saatu yhteyttä ja tapaamisen piti alkaa:

-- piti soittaa 112:een. Mies soitti. Hänelle joku vastasi tuikeana, ettei sieltä tällaisia asioita hoideta. Mies soitti minulle kiukkuisena ja kertoi tilanteesta, pyysi että minä soitan. Minä soitin. Vastassa oli ystävällinen ääni, joka sanoi, että kyllä, paljon tapaamisasioita hoidetaan hätäkeskuksen kautta, että ihan oikeaan paikkaan soitin. Hän kuitenkin sanoi, että olisi hyvä, jos lasten isä itse soittaisi. Puhelu loppui. Mies soitti uudestaan. Hänelle vastattiin, että on vielä päivystysaika, soita paikalliseen numeroon.

Prosessien pitkä kesto, hitaus ja monimutkaisuus eivät usein ole aineistosta todennettavissa suorilla tekstikatkelmilla, vaan nämä piirteet ovat luettavissa rivien välistä. Viitauksia prosessien keston löytyi ainakin puolella kirjoittajista. Kirjoittajat kuvasivat eri toimijoiden kanssa asioinnin jatkuneen vuosia, erityisesti lastenvalvojalla käynnit olivat toistuvia tai sovittelun toteutumista sai odottaa jopa vuosia. Myös lastenvalvojalle pääsyä saa usein odottaa useita kuukausia. Jussi avaa turhautumistaan lastenvalvojalla asiointiin:

Parhaimmillaan [lapsen] äiti halusi kolmesti vuodessa tarkistaa maksukykyä elatusmaksuissa. Jos aloitin --työt niin tuli kutsu, kun ostin asunnon niin tuli kutsu. Jossain vaiheessa pitäisi sosiaaliviranomaisilla hälytyskellot soida, jos tällainen on jatkuvaa ja toistuvaa. (Jussi)

Syy prosessien pitkittymiseen saattoi löytyä ensisijaisesti lähivanhemman vastahakoisuudesta, mutta toisinaan asioiden hidaskäytännöiden eteneminen koettiin seuraukseksi palvelujärjestelmän toimijoiden jähmeistä käytännöistä ja työntekijöiden suuresta vaihtuvuudesta. Tiedonkulku ei tällöin ollut saumatonta eri aikoina työskentelevien ammattilaisten välillä, tai työsuhteiden lyhyen keston aiheuttaman pitkäjänteisyyden puutteen vuoksi ”taustat jäivät selvittämättä” (Kaisa). Eräs etävanhempi joutui hakemaan oikeutta sosiaaliasiamiehen kautta, kun asiointi lastenvalvojalla ei vuosienkaan aikana tuottanut oikeudenmukaista kohtelua elatusasioissa.

Prosessien jähmeyden seurauksiksi vanhemmat kokivat ensinnäkin sen, ettei saatu palvelu ollut oikea-aikaista. Esimerkiksi Kaarina kertoo työstäneensä välejänsä puolisonsa kanssa omin voimin hyvälle mallille jo ennen kuin perheen varsinainen asiakkuus pääsi alkamaan, vaikka asiakkuuden pääasiallisena syynä olivat vanhempien väliset väitetyt ristiriidat. Käräjöinä pitkittyneen epätietoisuuden keskellä elävien vanhempien lisäksi ovat lapset. Eräessä kertomuksessa puoliso seuraa voimattomana vierestä, kun etävanhempi ei pysty tapaamaan lapsia, koska käräjäoikeuden päätöksen täytäntöönpano ei

etene. Muiden muassa Kaisa nostaa palvelujen oikea-aikaisuudesta puhuttaessa keskusteluun myös resurssinäkökulman:

Tämä tapauksemme on vienyt sosiaalitoimelta huomattavan paljon työtunteja ja työkapasiteettia. Jos alusta asti, silloin kun itse hain apua lastensuojelusta, olisi toimittu oikein, olisi säästyty vuosia jatkuneelta tehottomalta työskentelyltä. (Kaisa)

5.1.2 Totellaan äitiä

Aineistosta nousi selkeästi esille lähivanhemman etulyöntiasema sekä taloudellisilla mittareilla tarkasteltuna että pääasiallisena huoltajana ja lapsen asioista määräävänä vanhempana, riippumatta siitä, mikä vanhempien todellinen työnjako on. Kärjistetyimmissä tapauksissa kirjoittajat kokivat lähivanhemman määräysvallan menevän myös lasten edun edelle. Lähivanhempi ei toki aina ole äiti, ja myös tämän tutkielman aineistossa oli etä-äitien kertomaa, mutta tilastolliset tosiasiat huomioon ottaen (ks. luku 2.2) tämän alaluvun stereotyyppinen lähivanhempi esiintyy äitinä. Huomionarvoista on, että osin samat teemat toistuivat myös niissä tapauksissa, joissa lähivanhempi olikin isä.

Kenties voimakkaimmin taloudellista eriarvoisuutta tuo kirjoituksessaan esille Jani, joka haluaa puhua sen puolesta, että etä- ja lähivanhempi nähtäisiin tasa-arvoisina myös rahallista tukea määriteltäessä. Janin tapauksessa lapset asuvat yhtä paljon kummankin vanhemman luona, mutta lähivanhempana vain äiti saa asumistuen korotuksen suuremman asukasmäärän mukaan, lapsilisän, elatusapua ja -tukea. Myös kolmannen sektorin joululahjakortti oli annettu äidille, vaikka lapset viettivät joulun isänsä luona. Kohtaamiaan yhteiskunnan palvelutahoja tarkemmin erittelemättä Jani purkaa tuntojaan:

Yleisesti jokainen laitos ja henkilö on lähtenyt siitä oletuksesta, että äiti hoitaa ja äiti on se, joka päättää. Niin ja Suomessahan ei kysellä mitään etävanhemmalta. Lähivanhempi päättää koulut, päiväkodit jne. Etävanhempi on vain lompakko ja yhteiskunnan silmissä täysin yhdentekevä, luonaolopäivistä piittaamatta. Lapsi voi olla vaikka 9/10 päivästä etäkodissa niin se ei muuta sitä faktaa, että etäkotia ei tueta kuin hyvin vähäisillä rippeillä. (Jani)

Kelan alle 16-vuotiaan vammaistuki on tarkoitettu tukemaan lapsen päivittäistä elämää silloin, kun hän vammansa tai sairautensa vuoksi tarvitsee säännöllistä hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta (Kansaneläkelaitos 2019a). Eräässä tapauksessa isä etävanhempana oli jäänyt pois työstä, jotta lapsi selviytyisi jokapäiväisessä arjessaan, mutta vammaistuki maksettiin silti lähivanhemmalle eli äidille, jonka luona lapsi asui yhtä paljon kuin isänsä

luona. Eräälle isälle ehdotettiin sovittelussa vuoroviikkosysteemiä ja elatussopimusta, jonka mukaan hänelle ja useammalle lapselle olisi jäänyt pakollisten asumiseen ja työsäkäyntiin liittyvien menojen jälkeen käyttöön noin 500 euroa kuukaudessa. Lähivanhemmalle vastaavien menojen jälkeen laskettu käteen jäävä summa olisi esityksen mukaan ollut yli kaksinkertainen. Vuonna 2020 yksinasuvan henkilön toimeentulotuen perusosa on noin 502,21 €/kk (Kansaneläkelaitos 2019c), joten kyseisen sovittelun aikana se on ollut jonkin verran alle kyseisen summan. Vaikka lapset asuisivat sopimuksen mukaan etävanhemman luona vain puolet kuukaudesta, ei 500 euron voi katsoa riittävän kohtuulliseen kuukausittaiseen toimeentuloon.

Jani ja Jussi tuovat myös esille kokemansa epäsuhtauden siinä, miten vanhempien elatuskyky lastenvalvojalla arvioidaan:

Lastenvalvojalla muistaakseni laskettiin lapsen menotkin jotenkin ottamalla huomioon ainoastaan lähivanhemman asumiskustannukset. -- Olin tilanteessa, jossa itse tulin hädin tuskin toimeen palkkatyöllä ja -- lähivanhempi sai kaikkien tukien lisäksi talouteensa uuden aviomiehensä tulot ja vielä minun olisi pitänyt [pienistä] BRUTTOtuloistani maksaa heille [suhteessa suuri summa rahaa]. (Jani)

-- ainoastaan minä eli etävanhempi olin velvollinen todistamaan kirjallisesti tuloni ja menoni. Lähivanhemmalta tiedot riittivät suullisena. Samaten sellainen ihmetytti, että vaikka lähivanhempi kaikkina näinä vuosina vaakuutteli sosiaaliviranomaisille, kuinka elatusmaksu ei ole riittävä koska se menee pelkästään elämiseen, eli hoidin käytännössä elatusmaksujen lisäksi myös vaatehankinnat, niin miksi -- äidin kykenevyyttä lähivanhempana ei kyseenalaistettu, vaan aina mietittiin ratkaisua minun panostuksella. (Jussi)

Kirsin tapauksessa etävanhemman asumiskulut on elatusapulaskelmassa otettu huomioon. Tosin etävanhemman puolison osuus asumiskulujen maksamisessa on huomioitu virheellisesti, aiheuttaen sen, että etävanhemman maksettavaksi määrätty elatusapu on määriteltä liian korkeaksi:

Meistä tehtiin avopari, vaikka asumme eri osoitteissa. Isän elatusmaksut määrättiin takautuvasti sen mukaan, että minä olisin maksanut hänen asuntolainastaan puolet jopa jo ajalta, jolloin ei tunnettu!!!! (Kirsi)

Etävanhemman/isän asemasta altavastaaajana ja vastaavasti lähivanhemmasta asioiden määrittelijänä kirjoitti suurin osa vanhemmista. Jyrkin sanojen mukaan ”äiti sanelee ehdot, miten toimitaan missäkin tilanteessa”. Muiden muassa Joel uskoo isän heikon aseman sosiaalitoimessa johtuvan ”sitkeistä sukupuolistereotyyppioista, joista osaa valtamedia

jopa yltyvässä määrin ruokki”. Isän koettu asema saattaa kuitenkin myös olla seurausta siitä, ettei sosiaalitoimessa tai muussa palvelujärjestelmässä aina ole huomioitu etävanhemman oikeutta osallistua lastaan koskeviin asioihin tai saada niistä tietoa. Kuten Kaarina kuvaa: *”Miehellä on kyllä oikeus pyytää lastensa tietoja, mutta häneen ei kyllä olla yhteydessä, ellei hän sitä erikseen vaadi. – [Työntekijät] eivät edes ole kiinnostuneita siitä, mitä lasten isä ajattelee”*. Kokemuksiin sukupuolittuneista asenteista yksittäisissä kohtaamisissa ja piirteisiin etävanhemman kanssa työskentelyssä palaan tarkemmin luvussa 5.2. On silti huomattava, että useiden kirjoitusten perusteella vastaajat kokevat sukupuoleen perustuvan puolueellisuuden olevan jossain määrin rakenteellinen ongelma:

-- sama ilmiö on toistunut, kun olen ollut yhteydessä eri instansseihin: lastensuojelu, lastenvalvoja, perheneuvola, sosiaaliasiamies. Työntekijöiden välillä on eroa ja miehenikin on kohdannut ymmärtäväistä suhtautumista, mutta silti minusta tuntuu, että nainen jotenkin otetaan vakavammin kuin mies monessa paikassa. Jotenkin sama tarina minun kertomanani on kirjoittanut paljon enemmän myötätuntoa kuin mieheni kertomana. (Kaarina)

Yhden tulkinnan mukaan palveluissa on jääty toistamaan vanhentunutta käsitystä äidistä lasten ensisijaisena vanhempana ja isästä etäisempänä maksumiehenä:

Tuntuu, että tässä asiassa ollaan vielä entisaikojen maailmassa, jossa isä ei saanut olla lastensa kanssa kuin enintään joka toisena viikonloppuna, äidin armosta, ja siksi (ja sen lisäksi) oli myös hänen velvollisuutensa maksaa lapsen elämisestä koituvia kuluja äidille. (Jani)

Monet kirjoittajat kokevat, että lähivanhempi on määräävässä asemassa riippumatta siitä, miten lähivanhempi itse käyttäytyy, millaiset hänen voimavaransa ovat tai edistääkö hän lapsen ja etävanhemman tapaamisten toteutumista.

Kaiken tämän tietäen sosiaalitoimi suositteli huoltajuutta äidille, joka estää jatkuvasti lasten ja isän väliset tapaamiset, äidille, jolla on ollut vuosia ongelmia jaksamisen kanssa --. Täysin uskomatonta! (Kirsi)

-- minun isyyttäni ja huoltajuuttani vähäteltiin ja minua suoranaisesti haukuttiin lastenvalvojan edessä. -- Mies on tehnyt lähtökohtaisesti aina väärin ja äiti päättää tapaako lapsi isäänsä vai ei. Nimet paperiin mahdollisimman nopeasti ja päätöksiä tulee niin kuin liukuhihnalta. (Jyrki)

Osa etävanhemmista ja heidän puolisoistaan toi esille sitä, miten lähivanhemman kertomat asiat otetaan totena, ja jos muilla on asiaan eriävä näkemys, he joutuvat todistamaan väitteensä paikkansapitäviksi. Räikeimmillään todistustaakka on etävanhemman puolison kertomuksen mukaan ulottunut sellaiseen tilanteeseen, jossa lastensuojelun ja mahdollisesti poliisin olisi tullut selvittää, etävanhemman sijaan, joutuuko lapsi vaaraan

lähivanhemman toiminnan vuoksi. Yleisesti ottaen lapsen pääsy palvelujen piiriin on voinut viivästyä sen vuoksi, ettei etäperheen vanhempien sanomisia oteta todesta.

Mikään instanssi ei vaivaudu kysymään isältä mitään missään vaiheessa, vaan asiat lähtee rullaamaan isän ja lapsen selän takana, vain äidin halujen ja kertomusten perusteella. (Jukka)

Meitä ohjeistettiin tekemään heti näiden heitteillejättöjen kohdalla lastensuojeluilmoitus ja pitämään kirjaa kaikista näistä aggressiivisista kontakteista. Näin teimme. (Jälkeen päin ilmeni, että nämä kirjaukset olivat yhtä tyhjän kanssa, kun asioimme lastensuojelun kanssa. Olisi pitänyt olla tekstiviestejä taikka videota kuvattuna.) (Krista)

Säännönmukaisesti äiti on vähätelty ja vääristelty [lapsen] arjen haasteita, kieltänyt [diagnoosin] piirteet ja haasteet ja me olemme mieheni kanssa yrittäneet tuoda niitä esiin. Osana [tutkimuksia] minäkin sain täyttää lomakkeen, mutta minun näkemykseni tuloksia ei koskaan kirjattu potilastietoihin... pisteytys olisi ollut hyvin erilainen kuin äidin kertoman perusteella.

Lapsia koskevien asioiden käsittely nostattaa helposti vahvoja tunteita pintaan. Kaarina pohtii sitä, miten kommunikointityyli vaikuttaa kuulluksi tulemiseen. Hän viittaa sekä itseensä että lähivanhempaan naisena, kun kokee, että nainen tulee palvelujärjestelmässä paremmin kuulluksi: ”*Joskus se piikikäs mies voi puhua ihan yhtä totta kuin sulosanainen nainen. Miksi ihmeessä naista sitten kuitenkin niin helposti uskotaan, mutta miestä ei?*”.

Koska etävanhemman puolisolla ei ole juridista oikeutta saada tietoa bonuslasta koskevista salassa pidettävistä asioista tai osallistua neuvotteluihin ilman huoltajien suostumusta, hänen asemansa on haastava. Erityisesti niissä etävanhemman perheissä, joissa lapset asuvat yhtä paljon kuin lähiperheissään, bonusvanhemman vastuulle jää kuitenkin myös bonuslapsiin liittyvien arjen asioiden hoitamista. Arjen sujuvuus riippuu olennaisesti siitä, pystyykö bonusvanhempi vaikuttamaan siihen, miten lasten asioita käsitellään palvelujärjestelmässä. Jos ei, kokemus sivuun jäämisestä ja mitätöidyksi tulemisesta on todennäköinen. Krista kertoo tiivistyksensä siitä, millaiseksi hän koki asemansa bonusvanhempana ja lastensa aseman palvelujen näkökulmasta:

HAH. Sovittelija jos esitti kysymyksen ja olin vastaamassa siihen, hän saattoi keskeyttää minut kesken lauseen ja osoittaa kysymyksen uudestaan miehelle. Eli, kyllä. Tunsin itseni täysin arvottomaksi. --Lisäksi sovittelijalla ei oteta kokonaisuutta huomioon. Esimerkiksi meidän yhteinen lapsemme oli ilmaa noilla käynneillä. Se, miten kaikki tuo toiminta vaikutti suoraan ja välillisesti (myös parisuhteemme kautta) myös meidän lapseemme, ei

kiinnostanut sovittelijoita, koska "nyt puhutaan vain näistä lapsista ja heidän asioista". (Krista)

Myös Kiialla on samansuuntaisia kokemuksia. Hän on yhdessä puolisonsa kanssa kokenut tulleen vähätellyksi bonuslasta koskeissa asioissa:

Kokemuksemme tässä vaiheessa [toimijasta] on, että vain äitiä kuunneltiin tapaamisissa. Minä pääsin mukaan yhteen verkostotapaamiseen vasta [vuosia ensimmäisen kontaktin jälkeen], ja sitä ennen yhteen sosiaalityöntekijän tapaamiseen, joka oli vain "kuulemista ja hyssyttelyä", eli mitään mitä siellä mieheni kanssa avasin, ei otettu käsittelyyn. (Kiia)

Paitsi, että etävanhempi tai hänen puolisonsa kokee tulleen mitätöidyksi palvelujärjestelmän silmissä, kärsijänä vanhempien kertomuksissa esiintyy usein myös lapsi. Toisinaan lähivanhemman äänen on koettu olevan vahvempi kuin lapsen äänen. Jyrki jatkaa siitä, millaisia vaikutuksia lastenvalvojan tapaamisilla on:

-- pientä lasta pitäisi tavata mahdollisimman paljon ja tiheästi. Se ei ole ikinä toteutunut. Miksi? Koska äiti ei anna ja lastenvalvoja ei voi asiaan ottaa mitään kantaa vaan vanhempien pitää siitä itse sopia. -- minulle jäi sellainen kuva, että pöydän toisella puolella oli täysi miestenvihaaja, joka ajaa vain ja ainoastaan äidin oikeuksia, ei lapsen. (Jyrki)

Myös Jussin kirjoituksesta käy ilmi, miten lasta on pyritty kuulemaan ottamalla hänet mukaan tapaamiseen (tosin äidin ollessa läsnä, mikä ei välttämättä luo puolueetonta asetelmaa), mutta äidin on lopulta annettu sivuuttaa hänet mielipiteen antajana. Katkelmasta voi päätellä, että lasta on kuultu myös aiemmin.

[Lapsi] kertoi haastattelukäynnistä, että kun oli kysynyt suoraan, että miksi kysellään asioista, jos isää ja [lasta] ei uskota missään, niin [lapsi] oli talutettu huoneesta ulos ja sanottu vaan, että me jatketaan äitis kanssa tästä. Samoin [lapsen] kertomaa vastaan oli sanottu vaan, että "eiköhän se nyt vaan ole niin, että äitis luona on parempi kuin isäs luona". (Jussi)

5.1.3 Ponneton riidankylväjä

Tässä luvussa kuvaan aineistostani noussutta teemaa sosiaalipalvelujärjestelmän välineellisestä merkityksestä ja siitä, miten järjestelmä vanhempien kokemuksen mukaan toimii. Ylivoimaisesti eniten ”osumia”, kaikkiaan kahdeksan eri kirjoittajan teksteistä, sai hahmottelemani väite, että järjestelmä tarjoaa puitteet kiusaamiselle. Luvun 5 alussa kuvasin, kuinka haastavia ja jännittäviä monimuotoisten perheiden ihmissuhteet voivat kirjoittajien mukaan olla. Ulkopuolisen ammattilaisen astuessa kuvaan jännitteet eivät suinkaan aina laannu, vaan järjestelmän rakenteet mahdollistavat pahimmillaan vuosia jatkuvan

eripurun. Asetelma loi mielikuvan riidankylväjästä, jonka mukaan teeman nimesin. Riidankylväjällä viitataan Don Huonot -yhtyeen vuonna 1997 julkaistuun kappaleeseen ja sarjakuvakirjaan Asterix ja riidankylväjä. Siinä riidankylväjänä tunnettu roomalainen Tullius Intrigius saapuu gallialaisten keskuuteen lietsomaan eripuraa, tavoitteenaan murtaa voittamattomat gallialaiset. (Wikipedia 2020a.) Ponnottomuus puolestaan viittaa siihen, ettei järjestelmässä vanhempien kokemuksen mukaan ole sellaisia tahoja tai toimintamalleja, joilla olisi mahdollisuus toimia tehokkaasti riitatilanteissa. Lait, joihin palvelujärjestelmä nojaa, sekä yhteiskunnan rakenteet eivät myöskään kaikissa tilanteissa vastaa perheissä elettyä todellisuutta.

Jani tiivistää kokemuksensa seuraavaan toteamukseen: *”Lähivanhemmalla on yhä aivan liikaa valtaa lapseen. Paha/tyhmä lähivanhempi (äiti) voi nykyään tehdä valtavaa vahinkoa lapselle ja isälle”*. Hän esittää vaatimuksensa siitä, että palvelujärjestelmä näkisi vanhemmat tasavertaisina, eikä sallisi toisen vanhemman nousta määräävään asemaan lasta koskevista asioista. Johannes kokee, huolimatta saamastaan asiallisesta kohtelusta lastenvalvojan luona ja sovittelussa, että halutessaan ex-puoliso pystyy käyttämään järjestelmää hyväkseen, jos haluaa olla epäreilu lasten toista vanhempaa kohtaan. Myös toinen isä avaa aihepiiriä lisää omien kokemustensa kautta. Lasten äiti on isän mukaan kehittänyt tarinan isän väkivaltaisuudesta ja hakeutunut sosiaalipalvelujen piiriin.

Jälkeenpäin tietenkin selvisi, että ex-vaimolla on ollut suhde toiseen mieheen ja hän on ilmeisesti pitkään suunnitellut kuinka toteuttaa eron, jossa isä jäisi altavastaajan asemaan myös huoltajuusasioissa. Tähän petokseen ja eroon sai kyllä erittäin hyvän tuen sossusta.

Kiusaaminen voi ilmetä eri tavoin. Jotkut etävanhemmat kokivat, että lähivanhempi pystyy helposti vääristämään tilannetta elatusasioissa. Tavallinen tilanne on, että etävanhempi maksaa elatusapua ja lähivanhempi hankkii lapselle tarvittavat vaatteet ja muut varusteet. Jussin ex-puoliso kuitenkin kieltäytyi lähivanhempana ainakin osittain ostamasta lapselle vaatteita. Jussi avaa mietteitään tilanteesta:

Vaikka lastenvalvojalla lasketaan elatusmaksu oikeusministeriön ohjeen mukaan, niin silti, jos tämä ei ole riittävä lähivanhemmalle, voi lastenvalvoja suositella asian viemistä oikeuteen. Tällainenhan on aivan älytöntä, koska yhteiskunta maksaa oikeudenkäynnin asiasta, joka on laskettavissa jo lastenvalvojalla. Tätä tehdään ihan kiusantekomielessä. (Jussi)

Kärsijänä on pyöritykseen joutuvan etävanhemman lisäksi lapsi, joka joutuu tilanteessa toimittamaan pelinappulan virkaa. Jussi näkeekin, että lapsen käyttäminen

kiusantekovälineenä on mahdollista lastenvalvojan toimintatapojen vuoksi. Eräässä tapauksessa lähivanhempi kertomuksen mukaan valehteli lastenvalvojalle, että vanhemmillä olisi voimassa tietynlainen elatussopimus. Lastenvalvoja ei tarkistanut asiaa, vaan ryhtyi toimenpiteisiin.

Kirjoittajat tuovat esille, että toisen vanhemman kiusaaminen järjestelmän avustuksella voi olla mahdollista esimerkiksi sen vuoksi, etteivät työntekijät tunnista vieraannuttamisen elementtejä. Vieraannuttamisella tarkoitetaan sellaista vanhemman toimintaa, jonka tavoitteena on lapsen ja toisen vanhemman yhteydenpidon vaikeuttaminen ja jopa katkaiseminen, ja lapsen eristäminen toisesta vanhemmastaan esimerkiksi mustamaalaamisen keinoin (Häkkänen-Nyholm 2010, 499–500). ”*Harmi, että lastensuojelu ei ymmärrä/tunnista käsitettä vieraannuttaminen, vaan hokee koko ajan huoltokiistaa (kiista tosin tarvitsisi kaksi osapuolta)*” (Krista).

Joidenkin vanhempien mielestä myös itse sosiaalitoimi osallistuu vieraannuttamiseen. Kirsi kertoo, miten ”*sosiaalitoimen papereista käy myös ilmi, miten he tukevat äitiä siihen, että tapaamissopimusta ei tarvitse noudattaa*”. Toinen vanhempi kokee, että sosiaalitoimi edisti hänen tapaamistensa loppumista:

Sosiaalitoimi myös itse saattaa osallistua vieraannuttamiseen tahtomattaan tai tahallaan. Esim. kun lasten huoltajuusriidassa työntekijä ehdottaa lasten ”jakamista” mm. siksi, etteivät elatusmaksut tulisi toiselle (varakkaammalle--) liian kalliiksi. Kerroin huoleni, että en varmaankaan sen jälkeen näe -- lastani. Vieraannuttaja halusi nimenomaan vain hänen huoltajuutensa. Minua ei edes kuunneltu. Ja lopulta kävi niin, että tapaamiset loppuivat. Olen erittäin surullinen, sillä minä todella luotin heihin ja heidän kykyynsä toimia lasten hyväksi.

Kiusaamisen mahdollistaminen voi tapahtua myös esimerkiksi siten, ettei sopimusten toteutumista valvovaa tahoa käytännössä ole. Sopimus saadaan aikaan joskus pitkienkin prosessien tuloksena, mutta kumpikin vanhempi voi halutessaan olla noudattamatta sitä kirjoittajien kokemusten mukaan ilman välittömiä seurauksia. Paperilla tilanne näyttäytyy erilaiselta kuin käytännössä. Teksteissä kritisoidaan myös sitä, ettei sosiaalitoimella ole keinoja tilanteen muuttamiseksi.

Jos on todettu, että isä puhuu pahaa äidistä lasten kuullen, on vain sanottu, ettei saa tehdä noin. Ja asia jätetään siihen. Kun isä sanoi, ettei lähde tukemaan lasten ja äidin välisiä tapaamisia, on sanottu, että pitäisi, koska se

on lasten etu. Jälleen asia jää siihen. Ei ole valvottu, tapahtuuko muutosta ja alkaako vieraannuttaja toimia lasten edun mukaisesti.

Noin puolet kirjoittajista toi esille sen, miten palvelujärjestelmä jää neuvottomaksi, kun vanhemmat eivät pääse yksimielisyyteen tai eivät välttämättä ole edes puheväleissä. ”Sosiaalipalveluissa tulee jatkuvasti vastaan vain se, kuinka kukaan ei voi tehdä mitään. Ei ole valtuuksia. Ei ole työkaluja. Laki ei anna myöden.” (Kaarina.) Kaarina jatkaa vielä:

Kaiken kaikkiaan olen huomannut, että lastenvalvojan virka on melko vira-ton. He ovat ehkä kunnan linjauksen takia, tai en tiedä mistä syystä, pelkkiä kumileimasimia. Mitä se -valvoja oikein tarkoittaa, kun eivät he oikeasti yhtään mitään valvo? Niissä tilanteissa, joissa vanhemmat ovat täysin so-puisia, lastenvalvoja on varmasti ihan ok instanssi. Riitaisten vanhempien kohdalla lastenvalvoja on ihan turha. He eivät voi ottaa kantaa mihinkään. He vain vahvistavat vanhempien välisiä sopimuksia. Jotain jämäkämpää tarvittaisiin lastenvalvojan ja käräjien välille, sellaista missä riitaisille van-hemmille voisi tarvittaessa pistää luun kurkkuun. Mikään olemassa oleva instanssi se ei ole. (Kaarina)

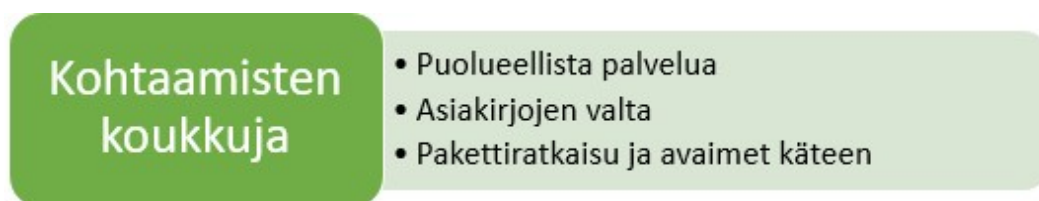
Toisinaan etä- ja lähivanhemman välit ovat hyvät, eikä kummallakaan ole halua tuottaa toiselle hankaluuksia. Vanhemmat ajattelevat lapsen elatukseen ja tapaamisiin liittyvien asioiden sujuvan heidän keskinäisellä sopimuksellaan. Toisinaan näin onkin, mutta pal-velujärjestelmän astuessa kuvioon ammattilaisen on kerrottava asiakkaille heidän oikeuk-sistaan (Laki sosiaalihuollon asiakkaan... 812/2000; Hallintolaki 434/2003). Eräs isä tuo esille kokemuksensa siitä, miten palvelujärjestelmä voi luoda eripuraa sopuisten vanhem-pien välille:

Lastenvalvoja jopa painosti ensimmäisellä kerralla lapsen äitiä vaatimaan minulta elatusmaksua, vaikka olimme sopineet, että emme siirtelisi rahoja, koska se olisi epäreilua, kun lapsi on molemmilla yhtä paljon. Sanoi, että "mutta sinähän [äiti] maksat kaikki vaatteet ja laskutkin (vinkvink)", johon jouduimme korjaamaan, että ei pidä paikkaansa. Sitten hän muistutti por-saanreiästä laissa: "no mutta sinä [äiti] saat sitten 2 vuotta jälkikäteen vaa-tia näitä rahoja takautuvasti".

Isä kertoo olevansa hämmentynyt siitä, miten lastenvalvoja vahvistaa vanhempien välisen sopimuksen tietäessään kaikki asiaan liittyvät faktat, ja sitten kannustaa lähivanhempaa toimimaan sopimuksen vastaisesti. Myös Joel kokee, että järjestelmä itsessään tuottaa ”hankauksia” vanhempien välille, koska se hänen kokemuksensa mukaan ”vie lapsilta läheisen suhteen oikeusprosessissa häviävään vanhempaan”. Koska panoksena pelissä on mahdollinen lapsesta erkaantuminen, vanhemmille luodaan tarve käyttää yhteiskun-nan toimijoita (mm. varhaiskasvatus, opetustoimi, terveydenhuolto ja sosiaalihuolto) vä-lineenä tavoitteen saavuttamisessa.

5.2 Kohtaamisten koukkuja

Tässä luvussa keskityn kuvaamaan niitä kokemuksia, joita kirjoittajilla oli yksittäisistä kohtaamisista palvelujärjestelmässä. Käsittelen teemaa kolmesta eri näkökulmasta, jotka toimivat tutkielmani alalukuina (ks. kuva 3). *Puolueellista palvelua* kertoo vanhempien kokemasta sukupuolittuneesta lähestymistavasta, *Asiakirjojen valta* puolestaan havainnoi sitä, millainen kokemus vanhemmille on syntynyt kohtaamisten perusteella tehdystä (tai tekemättä jätetystä) dokumentoinnista. *Pakettiratkaisu ja avaimet käteen* -luku kuvaa sitä, millaisia työskentelytapoja ja ratkaisumalleja vanhemmat ovat kohdanneet.

Kuva 3 Analyysin tulokset kokemuksista kohtaamisissa

Suurin osa kirjoittajista oli negatiivisten kokemusten korostumisesta huolimatta sitä mieltä, että pääsääntöisesti ammatillaiset erityisesti sosiaalitoimessa olivat asiallisia ja ystävällisiä. Keskustelut olivat osin rakentavia ja osa vastaajista kertoi tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi, tosin joissain tilanteissa vasta sen jälkeen, kun oli jo pitkään yrittänyt saada asiaansa esille. Virheiden myöntäminen oli avaintekijä kokonaisuudessaan hyvän kokemuksen muodostumiseen niissä tapauksissa, joissa vanhempi koki kohdanneensa vääryyttä tai saaneensa asiatonta kohtelua. Mainitsipa eräs kirjoittaja työntekijän olleen suorastaan harvinaisen maltillinen ja viisas.

5.2.1 Puolueellista palvelua

Sosiaalipalvelujen sukupuolittavaa kohtaamistapaa sivusin jo luvussa 5.1.2 ja totesin sen olevan osittain rakenteellista. Tässä luvussa tuon kirjoittajien kokemusten kautta esille sitä, millaisia nämä puolueelliset kohtaamiset ovat olleet. Krista antaa esimerkin sovittelusta, jossa hänen puolionsa on etävanhempana ollut:

Sovittelun mies koki täysin turhaksi. Asioista, jotka olivat miehen mielestä sellaisia, jotka oleellisesti vaikuttivat lasten elämään negatiivisesti [lähi-vanhemman harjoittama lapsen kaltoinkohtelu, rajaton käytös etäperhettä

kohtaan], niitä ei saanut tuoda esille, koska "ei saanut hyökätä ketään vastaan". Tosin, miehen virheitä sai tuoda esille?? (Krista)

Sovittelijan tarkoituksena on mitä ilmeisimmin ollut vastakkainasettelun välttäminen ja positiivisiin asioihin keskittyminen, mutta etävanhempi on puolison mukaan kokenut tilanteen puolueelliseksi. Eräällä vastaajalla oli kokemus siitä, ettei terapiassa saanut ottaa esille äidin toimintatyylin mukanaan tuomia haasteita, vaan työskentelyssä keskityttiin ainoastaan isän ”vikoihin”. Terapeutti oli todennut, ettei toista ihmistä pysty muuttamaan, joten virheitä ei kannata lähteä alleviivaamaan. Jälleen Kristalla on kokemus siitä, että isä puolisoineen on se, jonka tulee sietää äidin vahingollista käytöstä isän perhettä ja lapsia kohtaan, koska äiti joka tapauksessa käyttäytyy niin kuin käyttäytyy:

-- totesimme, että jos kyseessä olisikin sairaus, niin sitä pitäisi hoitaa. Kyseinen käytös ketään kohtaan, saati omia lapsiaan kohtaan, ei ole hyväksyttävää mistään syystä. Eikä muuten edes lain mukaan. Mutta. Näin. Meiltä vaadittiin ymmärrystä ja joustoa. Niin kuin on vaadittu vuosien aikana. Inhottavaa vaan olla se ainoa osapuoli.” (Krista)

Joidenkin kokemusten mukaan äidin käytökselle annetaan enemmän liikkumatilaa myös kasvokkaisissa kohtaamisissa ilman, että siihen puututaan. Kiian kommentista ilmenee sekä ammattilaisen että äidin epäasiallinen käytös: ”Verkostotapaamisessa sekä lääkäri että äiti puhuivat minulle ja [lapsen] isälle hyvin epäkunnioittavasti ja asiattomasti monella tapaa.” Luvussa 5.1.2 sivuamani kokemus siitä, että isän käytöstä suitsitaan helpommin, sopii havainnollistamaan myös tätä teemaa. Bonusvanhemman pohdinnan mukaan isän asia saattaa jäädä kokonaan kuulematta, jos hänen tavalleen kommunikoida annetaan liikaa painoarvoa.

Minä olen useamman kerran soittanut tiukoissa tilanteissa ihan nimettömänä sosiaalipäivystykseen, jotta olen saanut selville, onko mitään tehtävissä. Yleensä ei ole. Vastaanotto on ollut kovin myötätuntoinen ja ymmärtävä, että elämme raskaassa tilanteessa. Mieheni kun puolestaan soittaa, asenne ei ole yhtään niin myötämielinen. Jollain tavalla tuntuu siltä, että naisen kertoma vetoaa paljon paremmin työntekijöihin. En tiedä, mistä se riippuu, varmaan eri asioista ihmisten kanssa. Joskus ratkaiseva on sukupuoli ja asema, joskus ehkä kertomisen tapa, sanavalinnat tai jokin sävy. En tiedä.

Äidin merkityksen korostaminen voi johtaa siihen, ettei isä etävanhempana saa tietoa lasta koskevista asioista. Kirjoittajille on tullut vastaan tilanteita, joissa lähivanhemman on oletettu toimivan viestinviejänä myös etävanhemman suuntaan, mutta koska näin ei ole tapahtunut, toinen vanhempi on jäänyt pimentoon. ”Tieto [toimijalta] ei ole kulkenut

miehelleni missään kohtaa. Äiti on jättänyt jopa kertomatta osan tapaamisajoista ja jopa lääkityspäätöksiä.”

Äidin ja naisen asema palvelujärjestelmässä on joidenkin kokemusten mukaan seurausta siitä, että ammattilaiset kokevat hänen olevan haavoittuvampi kuin isä ja mies. Mies nähdään uhkana ja ongelmien aiheuttajana, joka pyrkii hajottamaan äidin suojeluksessa olevan perhekokonaisuuden.

Minun miestäni [työntekijät] povasivat väkivaltaiseksi – huonosti hän osaa käyttäytyä ja rumasti puhua, muttei hän vaimonhakkaaja ole. Masentunut ja loppuun kulutettu mies vain. -- Mieheni on viimeisen [n] vuoden aikana ollut ihan järkyttävässä mankelissa ja on kokenut, kuinka viranomaiset etsivät syytä parisuhteen pahaan oloon miehen oletetusta väkivaltaisuudesta hyvin herkästi. -- nyt minua yritetään tunkea jonkin uhrin laatikkoon, vaikken sinne millään muotoa sovi.

Vanhemmat selittävät naisten ja miesten erilaista kohtelua esimerkiksi sillä, että työntekijät ovat helposti höynäytettävissä. Heillä ei ole riittävää koulutusta tai kokemusta tunnistaa muunnellun totuuden puhumista ja vilpillistä käytöstä. Kaisan kokemuksen mukaan ”työskentelyn tasapuolisuus ja objektiivisuus oli erittäin heikkoa. Erittäin helposti lähdettiin mukaan räävittömyyksiin”. Myös Jukka on kokenut, miten ”sokeasti toimitaan äidin yksipuolisen kertomusten ja meidän tapauksessa myös räikeiden valheiden perusteella”. Monet kokevat, ettei työntekijöillä ole myöskään keinoja analysoida lapsen kertomuksen motiiveja, miksi lapsi sanoo niin kuin sanoo ja onko häntä mahdollisesti painostettu puhumaan tietyllä tavalla. Kaarina on ollut luottavainen sosiaalitoimen työskentelyyn ja osin tyytyväinenkin hänen ja puolisonsa saamaan kohteluun, mutta ihmettelee silti, miten helposti työntekijät uskovat yksipuolisesti sitä, mitä puolison ex-vaimo kertoo:

Ymmärrän kuinka hankalien tilanteiden kanssa he joutuvat painimaan, mutta kukaan ei voi tehdä mitään. Tai sitten ei kiinnosta. Tai sitten ei nähdä ja uskotaan vain toista osapuolta. Hyvin inhimillistä se on, mutta noin vastuullisessa virassa toimivilla soisi olevan enemmän ihmistuntemusta, kriittisen ajattelun kykyä ja tervettä järkeä. Välillä sitä empatiaakin. (Kaarina)

Kaisa peräänkuuluttaakin sitä, että erityisesti lastensuojelussa, monimutkaisten ja teknisestikin vaativien asiakastapausten kanssa työskenneltäessä kokemattoman työntekijän parina olisi aina kokeneempi kollega. Näin toimintaan saataisiin hänen kokemuksensa mukaan kaivattua tehokkuutta, kun samoja asioita ei mahdollisesti tarvitsisi työstää

vuosikausia. Erityisesti silloin, kun toisen vanhemman toiminnassa on havaittavissa vieraannuttamiseen viittaavia piirteitä, sosiaalitoimen työntekijöiden tulisi olla valppaana, heillä pitäisi Kaisan sanoin olla *“salapoliisinvikaa”* analysoida ja erottaa lasten tarve ja tahto vieraannuttajan tahdon alta. Kirsi uskoo tasavertaisen kohtaamisen lisääntyvän yksinkertaisesti jo sillä, että sosiaalitoimeen saataisiin enemmän miestyöntekijöitä.

Työntekijät saavat kertomuksissa myös kiitosta siitä, että ovat tunnistanee toisen osapuolen epärehelliset tarkoitukset:

Kertaakaan -- työntekijät eivät kyseenalaistaneet mieheni kykyä olla vanhempi. Ilmeisesti [ex-puolison] kertomukset miehestä olivat niin yliampuvia, etteivät työntekijät nielleet niitä tuosta vain. Virallisesti he eivät saaneet ottaa puolta, mutta ymmärsin rivien välistä, että he kyllä näkivät, miten äiti oikein kehittämällä kehitti ongelmia isän ja lapsen suhteeseen, ongelmia, joita oikeasti ei ollut. (Kaarina)

Huomionarvoista Kaarinan kokemuksessa on se, että isän vanhemmuuden kyseenalaistamisen puuttuminen nähtiin positiivisena piirteenä. Lähtöoletus on siis tämän perusteella ollut, että isä joutuisi kohtaamaan mitätöintiä ja puolustelemaan kykyjään vanhempana. Myös Joel antaa kiitosta työntekijöiden kyvystä nähdä äidin kertomuksen taakse: *”-- työntekijä oli tällöin rehellinen ja avoin sekä tarkasti eritteli, että esim. äidin raskaat syytökset isää kohtaan eivät äidinkään mielestä olleet tosiasioita, vaan pelkoja ja epäilyksiä”*.

5.2.2 Asiakirjojen valta

Puolueellisuuden teema jatkuu dokumentointia koskevissa kokemuksissa. Kirjoittajilla on kokemusta siitä, että dokumentointi on puutteellista tai eri tavoin vääristynyttä, tai mahdollisia virheellisiä kirjauksia ei pyynnöistä huolimatta korjata. Myös luvussa 5.1.2 mainittu etäperheiden vanhempien todistustaakka linkittyy teemaan. Etävanhempi puolisoineen on saattanut kokea joutuneensa keräämään runsaastikin todistusaineistoa näkemystään tukemaan.

Etävanhemman puolison kertomuksessa isän tekemät useat lastensuojeluilmoitukset oli jätetty kirjaamatta. Asia oli selvinnyt etäperheen vanhemmille vasta myöhemmin, jolloin sitä lähdettiin selvittämään. Selitystä tapahtuneelle ei saatu, mutta lastensuojelu myönsi virheen tapahtuneen, koska esille tuotujen asioiden luonteen vuoksi ne olisi tullut kirjata lastensuojeluilmoituksina. Huomattavaa on, että etävanhemman olisi joka tapauksessa

pitänyt saada tieto asian etenemisestä ilmoituksen tekemisen jälkeen. Toisessa kirjoituksessa vanhempi selostaa, kuinka lastensuojeluilmoitukset oli kyllä kirjattu asianmukaisesti, mutta asiaa ei selvitetty (ainakaan etävanhempi ei saanut siitä tietoa), eikä dokumentteja selvittämisestä näin ollen myöskään ollut olemassa. Kolmas vanhempi tuo esille, kuinka lastensuojelu on kyllä kuullut kattavasti kaikkia osapuolia, mutta dokumentoinut selvityksen epäsuhtaisesti. Äidin ja hänen uuden puolisonsa ääni kuului asiakirjoissa sivumäärällä mitattuna yli kymmenen kertaa useammin verrattuna isän ja lapsen ääneen.

Asiakirjoissa esiintyvien virheellisten tietojen korjaamatta jättämisellä voi olla kauaskantoiset seuraukset. Työntekijät eivät toisaalta voi suoraan vanhemman pyynnöstä muuttaa asiakirjaan kirjattua tietoa, ellei se ole yksiselitteisen väärä (esim. lapsen ikä merkitty väärin), vaan heidän on arvioitava tilannetta. Eräs etävanhempi kertoo, kuinka virheellisiä väittämiä sisältävät lastensuojelun asiakirjat päätyivät oikeuteen saakka. Dokumentit voivat myös luoda vääristyneen kuvan vanhempien tilanteesta ja toimintakyvystä riippuen siitä, mitä asioita dokumenteissa on otettu esille ja miten ne esitetään. Tasapuolista ei ole, että esimerkiksi vanhemmuuteen vaikuttavia terveystietoja otetaan dokumenteissa esille vain toisen vanhemman osalta. Joel kokee, että sekä lastensuojelu että olosuhdeselvittäjät yrittivät kirjauksillaan saada hänet näyttäytymään huonommassa valossa äitiin verrattuna: *”Yhdessä raportissa pari työntekijää keksimällä keksi isästä kielteistä sanottavaa”*. Joelin kuvaama tilanne, jota tässä ei tunnistettavuuden vuoksi ole mahdollista yksilöidä enempää, on tulkittavissa niin, että työntekijät loivat kirjauksillaan käsitystä normaaliudesta ja tavoiteltavasta vanhemmuudesta. Isän näkemys, jonka olisi voinut kirjata neutraalisti, oli esitetty negatiivisena ja isän puutteena sen sijaan, että se olisi havainnollistanut vanhempien näkemyseroa kasvatukseen liittyvissä asioissa.

Asiakirjojen kautta ei luoda valtasuhteita ainoastaan lapsen biologisten vanhempien tai vanhempien ja viranomaisten välille, vaan myös bonusvanhemmat voivat tahtomattaan joutua alisteiseen asemaan. Eräs kirjoittaja on huolissaan siitä, saako hänen bonuslastensa äiti tietää kirjoittajan lasten asiakkuudesta, ja miten äiti mahdollisesti tulee käyttämään tietoa hyväkseen kiistassa entisen puolisonsa kanssa. Kirjoittaja kokee, että etäperheen yksityisyys on uhattuna.

5.2.3 Pakettiratkaisu ja avaimet käteen

Tämän luvun tarkoituksena on kuvata sitä aineistosta esille noussutta teemaa, ettei saadun palvelun aina koeta olevan oikeanlaista ja puuttuvan oikeisiin asioihin. Toimintamallit ja säädökset eivät aina mahdollista sellaista työskentelyä, jota vanhemmat toivoisivat. Palvelujärjestelmässä on tietynlainen palveluvalikko, joka ei välttämättä jousta erilaisiin tarpeisiin, tai järjestelmässä toimivat ammattilaiset eivät kykene näkemään tilanteen monimuotoisuutta. Seurauksena vanhemmat kokevat jäävänsä pärjäämään yksin, eivätkä lasten tarpeet tule kohdatuiksi. Bonusäiti kokee vahvasti, ettei lastensuojelu puutu todelliseen ongelmaan, vaan hoitaa näennäisesti ”jotakin”, jolla pystyy välttämään isomman ja hankalamman vyyhdin:

Me olemme huolissamme erityisesti näistä [etävanhemman lapsista]. Meidän ydinperheeseemme on helppo lastensuojelun puuttua, sillä meillä elää vielä vahingoittumaton pieni ihmistaimi, jonka suojelemisesta voi saada helpon, mutta komean värisen sulan omaan hattuunsa. Voi sanoa, että saatiinpa taas yksi perhe hyvälle raiteille ja ymmärtämään lapsensa paras. Anteeksi ironia. Ihan turhaahan se oikeasti on. Kun taas ilmaisemme [etävanhemman] lasten tilanteesta huolemme lastensuojeluun KETÄÄN EI KIINNOTA. Todetaan vain, että lapsilla ei ole välitöntä vaaraa ja elinympäristö on ihan tasapainoinen, no worries.

Kaarina on harmissaan siitä, että lastensuojelu näkee isän entisen puolison aiheuttaman mielipahan, ahdistuksen ja pelon perheen sisäisenä ongelmana:

Meitä kohdellaan siten, että meillä on parisuhteessamme sen sisäinen ongelma. Se pitäisi ammattilaisten mukaan saada hoidettua jotenkin. Me taas koemme, että sinänsä meidän parisuhteemme on ihan kiva ja ok, mutta meillä on paljon kuormaa ulkopuolelta, kuormaa, jonka haluaisimme häviävän. Se vaan ei häviä. (Kaarina)

Myös toinen äiti kertoo kokemuksensa siitä, miten todelliset ongelmat – uusperheen äidin jaksaminen, isän päihdeongelma ja perheen heikko taloudellinen tilanne – sivuutetaan, ja myönnettyllä palvelulla osittain jopa pahennetaan tilannetta:

Näin ollen sossu tukee mieheni alkoholismia. Olemme taloudellisesti tiukoilla, koska mies juo kaiken, mitä saa, jättää laskut maksamatta jne. Tämä kaikki on sossujen tiedossa. Siitä huolimatta emme ole saaneet edes ruokalappua kauppaan, vaikka jääkaappi huutaa tyhjyyttä. Ainoa, mitä saimme, oli [palvelu osalle lapsista]. Sossu pesi kätensä tällä konstilla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että mies sai ilmaisen lapsenvahdin yhteiskunnalta, jolloin voi rauhassa jatkaa juomista.

Osalle vanhemmista on tullut sosiaalipalvelujen kohtaamisissa tunne, että työntekijät eivät uskalla ottaa oikeita asioita esille. ”Mukavien puhumisesta” ei kirjoittajien mukaan

aina ole suoranaista haittaa ja tapaamiset voivat olla sen vuoksi miellyttäviä, mutta varsinaisen asian sivuuttaminen ei myöskään edistä osallisten hyvinvointia. Toisaalta asiakkuus voidaan kokea myös hyvin kuormittavana, jos tapaamiset eivät tunnu millään tavalla hyödyttävän asioiden hoitamista.

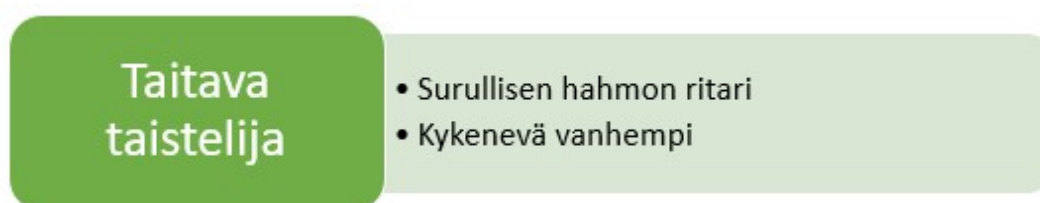
Toisinaan työntekijän näkemys poikkeaa paljonkin siitä, mikä perheiden todellisuus on. Jalmarille ehdotettiin lasten muuttaessa toiselle paikkakunnalle, että tapaamisten olisi jatkossa oltava lyhyitä. Välimatkan puolesta pidemmätkin tapaamiset olisivat Jalmarin mielestä tulleet kysymykseen, ja hän kokikin, että lastenvalvoja noudatti kaavamaisesti totuttua toimintatapaa. Toinen isä kertoo, miten hänelle oli yritetty ehdottaa, että hän voisi tavata vauvaikäistä lastaan korkeintaan muutaman tunnin kerrallaan. Isä piti ehdotusta outona, koska hän oli hoitanut vauvaa runsaasti tämän syntymästä lähtien ja muutenkin kokenut huolehtivansa kotiasioista enemmän kuin äiti. Isä viittasi kertomuksessaan ehdotuksen esittäneeseen työntekijään siten, että se oli tulkittavissa kaavamaisen, tutun ja normaalina pidetyn toimintamallin toistamiseksi.

Näennäisiksi koettujen palvelujen ja pakettiratkaisujen ehdottamisen ohella vanhemmat kokivat saaneensa myös konkreettista apua ja toimintakeinoja hankaliin tilanteisiin. Katja koki toimivaksi avuksi sen, että perhettä oli tuettu rahallisesti yhteiseen virkistäytymiseen. Koko perheen yhteinen tekeminen tuki Katjan mukaan uusperheen perheytymistä. Krista oli puolisonsa kanssa saanut tapaamisissa työkaluja parisuhteen ulkopuolelta tulevien paineiden käsittelemiseen. Pari vanhempaa mainitsi lapselle myönnetyn neuropsykiatrisen valmennuksen tai tukihenkilön olleen jopa *erinomaisen positiivinen asia*, eikä ainoastaan lapsen saaman konkreettisen tuen ansiosta. Myös vanhemmat olivat näissä kontakteissa saaneet osakseen ymmärrystä ja kokeneet tulleen kuulluiksi. Vaikka varsinainen konkreettinen apu olisi syystä tai toisesta jäänyt saamatta, usein kohtaamisten tärkeimmäksi piirteeksi nousikin kokemus oman äänen kuuluville saamisesta, siitä, että on olemassa ja merkityksellinen ihminen. Krista kiteyttää:

Kävimme myös sosiaaliohjaajien kanssa keskustelemassa. Kävin ensiksi yksin. Se tunne, kun joku kuuntelee ja lopuksi kysyy "Miten sinä voit". En voinut kuin itkeä, ja itkeä vähän lisää. Kerrankin joku kuunteli MINUA ja sitä, miltä tämä kaikki MINUSTA tuntui. Ekaa kertaa tuntui, että minullakin oli väliä kaiken tämän myrskyn keskellä. (Krista)

5.3 Taitava taistelija

Viimeisessä analyysiluvussa käsittelen sitä, millaisiksi vanhempien kokemukset merkityksellistyvät, miten he ajattelevat kokemusten vaikuttavan heihin ja heidän rooleihinsa. Luku sisältää kaksi alalukua, joista ensimmäinen, *Surullisen hahmon ritari*, on sävyltään negatiivisempi ja esittää vanhempien kokemusten haitallisia puolia ja niiden luomia haasteita. Aina ei ole mahdollista erottaa sitä, onko kuormitus suoraa seurausta palvelujärjestelmän toiminnasta vai yleisesti riitaisasta tilanteesta. Toinen alaluku *Kykenevä vanhempi* päättää analyysiluvun positiivisemmissä merkeissä keskittymällä siihen, miten vanhemmat voivat haastavista positioista huolimatta kokea itsensä merkityksellisinä ja taitavina. Parhaassa tapauksessa kokemukset ovat kasvattaneet vanhemman itsetuntemusta ja lujittaneet parisuhdetta.

Kuva 4 Analyysin tulokset kokemusten merkityksellistymisestä

5.3.1 Surullisen hahmon ritari

Assosioidessani yhdistäviä tekijöitä sille, millainen rooli etävanhemmalle tai hänen puolisolleen sosiaalipalveluissa tekstien perusteella syntyi, ajauduin jälleen kulttuurituotteiden maailmaan. Maailmankirjallisuuden klassikoihin kuuluva Don Quijote kertoo samanimisestä ritarista, joka lähtee mahdottomaan taisteluun tuulimyllyjä vastaan sorrettujen puolesta. Ritari on herkkä ja hyväsydäminen, mutta hänen mielenterveytensä rakoilee, eivätkä hänen kohtaamansa ihmiset voi suhtautua häneen vakavasti. (Wikipedia 2020b.) Kokonaisuutena idea Don Quijotesta, jota kutsutaan myös surullisen hahmon ritariksi, kuvaa osuvasti etäperheiden vanhempia palvelujärjestelmässä.

Vanhempien kertomuksissa vaihtelevat kuvaukset toivottomuudesta, voimattomuudesta ja sivullisuudesta. Jos ihminen kokee jatkuvaa, ulkopuolelta tulevaa painetta ja omien vaikutusmahdollisuuksiensa hupenemista, psyykkinen kuorma on ilmeinen. Kaisalle paine on aiheuttanut henkisen kuormituksen lisäksi myös fyysisiä oireita, ja se on johtanut vahingolliseen käytökseen:

-- olen oireillut niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Olen kärsinyt unetomuudesta, rytmihäiriöistä, ollut masennustakin. -- kärsin itkukohtauksista, huimauksesta. Menetin paljon hiuksia ja sairastuin [somaattiseen sairauteen]. Alkoholin käyttökin oli välillä runsasta. Sillä yritin helpottaa oloani. Muistini ja keskittymiskykyni heittelivät. -- Mitä kaikkea olisi voinutkaan tapahtua, jos olisinkin väsynyt. (Kaisa)

Kaisa pohtii kirjoituksessaan sitä, että pahimmillaan vanhempien kokemat tilanteet voivat johtaa jopa itsetuhoisuuteen. Eräs vanhemmista kertookin nähneensä tilanteen niin toivottomana, että mietti itsensä tappamista. Hän koki, että vasta siinä vaiheessa tukea alkoi saada. Toinen kuvaa puolisonsa, etävanhemman, olevan masentunut. Etävanhemman jaksaminen ei riitä ydinperheen asioihin, kun kaikki energia menee etälapsiin liittyvien asioiden hoitamiseen ja niistä murehtimiseen. Etävanhempi on pohtinut jopa luovuttamista lasten suhteen, jotta hänen tai muun perheen ei tarvitsisi kestää jatkuvaa pyöritystä. Luovuttaminen merkitsisi sitä, ettei lapsia enää voisi tavata. Huolta psyykkisestä jaksamisestaan tuo esille muiden muassa Jyrki, mutta kuvaa myös sitä, mikä häntä on auttanut jatkamaan:

Valehtelematta tämä ajanjakso on ollut raskainta aikaa mitä minulla on ikinä elämäni aikana ollut. -- Näiden huoltajuuskiistojen vuoksi oma mielenterveyteni on ollut todella kovilla ja nykyinen parisuhde on kärsinyt tästä todella paljon. Onneksi meillä on hyvä mielenterveys ja tukitoiminnot saatavilla tällaisiin tukaliin ja hankaliin tilanteisiin. Suurin kiitos kuuluu [puolisolleni], joka on jaksanut nämä kaikki päivät ja kuukaudet. Vaikka hän tuntee itsensä voimattomaksi ja haluaisi tehdä enemmänkin mitä pystyy. (Jyrki)

Viittaukset taisteluun, sotaan ja lievemmin ilmaistuna kilpailuasetelmaan ovat yleisiä kirjoituksissa. Vanhemmat kokevat, että heidän tulee taistella paitsi lastensa oikeuksien puolesta, myös saadakseen oman näkemyksensä esille ja voidakseen tulla kuulluksi. Erityisesti vastapuolen käyttämät keinot vanhemmat kokevat häikäilemättömiksi, ja monet pohtivat, miten yhteiskunta voi mahdollistaa vuosia jatkuvan kiusaamisen, joka pahimmillaan vastaa kokemusta väkivallasta. Taistelukuvauksissa kärsimys ja suru ovat vahvasti läsnä. Etävanhempi kuvaa: ”Tämä on henkistä väkivaltaa sekä lapsia, minua etävanhempaa että minun sukuani kohtaan. Mitkään sanat eivät voi kuvata tätä kärsimystä”. Vanhempi kokee kärsineensä eniten siitä, että on menettänyt vuosia lapsensa elämästä: ”Mikään koskaan ei korvaa sitä aikaa, eikä sitä koskaan tule takaisin. Se tuntuu pahalta. En tiedä, pystyykö sitä koskaan kuroma umpeen--”.

Väkivallan kokemus voi olla suoraa, kuten tässä katkelmassa kuvataan: *”Minun mieheni [miehen ex-puoliso] on toittottanut, että mene ja tapa ittes. Hän on roikottanut miestä löysässä hirressä ja ahdistanut ja lyönyt”*. Väkivaltaa voi harjoittaa myös vähemmän suorasti välttelemällä ja estämällä yhteydenpitoa, kiristämällä tai uhkailemalla. Vanhempien kertomuksissa myös viranomaistahoja käytettiin välineenä uhkailussa. Vanhemmalla saattoi oman kärsimyksensä lisäksi olla huoli siitä, voiko toinen vanhempi vahingoittaa myös lapsia silmittömässä vihassaan etävanhempaa kohtaan.

Oli jokapäiväistä kuulla kiristystä lapsilla ja uhkailuja ”jos et tee nyt näin ja tässä ajassa, et saa nähdä lapsia”, ”jos et peru sitä tai tätä, et saa nähdä lapsia”. ”Jos et nyt käy mulle kaupassa, et näe lapsia”, ”hae lapsesi nyt, tai se jää sinne”. Tätä jatkui vuosia. Olin aivan ymmälläni, miten tämä voi olla mahdollista? Miten joku voi ja saa toimia tuolla tavalla?”

Erityisesti niissä tapauksissa, joissa vanhempi koki toisen vanhemman harjoittavan vieraannuttamista ja yhteiskunnan palvelujärjestelmän mahdollistavan sen tai osallistuvan siihen, väkivallan kokemisen teema oli vahvasti näkyvillä: *”Vieraannuttaminen on henkistä, raakaa väkivaltaa. Sen julmuutta ei voi täysin ymmärtää ennen kuin sen on itse kokenut.”* (Kaisa.) Vanhemmat kokivat usein, etteivät omalla toiminnallaan tai käytöksellään voineet vaikuttaa siihen, millaisiksi tilanteet kehittyivät tai miten toinen osapuoli käyttäytyy. Tämä vahvisti vanhempien tunnetta voimattomuudesta mahdottoman edessä. Jyrki esittää mietteensä näin:

Mutta kun toinen vanhempi on katkera ja vihainen, se tekee kaikkensa, että ns, ”tapaajavanhempi” näkee lastansa mahdollisimman vähän. Siihen ei auta toisen vanhemman yhteistyökyky taikka ystävällisyys. (Jyrki)

Myös syytetyksi ja petetyksi tulemisen kokemukset nousivat kertomuksissa esille. Jo aiemmin totesin, miten etävanhempi ja hänen puolisonsa kokivat, että isä on järjestelmän silmissä *paatunut vaimonhakkaaja*. Todellisuudessa bonusvanhempi ymmärsi ammattilaisten kanssa käymiensä keskustelujen ansiosta, että väkivallan uhri onkin mies ja väkivallan harjoittajana miehen entinen puoliso. Myös Joelilla oli kokemus syytetyksi tulemisesta, koska tapaamisilla vain mies nähtiin ongelmien aiheuttajana, eikä naisen käytöksessä ollut työntekijän mielestä korjattavaa.

Kirjoituksissa oli läsnä myös yleinen pelko: millaiseksi tulevaisuus muodostuu, kauanko tilanne jatkuu, mihin työntekijälle kertomani asiat voivat johtaa? Tekeekö joku selkäni takana peruuttamattomia päätöksiä, näenkö enää lapsiani? Jalmari kertoo pelon liittyneen vahvasti siihen, että palvelujärjestelmä oli hänen silmissään sekava. Voisiko joku päättää

lapsiin liittyen jotakin, mitä etävanhempi vastustaa, eikä vanhempi saa mielipidettään esille, koska ei tiedä miten toimia? Kokemukset mitätöidyksi tulemisesta, äänettä jäämisestä ja toisaalta syytetyksi tulemisesta, pahan alkulähteenä olemisesta voivat laukaista vanhemmassa epätoivottavaa käytöstä. Vanhempi alkaa käyttäytyä sen mukaan, millaisen kuvan ympäristö on jo hänestä muodostanut. Kaarina tulkitsee puolisonsa sanallisen voimankäytön olevan seurausta siitä, miten hän on tullut kohdelluksi, ja halusta maksaa samalla mitalla takaisin:

Jotenkin miehen rumien sanojen takaa kuulen hänet itsensä, kauhistuneen ja pelokkaan ihmisen. Sanat ovat vain pintaa, eivätkä ne satu minuun persoonana. Minua hän ei haavoita, eikä haluakaan. Hän yrittää iskeä johonkin sellaiseen outoon heijastukseen, jona hän juuri sinä hetkenä minut näkee. Hankala selittää. Hän taitaa kokea jonkinlaista voimakasta naisvihaa välillä. En ihmettele. (Kaarina)

5.3.2 Kykenevä vanhempi

Suurin osa kirjoittajista loi erilaisilla keinoilla mielikuvaa siitä, millaiset kyvyt hänellä vanhempana on. Monet kokivat tärkeäksi tehdä eroa siihen, millainen lapsen toinen vanhempi on kasvattajana, ja perustella omaa paremmuuttaan suoraan vertailemalla ja erilaisin retorisin keinoin. Vanhempi saattoi esimerkiksi etäännyttää itsensä tekstistään kirjoittamalla itsestään kolmannessa persoonassa. Tulkitsin tämän keinoksi luoda mielikuvaa objektiivisuudesta, kirjoittaja kykenee arvioimaan omaa käytöstään ulkopuolisen silmin. Myös asiantuntijoihin vetoaminen toimi yhtenä keinona: minulla on tietoa, olen tutkinut asiaa, olen oikeassa. Kirjoittajasta riippuen tunteisiin vetoaminen oli myös teksteissä esiintyvä keino luoda mielikuvaa vanhemman kokemasta huolesta lapsiin ja heidän hyvinvointiinsa liittyen.

Jotta vanhempi voi osoittaa olevansa paremmin tietoinen siitä, mikä on lapselle parasta, hänen piti ensin määritellä normaalin ja epänormaalin rajat. Työssäkäynti toimi eräänä esimerkkinä normaaliudesta ja kunnollisuudesta. Etävanhempi esitettiin muutamassa kirjoituksessa työssäkäyvänä (mahdollisesti vieläpä sellaisessa ammatissa, jossa pärjätäkseen pitää osata käyttää tietynlaisia positiivisia ominaisuuksia), ja siksi kunnollisena ja vastuuntuntoisena kansalaisena, verrattuna kotona makaavaan, kunnottomaan lähivanhempaan. Vanhempi saattoi arvottaa lasten kotihoidon varhaiskasvatusta paremmaksi vaihtoehdoksi, tai pitää esimerkkinä ansiokkaasta vanhemmuudesta sitä, että onnistui hoitamaan runsaasti kodin askareita muiden vastuidensa ohella. Halu tavata lapsia

mahdollisimman usein ja pitkiä aikoja nähtiin kunnollisen vanhemmuuden piirteenä, kuten joissain tapauksissa myös lasten asettaminen kaiken muun edelle. Lähivanhemman vanhemmuus saatettiin kyseenalaistaa ja lapsen hyvinvoinnin olevan uhattuna sen vuoksi, että lähivanhempi oli muodostanut uusperheen uuden puolison kanssa. Kaiken kaikkiaan merkityksellistä aineistossa oli se, että vanhemmat pääsääntöisesti arvioivat oman kykynsä ymmärtää lapsen etu ja huolehtia lasten tarpeista paremmaksi kuin lähivanhemman.

Osa vanhemmista toki suhtautui kriittisestikin omaan vanhemmuuteensa, tiedostaen omat puutteensa. Kaisa ei lannistettuna koe tarvetta alleviivata omia kykyjään, hän toteaa olevansa *ihan hyvä äiti*. Osoituksena siitä hän pitää muun muassa sitä, että on jaksanut taistella lasten puolesta. Silloin, kun painetta itsetutkiskeluun on esiintynyt, se on monimutkaisissa tilanteissa saattanut tulla perheen ulkopuolelta, jolloin vanhempi on joutunut arvioimaan omaa toimintaansa:

Äiti kertoo varmasti vakuuttavasti, kuinka huono lapsilla on olla meidän luonamme. Hän on kirjoittanut joitain [viestejä], joista minäkin, kun luen ne, melkein uskon, että meidän perheemme on tuollainen, noin epäkelpo ja kamala. Sitten ravistan itseäni ja palaan todellisuuteen: minä elän tätä arkea ja näen meidän hyvät puolemmme ja meidän vikamme. (Kaarina)

Lähes jokainen kirjoittaja ilmaisi olevansa huolissaan lasten hyvinvoinnista. Huoli liittyi lähivanhemman luona asumiseen ja konkretisoitui lähivanhemman ennakoimattomissa tempauksissa sekä lasten epätavallisena ja huolestuttavana käytöksenä. Vanhemmat olivat huolissaan siitä, jaksako lähivanhempi huolehtia lasten tarpeista, ja miten hänen käyttämänsä valta vaikuttaa lapsiin. Kaisan mielessä risteilee paljon huolia, jotka kantavat jopa sukupolven yli:

Tällä hetkellä tilanne näyttäisi olevan rauhallinen. Moni huoli kuitenkin kalvaa mieltä. Mitä nämä lapset sielussaan kantavatkaan? Milloin nuo asiat puhkeavat pintaan? Pulpahtavatko ne aikuisena, jolloin edessä on massennusta tai henkinen kriisi? Mitä ja minkä mallin he kantavat omiin tuleviin parisuhteisiinsa? Miten he kasvattavat omat lapsensa? Tajuavatko he myöhemmin, miten paljon vääryyttä he ovat kohdanneet ja osaavatko itse toimia oikein? (Kaisa)

Huoltaan lievittääkseen etävanhempi tai hänen puolisonsa on saattanut omaksua lapsen asianajajan roolin. Kun vanhempi on havainnut, ettei lapsi saa tarvitsemaansa apua, etäperheen vanhemmat ovat lähteneet vaatimaan sitä hänelle. Joskus he tulevat kuulluksi, joskus eivät. Vanhempi voi tehdä selontekoja lapsen arjen sujumisesta, jotta palvelu

saataisiin käynnistettyä. Asianajoon voi liittyä myös valistajana toimimisen rooli, asianosaisia pitää tiedottaa siitä, mistä on kyse ja saada heidät ymmärtämään lapsen paras. Eräs vanhempi kertoo keränneensä tietoa lapsen diagnoosiin liittyen ja tarjonneensa sitä lähivanhemmalle. Vanhempi voi pitää kirjaa siitä, miten lapsen asian käsittely on palveluissa edennyt keräämällä ja arkistoimalla asiaan liittyviä dokumentteja. Etävanhemman puoliso saattaa myös toimia oman puolisonsa asianajajana, jos vanhempi itse ei jostain syystä kykene tuomaan asiaansa esille. Asioiden edistäminen sai kirjoittajat tuntemaan itsensä merkityksellisiksi ja tärkeiksi henkilöiksi lapsen elämässä.

Etävanhempien puolisoitten kertomuksissa yhteisenä piirteenä oli pääsääntöisesti se, että haastavista ja jännitteisistä suhteista huolimatta bonuslapset koettiin tärkeiksi ja rakkaiksi. Vaikka heidän hyväkseen ei olisi palvelujärjestelmän kannalta pystynyt tekemään mitään konkreettista esimerkiksi sen vuoksi, että lähivanhempi estää bonusvanhemman osallistumisen, bonusvanhemmat voivat silti toimia lapsille arjen tukijoina, ylimääräisinä turvallisina aikuisina. Kertomuksista sai käsityksen, että myös lapset saattoivat turvautua etävanhempiensa puolisoon sellaisissa tilanteissa, joissa he eivät kokeneet biologisen vanhemman voivan suhtautua neutraalisti. Bonusvanhempi saattoi näin toimia rajaajana tilanteissa, joissa biologisten vanhempien väliset ristiriidat uhkasivat vaikuttaa lapsiin.

Sekä etävanhempien että heidän puolisoittensa tarinoissa keskeistä oli pärjäämisen teema. Vaikka heidän kuvaamansa tapahtumat olivat välillä jopa raakoja ja traumatisoivan kuormittavia, vanhemmilla oli kykyjä selviytyä niistä resilienssinsä turvin. Olihan heillä kaikilla sen verran voimavaroja, että pystyivät kirjoittamaan tuntojaan auki. Vaikka kokemukset esimerkiksi yksityisyyteen kajoamisesta ja sivuutetuksi tulemisesta voivat jättää pysyvät arvet, haluan uskoa, että ajan myötä vanhempien kokemukset antavat heille myös voimaantumisen tunteita. Näitä ihmisiä ei helpolla kaadeta.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET JA ARVIOINTI

Aineiston fenomenologinen ymmärtäminen ei pääty sen kuvaamiseen. Saadut tulokset tulee myös suhteuttaa olemassa olevaan ymmärrykseen aiheesta. (Lehtomaa 2008, 190.) Aineistoni vaihtelevan luonteen ja tutkimuskysymysteni laaja-alaisuuden vuoksi aivan kaikkia aineistosta esille nousseita teemoja ei ole mielekästä nostaa yksittäin esille suhteessa aikaisempaan tutkimukseen. Toisaalta monet edellisessä luvussa esittelemistäni yksityiskohtaisemmista aihepiireistä nivoutuvat monisyisinä lopulta monilta osin yhteen. Keskityn tässä luvussa peilaamaan aiempaan tutkimukseen kahta laajempaa ja aineistosani yleisesti esiintynyttä aihepiiriä, palvelujen koettua sukupuolittuneisuutta sekä palvelujärjestelmän koettua toimivuutta silloin, kun biologisten vanhempien välit ovat riittaiset. Näistä ensimmäinen teema liittyy yhteen tutkimuskysymysteni jaottelun mukaisesti sosiaalipalvelujen rakenteellisen tason, arkipäivän kohtaamiset ja osallistujille muodostuneet roolit. Tulosten käsittelyn jälkeen arvioin tutkimukseni luotettavuutta ja merkitystä.

6.1 Sukupuolet, äidit ja isät järjestelmässä

Tekstiaineistosta ilmeni, että vanhempien kokemusten mukaan sekä yhteiskunnan rakenteellisella tasolla että yksittäisissä kohtaamisissa sosiaalipalveluissa on vallalla sukupuolittunut käsitys vanhemmuudesta. Äidin nähtiin olevan määräävässä asemassa taloudellisen tuen saajana, luvan antajana, ehtojen määrittelijänä, jopa lapsen tahdon ilmaisijana. Eräs vanhemmista ilmaisi kokemuksena niin, että äiti on ensisijainen vanhempi, isä etäinen maksumies. Palvelujen sukupuolittuneisuus ei suinkaan ole tutkimukselle vieras teema. Esimerkiksi Kuronen (2003, 119) toteaa eron jälkeisen vanhemmuuden olevan oikeuksien ja vastuiden näkökulmasta sukupuolisidonnaista. Isyyttä ja äitiyttä tuotetaan erilaisissa neuvotteluissa ja institutionaalisissa rajanvedoissa, ja sitä myös säädellään lainsäädännön keinoin (mt.; Rantalaiho 2003, 205; Aalto 2012a, 237.).

Rakenteellisella tasolla on hahmotettava se tausta, jonka pohjalta perhepolitiikka ja lainsäädäntö ovat kehittyneet. Perinteisesti hoiva ja kotiin liittyvät vastuut on nähty äidin tehtävinä, vastuu perheen elatuksesta isän hoidettavana. Naisen vastuut ovat kuuluneet yksityiseen elämään, mies on esiintynyt julkisilla areenoilla. Kuitenkin naisten varhaiset pyrkimykset julkiseen elämään (kuten koulutukseen ja työntekoon) ovat asettaneet julkiselle vallalle paineita kompensoida yksityisen hoivan vajetta. Koska lähtökohtana on ollut

naisen ja äidin aseman ja osallistumisen vahvistaminen, etuuksien ja oikeuksien näkökulmasta järjestelmää ei ole suunniteltu miehille. (Nätkin 2003, 17–19; Rantalaiho 2003, 203, 205.) Äidinhoivan diskurssi on korostanut paitsi äidin ensisijaisuutta lapsen hoivajana, myös hoivan välttämättömyyttä ja suotuisuutta lapsen kehitykselle (Vuori 2001, 125–126). Vanhemmuus on käsitetty ennen kaikkea hoivana, eikä hoivasta keskusteltaessa ole haluttu käsitellä rahaan liittyviä seikkoja. Kumpikin vanhempi on elatusvelvollinen suhteessa lapseensa, mutta elatusvelvollisuutta on perinteisesti korostettu vain isään liittyvissä keskusteluissa. (Kuronen 2003, 116.)

Pohjoismaista hyvinvointipolitiikkaa on kutsuttu naisystävälliseksi. Käytäntöjen tarkoituksena on myös erotilanteessa varmistaa vanhempien taloudellinen tasa-arvo ja ehkäistä yksinhuoltajaköyhyyden aiheuttamia sosiaalisia ongelmia. (Borchorst 2008, 27, 40.) Ongelmana asetelmassa on se, ettei etävanhempaa nähdä lähivanhempaan verrattuna yhdenvertaisena lapsen hoivajana, jolloin hän voi joutua taloudelliseen ahdinkoon aivan samalla tavalla kuin lähivanhempi. Pyrkimystä vuoroasumiseen on korostettu viimeistään 90-luvulta lähtien (Kuronen 2003, 111), mutta edelleen olemme yhteiskunnallisesti tilanteessa, jossa vanhempien eronjälkeiset asemat ovat merkittävästi erilaiset. Lähivanhempien tulonlähteitä tarkasteltaessa elatusavun merkitys on näyttäytynyt pienenä, sen sijaan yhteiskunnan erilaiset tulonsiirrot saattavat muodostaa jopa kolmasosan lähivanhemman tuloista (Kuronen 2003, 116–117).

Kohtaamisia tarkasteltaessa osa kirjoittajista koki, että naista uskotaan sosiaalipalveluissa herkemmin kuin miestä. Naisen koettiin saavan osakseen enemmän empatiaa ja hänen joskus räikeitäkin kertomuksiaan uskottiin, kun mies joutui todistamaan väitteensä. Tutkijat ovat esittäneet, että erityisesti sosiaalityölle ominainen puhuminen työskentelytapana on naisille tutumpaa kuin miehille. Naisten on arvioitu olevan keskimäärin taitavampia tunneilmaisussaan ja ihmissuhteisiin liittyvien asioiden selostamisessa. (Kuronen ym. 2004, 6.) Kuronen (2003, 115–116) viittaa myös ruotsalaiseen sovittelua koskevaan tutkimukseen, jossa todettiin, että kohtaamisissa herkemmin tulevat kuulluksi sellaiset puheet, jotka korostavat lasten ensisijaisuutta ja toistavat yhteiskunnassa hyväksytyjä vanhemmuuden rooleja. Sallitaanko naiselta tätä taustaa vasten enemmän vahvaa tunneilmaisua, kun miehen odotetaan olevan rationaalinen ja johdonmukainen? Vanhemmat toivat esille sitä, miten lähivanhemman (äidin) hyvin kirjava ja epäkohteliaskin käytös sallittiin, ja silti hänen koettiin saavan tahtonsa läpi. Poikkeuksena on todettava, että eräässä

tapauksessa lähivanhempi olikin isä. Myös tällöin etävanhempi koki isän saavan aggressiivisella kommunikointityylillään asioita etenemään oman mielensä mukaisesti.

Naisen tunnepitoisemman käytöksen sallimisessa saattaa tulkintani mukaan olla kyse myös siitä, millaisia ennakko-oletuksia ammattilaiset asettavat eri sukupuolia kohtaan. Aiemmin totesin äidinhoivan diskurssin vaikuttavan rakenteiden taustalla. Lisäksi osa sekä mies- että naispuolisista kirjoittajista toi esille, miten he kokivat miehen tulevan syytetyksi (ks. myös Mäki 2013, 70) ja naisen uhriutetuksi. Mies koettiin uhkana, jolta naista piti suojella. Osalla kirjoittajista oli kokemus siitä, että lähivanhempi oli perusteettomasti väittänyt etävanhemman olleen väkivaltainen, ja he kokivat sen vaikuttaneen kohtaamisiin ammattilaisten kanssa. Väkivaltana ilmenevää vallankäyttöä on aiemmassa tutkimusperinteessä (ks. Holma & Partanen 2008) käsitelty aikuisten välisenä vuorovaikutusongelmana, mikä on vaikuttanut myös sosiaali- ja terveydenhuollon auttamisjärjestelmiin. Valta-aspekti on sivuutettu ja käyttäytymistä on selitetty psyyken sairauksilla ja esimerkiksi päihteidenkäytöllä. Feministinen tutkimusote nosti esille väkivallan sukupuolittuneisuuden, eli naiset uhreina ja miehet väkivallan käyttäjinä. (Mt., 275–276.)

Suvi Keskinen (2005) on väitöstutkimuksessaan tutkinut perheneuvolan työntekijöiden työskentelyä miesten naiseen kohdistaman väkivallan parissa. Työntekijöiden havaittiin olevan halukkaita liittoutumaan äitien kanssa, äidit käsitettiin lasten suojelijoina, vaikka äitiys olisi ollut puutteellista. Työntekijät näkivät, että äitejä auttamalla he pystyvät auttamaan lapsia. Äidit olivat äitejä äidin vastuineen, mutta työntekijöiden käsitys miehistä liittyi ennen kaikkea heidän persoonaansa, ei isyyteen. (Mt., 297–298, 302, 317.) Vuori (2003) on todennut ammattilaisten tapaavan työssään enimmäkseen äitejä. Äitiys on oletusarvoista, sitä ei problematisoida, kun taas isien käsitetään tarvitsevan neuvoja ja ohjeita. (Mt., 55.) Kääntöpuolena äitien oletetaan helposti järjestävän lapsiin liittyviä asioita ja ottavan ensisijainen vastuu sellaisissakin tilanteissa, joissa vastuu todellisuudessa kuuluisi isälle. Äidin saatetaan katsoa olevan velvollinen suojaamaan lasta isän väkivallalta, isän toiminnalle ei kohdisteta samassa määrin odotuksia. (Keskinen 2005, 310–313, 328–329.)

Sukupuolittuneisuuden voidaan katsoa pitävän sisällään arvoja, asenteita, rooleja, odotuksia, sosiaalisia merkityksiä ja toimintatapoja (Kivipelto 2004, 249). Kansainvälisessä vertailussa suomalainen sosiaalityö on näyttäytynyt erityisen sukupuolineutraalina.

Sukupuolten välinen tasa-arvo on ollut keskusteluissa useita vuosikymmeniä, eikä sukupuoleen liittyviä näkökohtia kenties ideologisten syiden vuoksi ole haluttu nähdä. (Kuronen ym. 2004, 5.) Historiallisesti tarkasteltuna sosiaalityön juuret ovat kuitenkin vahvasti naisvaltaiset (mt.), ja suurin osa sosiaalialan työntekijöistä on naisia. On esitetty, että sukupuoleen liittyvät kysymykset ohjaavat edelleen sitä, millaisina sosiaalityöntekijät näkevät itsensä ammattilaisina ja minkälaiset arvot ovat heille tärkeitä. Sukupuolen ja ammattilaisuuden yhteys on siis vahvasti eettinen, eikä sukupuolta voida sivuuttaa sosiaalityön keskusteluissa. (Petrelius 2004, 72.)

Sukupuolen käsite on kuitenkin ongelmallinen siksi, ettei se ota huomioon sukupuolen sisällä esiintyvää variaatiota. Lisäksi sukupuoli on paljon muutakin kuin biologiaa (syventymättä tässä nyt esimerkiksi sukupuolten moninaisuuteen), se on sosiaalisesti rakennettu merkityskokonaisuus. Sukupuolen käsitteeseen sisältyy sosiaalisesti ja kulttuurillisesti tarkasteltuna käsityksiä siitä, mitä pidetään normaalina tai tyypillisenä. Ruotsin kielien *kön* ja *genus* tai englannin *sex* ja *gender* kuvaavat tätä ajatusta, ensiksi mainittu perustuu biologiaan, toinen sukupuolen sosiaaliseen perustaan. (Esim. Piuva 2012, 55.) Analysoimissani teksteissä oli myös löydettävissä tulkintaa siitä, mitä kirjoittajat pitivät normaalina, riittävänä tai tavoiteltavana, minkä lähivanhempi katsoi olevan normaalia, ja miten työntekijän näkemys mahdollisesti erosi kummankin näkemyksestä. Käsitys normaalista vaikuttaa siihen, miten ammattilaiset tulkitsevat asiakkaidensa kertomuksia ja tarpeita (mt.).

Isä- ja äititapaisuuden käsitteiden (ks. Hokkanen 2005) avulla voidaan nähdä sukupuolta syvemmälle. Isä- ja äititapaisuus merkitsevät sitä, että vanhemmuuteen liittyy paitsi sukupuoleen, myös ympäröiviin olosuhteisiin ja tilanteisiin kytkeytyviä piirteitä (mt., 170). Äidinhoivan diskurssi ja käsitys äidin ensisijaisuudesta ovat luoneet pohjan sille, millaiseksi lähivanhemman asema on yhteiskunnallisesti muotoutunut. Etävanhemmalle, isälle, on jäänyt avustajan ja maksajan rooli. Vaikka etävanhempi sattuisikin olemaan äiti, etävanhemman rooli saattaa pysyä. Tämän tutkimuksen suppean aineiston perusteella tällaista yleistystä on toki mahdoton tehdä, mutta yhtymäkohdat aiempaan tutkimukseen ovat nähtävissä. Etävanhemman puolison aseman tulkitsemisen sukupuolittuneisuuden teeman yhteydessä kytkeytyvän vahvasti etävanhemman rooliin. Esimerkiksi Murtorinne-Lahtinen (2011) on todennut etävanhemman puolison roolin muodostuvan suhteessa perhekuvion muihin osapuoliin (mt., 193). Etävanhemman puolisollla ei ole juridista asemaa

bonuslastensa asioissa asioitaessa, mutta oltaisiinko hänelle tätä yhteiskunnallista taustaa vasten peilaten valmiita antamaan sosiaalista roolia?

Sosiaalialan sukupuolittuneisuuden voi kärjistettynä nähdä olevan kaksinkertainen: nais-enemmistöinen työntekijäkunta kohtaa asiakkaina enimmäkseen naisia, joilta rakenteellisella tasolla odotetaan erilaista käytöstä kuin miehiltä, ja joita kohtaan julkilausumattomat vaatimukset ovat erilaiset. Muun muassa Kivipelto (2004, 251) on peräänkuulluttanut sosiaalityön sukupuolittavien käytäntöjen purkamista. Työntekijöiden tulee tunnistaa sukupuoleen liittyviä stereotypioita sekä ymmärtää, miten niitä tuotetaan ja ylläpidetään puheissa ja käytännöissä (mt., 259; Keskinen 2005, 39). Sukupuolittuneisuus ei rakenteellisena kuitenkaan ole yksittäisen työntekijän ratkaistavissa (Karlsson & Piuva 2012, 324; Kivipelto 2004, 266).

6.2 Riitojen selvittelyä, sovintojen solmimista?

Tämän luvun käsittely lähtee vanhempien kokemuksesta, että palvelujärjestelmä itsessään mahdollistaa toisen vanhemman pitkäaikaisen kiusaamisen, eikä sen koeta kykenevän vastaamaan niihin todellisiin haasteisiin, jotka osittain aiheutuvat järjestelmän rakenteellisista ominaisuuksista. Vanhemmat kokevat joutuvansa taistelemaan omista ja lastensa oikeuksista, ja pahimmillaan lapsi joutuu kiistakapulan rooliin. Vastapuoli, lähivanhempi, näyttäytyy häikäilemättömänä oman etunsa ajajana, jota järjestelmä ja sen sisällä olevat käytännöt tukevat. Edelleen on huomattava, että aivan kaikki vanhemmat eivät kokeneet palvelujärjestelmää samoin, tämän tutkimuksen aineistossa kuitenkin suurin osa.

Myös yleisellä tasolla voidaan huomata, että ihmisten luottamus saada sosiaalihuollosta tarpeenmukaisia palveluja on vähentynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020b). Ihmiset eivät koe saavansa palvelua riittävästi tai lainkaan, sitä ei ole tarjolla omalla alueella, jonotusajat ovat liian pitkiä, kriteerit palvelun saamiseksi eivät täyty tai työntekijöillä ei ole pätevyyttä hoitaa tilanteita (mt.; Nurmela & Kaittila 2019, 422–423). Sosiaalityön tarkoituksena on lievittää tai poistaa ongelmia, mutta toisinaan käy päinvastoin, palvelu voi vahvistaa tai jopa aiheuttaa ongelmia. Kyse

voi olla siitä, että rakenteellinen ongelma nähdään yksilön haasteena. (Ks. Kivipelto 2004, 249.)

Parisuhteen päättyminen käsitetään usein yhdeksi hankalimmista elämän kriiseistä. Sopimukset lasten tapaamisista ja elatuksesta tulisi tehdä tilanteessa, jolloin tunteet ovat pinnassa ja tulevaisuus näyttää epävarmalta tai mahdottomalta. (Hakovirta & Broberg 2007, 31.) Lähestyn tässä vanhempien kokemuksia huoltoriidan näkökulmasta, koska sen avulla voin tarkastella kokemusten eri piirteitä. Kaikilla vanhemmilla tilannetta ei verraten sopuisten välien ansiosta voinut kuvata huoltoriidaksi, eivätkä yksittäiset vastaajat edes kokeneet termiä omakseen, vaan käyttivät termiä vieraannuttaminen. Sen voidaan kuvata olevan huoltoriidan vakava ja äärimmäinen muoto, jossa vanhemman tavoitteena on lapsen erottaminen toisesta vanhemmastaan (Häkkänen-Nyholm 2010). Vieraannuttamiseen ei ole tässä mahdollista perehtyä enempää, mutta on syytä palauttaa mieleen vanhempien kokemukset vieraannuttamisesta raakana väkivaltana.

Huoltoriita on lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva oikeusriita. Termiä käytetään myös väljemmin niissä tapauksissa, kun riita ei ole edennyt oikeuskäsittelyyn saakka. Palvelujärjestelmän osalta huoltoriidassa voidaan erottaa neljä eri kohtaa: 1) sovittelu- ja sopimuspalvelut ennen oikeusprosessin vireilletuloa 2) käsittely kärjäoikeudessa, jota varten sosiaalitoimi laatii olosuhdeselvityksen 3) täytäntöönpanosovittelu ja 4) mahdolliset oheispalvelut ja -toiminnot (esim. lastensuojelu). (Hämäläinen 2012, 189, 200.) Prosessissa voidaan siis erottaa monta kohtaa, jossa sosiaalipalveluilla on oma roolinsa. Osa palveluista on lakisääteisiä, osa yksityisen sektorin, järjestöjen ja seurakuntien täydentäviä palveluita (Nurmela & Kaittila 2019, 422).

Eronneiden vanhempien vuorovaikusta tutkittaessa on havaittu erilaisia toimintamalleja. Vanhemman niin sanottu hankalaksi heittäytyminen erotessa on todennäköisempää silloin, kun ero on tullut vanhemmalle yllätyksenä. Sen on tulkittu olevan seurausta siitä, että vanhempi haluaa suojella lastaan enemmältä kärsimykseltä, ja kokee esimerkiksi yksinhuoltajuuden hakemisen olevan ratkaisu tilanteeseen. (Kääriäinen 2008, 60.) Huomattavaa tämän tutkimuksen aineiston kannalta on se, että vanhempien kertoman mukaan usein lähivanhempi oli se, joka oli halunnut erota, mutta hänen koettiin ensisijaisesti hankaloittavan palveluissa asiointia. Kuten omassakin analyysissäni tuli esille, jotkut vanhemmista pohtivat luovuttamista lasten tapaamisen suhteen suojellakseen sekä itseään

että lapsia. Nämä tilanteet koetaan ristiriitaisena sen vuoksi, että tiedostetaan riitelyn aiheuttamat vaikutukset lapsen kehitykseen ja turvallisiin kiintymyssuhteisiin, mutta myös lapsen oikeus molempiin vanhempiinsa (mt.). Useat etävanhemmat toivat esille myös sitä, miten entinen puoliso kritisoi vanhemmuutta, ja myös työntekijöiden koettiin omakseen isän syyllistäminen, joko lähivanhemman puheisiin tai rakenteellisiin odotuksiin perustuen. Kääriäisen (mt., 61) mukaan on erityisen satuttavaa, jos arvostelijana on eroaloitteen tehnyt osapuoli.

Tutkimuksen (ks. Kiiski 2012, 167) mukaan vain viidesosa eroista on sellaisia, joissa kumpikin osapuoli on halunnut erota. Eron on todettu lisäävän väkivallan riskiä, tosin suurin osa väkivallasta on miesten harjoittamaa (mt. 169). Miesten harjoittama väkivalta vilahteli aineistossa lyhyinä huomioina siitä, että jotkin tilanteet voisivat ehkä olla luokiteltavissa henkiseksi väkivallaksi, tai kriittisenä suhtautumisena omaan reagointiin, mutta pääasiallisesti väkivallan tekijät olivat aineistossa naisia. Kuvauksissa oli kerrontaa siitä, miten lähivanhemmat olivat käyttäneet sekä henkistä että fyysistä väkivaltaa, ja sen pelättiin kohdistuvan myös lapsiin. Huoli lasten turvallisuudesta lähivanhemman luona oli ilmeinen, mutta samoin voi ajatella lähivanhemman kokevan huolta olosuhteista etävanhemman luona. Lasten käyttäminen riitojen välikappaleena on todettu myös tutkimuksissa, kumpi tahansa vanhemmista voi järjestelmää hyväksi käyttäen väittää toisen vanhemman olevan kelvoton vanhempana (Kiiski 2012, 181; Jevne 2017, 227). Työntekijä saattaa neutraaliuteen pyrkiessään tahtomattaan asettaa vanhemmat eriarvoiseen asemaan, jos ei pysty huomioimaan toisen vanhemman alisteista asemaa (Mattila-Aalto 2012, 230–231).

Konfliktitilanteiden, niiden aiheuttamisen ja tehottoman hoitamisen vaikutukset kuuluivat vanhempien kirjoituksissa. Mari Antikainen (2007) on tutkinut sosiaalityön asiantuntijadiskurssia lapsen huolto- ja tapaamispalveluissa. Hän totesi, että sopimuskäytännöissä oli vaihtelua, eikä työntekijöiden ammatillinen ymmärrys ollut yhtenäistä. Antikainen katsoi, että sosiaalityöntekijöiden teoreettinen osaaminen ja ymmärrys kriisitilanteesta oli hyvällä tasolla, ja periaatteessa systeemitheoreettisen otteen perusteella myös eroperheen ulkopuolisten suhteiden olisi pitänyt tulla huomioiduksi, mutta tavoitteet jäivät usein toteutumatta. Työntekijät vetosivat aika- ja resurssipulaan, eikä lakisääteisten palvelujen raja ollut selvä. Sosiaalityössä on asiantuntemusta lapsen edun arvioimiseen, mutta

perheen psykososiaalisen kokonaistilanteen arvioinnin oletettiin kuitenkin tapahtuvan luontevimmin perheneuvolassa, lastenpsykiatriassa tai tuomioistuimessa. (Mt., 69–70.)

Tunnistan myös Jevnen (2017) tutkimuksesta samansuuntaisia ongelmia, vaikka konteksti on norjalainen palvelujärjestelmä. Sosiaalityöntekijät arvioivat herkästi, että vastuu kokonaistilanteesta on huoltoriitatapauksessa jossakin muualla kuin sosiaalitoimessa. Huoltoriitatapauksissa tunnistetaan se, että erityisesti pitkittyessään (nk. korkean konfliktin riidat) lapselle aiheutuu uhkaa. Vanhemman esille tuomaa huolta lapsen kaltoinkohTELUSTA ei silti välttämättä oteta riittävän vakavasti, koska uskotaan ilmoitusten johtuvan yrityksistä mustamaalata toista vanhempaa. (Mt., 223–224.) Mattila-Aallon ym. (2012) kuvaus konfliktista on hyvin osuva tämän tutkimuksen aineistoa tarkasteltaessa. Vanhemmat asioivat eri viranomaistahoissa mieluiten yksin, ja saavat tilanteen hoitamiseen neuvoja, jotka saattavat olla ristiriidassa toisen vanhemman saamien neuvojen tai perheiden kokonaistilanteen kanssa. Kun asiat eivät suju kuten vanhempi haluaa, hän tulee epätoivoiseksi. Lapsen edun nimissä hän yrittää puuttua toisen vanhemman tekemisiin, ja valjastaa viranomaistahot mukaan huoleensa. Hätä lapsen hyvinvoinnista on suuri. (Mt., 228–229.) Viranomaiset kuitenkin vastuuttavat vanhempia hoitamaan kiistansa keskenään, ja lapsi jää vaille apua. Viranhaltijat ovat myös itse kyseenalaistaneet kykynsä saada selville lapsen todelliset olosuhteet. Vanhemmat ovat enemmän tai vähemmän läsnä lapsen arjessa ja näkevät, miten arki toimii, viranomainen näkee lapsen elämästä vain pienen siivun kerrallaan. (Ks. mt., 231.)

Huoltoriidoilla on myös yhteiskunnallisia taloudellisia seurauksia, joita pystytään arvioimaan pohtimalla aiemmin mainitun prosessiketjun eri osa-alueita. Toisin kuin monet muut julkiset palvelut (esim. vammaispalvelut tai hammashuolto), huoltoriitoihin liittyvät sosiaali- ja terveyspalvelut riippuvat paljon ihmisten käyttäytymisestä. Erojen määrä ei ole viime vuosikymmeninä erityisesti kasvanut (ks. myös luku 2.2), mutta eroamisen tapa on muuttunut. Huoltoriitojen kustannusten on arvioitu olevan kymmeniä miljoonia euroja vuosittain, ja kun mukaan laskee oheispalvelujen ja seurausvaikutusten kustannukset, saadaan viivan alle vielä muutama miljoona lisää. Huoltoriitojen seurausvaikutuksia, joita myös vanhemmat kirjoituksissaan kuvasivat, ovat psyykkiset ja fyysiset sairaudet, niistä aiheutuvat työpoissaolot ja mielenterveyspalvelujen ja terveydenhuollon tarve, elämän järjestelyn hankaluudet (ml. isovanhempien tai tuttavien kuormittaminen), lasten tarve erityiseen tukeen lastensuojelussa, koulussa tai varhaiskasvatuksessa, lasten- ja

nuorisopsykiatrian tarve... Eikä laskelmaan ole edes ollut mahdollista arvioida pitkän aikavälin kustannuksia, niitä, jotka aiheutuvat nykyisten huoltoriitojen kohteena olevien lasten aikuistuesssa. (Hämäläinen 2012, 187–203.)

Huoltokiistoihin liittyvien palvelujen kehittämisessä lakiosaamisen ei ole katsottu olevan riittävää, vaan niiden piirissä on peräänkuulutettu psykologista ja sosiaalista osaamista lapsen edun löytämiseksi (Hämäläinen 2012, 190). Tutkijat ovat sitä mieltä, että huoltokiistojen ja niiden pitkittymisen ehkäisemiseksi painopisteen tulisi palvelujärjestelmässä olla ennaltaehkäisevissä, varhaisen tuen ja matalan kynnyksen palveluissa, joita erityispalvelut täydentävät (Kiiski 2012, 181; Hakovirta & Broberg 2007, 31; Mattila-Aalto ym. 2012, 237). Kun tilanteet eivät pääsisi kriisiytymään, se helpottaisi taakkaa myös uusperheiden osalta. Avun vastaanottamista hankaloittaa se, että se ei ole pakollista, asiakkaat saattavat kokea sen sukupuolittuneeksi, he eivät halua käsitellä yksityisasioitaan ulkopuolisen kanssa tai eivät vain enää halua olla tekemisissä entisen puolisonsa kanssa (Kiiski 2012, 181).

6.3 Tutkimuksen arviointi

Kvantitatiivisen tutkimuksen termistöstä tutut validiteetti ja reliabiliteetti ovat heikosti sovellettavissa kvalitatiivisen tutkimuksen arviointiin, joten laadullisen tutkimuksen ”hyvyyttä” on valittu kuvaamaan käsite luotettavuus. Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa käytän soveltuvien osien tukena Tuomen ja Sarajärven (2002) esittämää listausta huomioitavista seikoista: kohde ja tarkoitus, omat sitoumukset, aineistonkeruu ja tiedonantajat, tutkimuksen kesto, eettisyys ja raportointi. (Mt., 133–138.)

Kohteen ja tarkoituksen arvioinnin tavoitteena on pohtia, vastaako tutkimus sitä, mitä on ollut tarkoitus tutkia (Tuomi & Sarajärvi 2002, 135). Tavoitteeni oli tutkia etäperheiden vanhempien kokemuksia sosiaalipalveluista. Tuloksena sain kuitenkin myös muuta kuin varsinaisia kokemuksia kuvaavaa informaatiota, jonka koin osittain tarkoituksenmukaiseksi liittää analyysin taustoitukseen. Omia sitoumuksiani olen selostanut sekä tutkimusetiikkaa (luku 4.4) että analyysiprosessia (luku 4.3) kuvaavissa luvuissa. On selvää, että henkilökohtainen kiinnostukseni aihetta kohtaan oli ja on suurta. Koin työn merkitykselliseksi, koska se antoi mahdollisuuden päästä ääneen niille ihmisille, jotka eivät

välttämättä muuten saa ääntään kuuluviin. Prosessin edetessä näkemykseni on muuttunut siten, että olen oppinut paremmin kyseenalaistamaan yhteiskunnan rakenteita ja käytäntöjä, ja toisaalta ymmärtämään niiden sekä yksilöiden kertomusten taustoja.

Myös aineistonkeruun yksityiskohtia hahmottelin jo aiemmin, luvussa 4.1. Jälkikäteen tiivistettynä aineistonkeruu oli hajanaista ja jäsentymätöntä – en tiennyt, millaisella kirjoituspyynnöllä ja mitä kanavia pitkin voisin tavoittaa haluamani osallistujat, joten keruu lähti rönsyämään. Sain materiaalia, joka ei soveltunut tutkimuskysymyksiini (tämä tietysti on tavallinen tilanne aineistonkeruuvaiheessa), eikä jälkeenkään ollut enää mahdollista arvioida esimerkiksi sitä, mitä kanavia pitkin lopulta tavoitin osallistujat. Olen kuitenkin sitä mieltä, että kirjoituspyyntö oli tähän tutkimukseen soveltuva aineistonkeruutapa. Siinä toteutui muun muassa sosiaalisen neutraaliuden periaate (ks. Perttula 2008, 141) siltä osin, että en itse voinut osallistumistilanteessa vaikuttaa siihen, mitä osallistujat kertovat. Haastattelutilanteessa on riski, että siihen osallistuvien henkilöiden persoonat, esiintyminen, odotukset ja sosiaaliset konventiot määrittävät hyvin pitkälle sitä, millaiseksi haastattelu muotoutuu ja minkälaista informaatiota siitä on mahdollista saada (esim. Ruusuvuori & Tiittula 2005, 25, 29, 31). Tarkennuksien pyytäminen kesken kertomuksen ei ollut mahdollista, mutta kirjoituspyynnöllä oli muita etuja. Arvioin, että haastattelutilanne koettaisiin aiheen arkaluontoisuuden vuoksi liian intiimiksi. Koin myös, että osallistuminen kirjoittamalla vaatii osallistujilta pienempää panostusta kuin haastatteluun tarvittavan ajan varaaminen, sovittaminen muihin aikatauluihin ja haastattelupaikkaan matkustaminen. Huomaan toki tässä ajattelutavassa elitistisen suhtautumiseni kirjoittamiseen ilmaisukeinona, ei nimittäin voida olettaa, että kirjoittaminen olisi kaikille lainkaan luonteva keino sanallistaa kokemuksiaan (ks. myös Hokkanen 2005, 173).

Tiedonantajien eli vastaajien valikoituminen oli edellä mainituin keinoin vahvasti vääristynyttä. Tiettyjen kanavien kautta minun oli oikeastaan mahdollista tavoittaa vain tietynlaisilla kokemuksilla varustettuja ihmisiä. Olin huolissani siitä, saanko riittävästi aineistoa kasaan, joten annoin luvan välittää kirjoituspyyntöä eteen päin sellaisillekin foorumeille, joille en tarkoituksellisesti olisi sitä halunnut. Toisaalta tämä ei ole ristiriidassa tutkimukseni tavoitteiden kanssa. Yksittäisen ihmisten kertomuksista ei voi muodostaa yleistävää teoriaa, joten on hyväksyttävää, että analyysissä näkyy yksilöllinen kokemus. Tämä seikka liittyy myös tutkimuksen raportointiin. Olen pyrkinyt tuomaan esille sen,

että kaikki kirjoittajat eivät kokeneet asioita samalla tavalla. Toisaalta olen yllättynyt siitä, miten paljon yhtymäkohtia tuloksissani ja aiemmassa tutkimuksessa on, on siis hyvinkin mahdollista, että joku toinen saisi samasta aineistosta samansuuntaisia tuloksia.

Tulosten koonnissa koin jatkuvaa kiusausta harhautua sivupoluille. Keskittyminen vain tutkimuskysymyksiini kannalta olennaisiin teemoihin oli haastavaa, koska pystyin näkemään tilanteiden monimuotoisuuden ja ymmärsin kaiken lopulta liittyvän kaikkeen. Tulosten hajanaisuus näkyy myös analyysi- ja tulosluvussa. Toisaalta avoin suhtautuminen teksteihin on myös perusteltua, koska aineistoni on verrattain suppea ja heterogeeninen. Tutkimuksen keston suhteen prosessi ei ollut aivan optimaalinen, koska pidin välillä lähes 2,5 vuoden tauon aineiston analyysistä ja kirjoittamisesta. Kuten aiemmin totesin, tauko oli silti paikallaan. Prosessina pro gradu -tutkielman kirjoittaminen oli yllättävän emotionaalinen kokemus, enkä koe, että olisin selviytynyt siitä ilman konkreettisen etäisyyden ottamista kirjoittajien kokemuksiin.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, minkälaisia kokemuksia etäperheiden vanhemmilla on sosiaalipalveluista. Tutkimukseni aineistona toimi kirjoituspyynnöllä vuoden vaihteessa 2017–2018 kerätty 13 kirjoitusta. Vastaajina oli sekä yksinasuvia että parisuhhteissa tai lapsiperheessä eläviä etävanhempia ja heidän puolisoitaan. Aineistosta nousivat tulkitsevan fenomenologisen analyysin keinoin esille vanhempien kokemukset palvelujärjestelmän rakenteellisesta toimivuudesta, kokemukset kohtaamisista ja vanhempien itselleen antamat merkitykset ja roolit. Taustoittavina tekijöinä käytin huomioita kirjoittajien ihmissuhteista.

Palvelujärjestelmä nähtiin sekavana, hitaana ja äitejä suosivana, eripuraa aiheuttavana ja riitoja ratkaisemaan kykenemättömänä. Kohtaamisten osalta etäperheiden vanhemmat kertoivat arvostavansa työntekijöiden asiallisuutta, mutta kokivat olevansa altavastajia suhteessa lähivanhempaan (yleensä äitiin) sekä kasvokkaisessa työskentelyssä että dokumentaatioissa, eikä työntekijöiden koettu näkevän perheiden monimuotoisia tilanteita. Kokemukset merkityksellistyivät vanhemmille käsityksenä roolistaan kykenevänä, mutta lannistettuna taistelijana. Saamiini tuloksiin löysin yhtymäkohtia aiemmasta tutkimuksesta erityisesti sosiaalityön ja palvelujärjestelmän rakenteellista sukupuolittuneisuutta ja huoltoriitoja käsittelevästä tutkimuksesta.

Huolimatta samankaltaisuudesta aiempaan tutkimukseen verraten tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan kaikkia etävanhempia tai heidän puolisoitaan. Jo pelkästään se asetelma, että tutkimuksen kohderyhmänä on sosiaalipalvelujen piirissä olevat tai joskus olleet vanhemmat, kertoo siitä, että heidän elämässään on sellaisia asioita, joihin on tarvittu ulkopuolista puuttumista. Kaikki erillään asuvat vanhemmat eivät vahvista sopimuksiaan lastenvalvojalla tai ole muiden palvelujen piirissä.

Tutkimuksen merkitystä pohtiessani joudun toteamaan, että tällä(kään) gradulla tuskin muutetaan maailmaa. Toivon silti, että tutkimukseen osallistuminen on voinut toimia kirjoittajille voimauttavana kokemuksena, ja se on auttanut heitä päästämään höyryjä ja avautumaan turhautumisestaan tilanteessa, jossa arkiympäristö ei välttämättä tarjoa mahdollisia avautumisen paikkoja. Kenties myös yksittäiset sosiaalialan ammattilaiset voivat aihepiiriin tutustuessaan saada välineitä tarkastella omaa työskentelyään ja rohkeutta viedä etäperheiden tunnistamista eteenpäin rakenteellisella tasolla. Henkilökohtaisesti

näen tutkimuksen merkityksen siinä, että se on pyrkinyt antamaan äänen niille ihmisille, jotka palvelujärjestelmän näkökulmasta eivät aina ole niitä keskeisimpiä. Kukaan ei voi kiistää lapsen edun ensisijaisuutta, mutta sanonta ”kun vanhempi voi hyvin, lapsi voi hyvin” pätee tässäkin tapauksessa. Palvelujärjestelmä ei voi unohtaa lapsen toista vanhempaa ja mahdollista kokonaista toista perhettä, vaan lapsen etu toteutuu ottamalla kaikki asianosaiset huomioon.

Jos jossakin olisi jo keksitty ratkaisu siihen, miten etävanhempien ja heidän puolisoitensa kokemus palvelujärjestelmästä voisi olla positiivisempi, tätäkään tutkimusta tuskin olisi tarvinnut tehdä. Sinänsä jo lähtökohta on haastava, koska vanhempien erimielisyyden ympärille kietoutuvat vyyhdit merkitsevät lähes poikkeuksetta sitä, että jompikumpi osapuoli ei ole tyytyväinen tehtyihin ratkaisuihin. Asiantuntijoiden ehdottamat matalan kynnyksen palvelut olisivat varmasti yksi ratkaisu siihen, etteivät tilanteet pääse kärjistymään. Etävanhemmuuksia ja uusperheitä syntyy kuitenkin myös ilman, että lapsen biologiset vanhemmat ovat koskaan edes olleet pariskunta, joten parisuhteen vuorovaikutusta tukevat ja erotilanteessa ajankohtaiset palvelut eivät vastaa kaikkeen tarpeeseen.

Aineistossani erityisesti lastenvalvojan rooli näyttäytyi merkittävänä, lähes kaikki vastaajat halusivat jakaa kokemuksiaan lastenvalvojan luona asioinnista. Lastenvalvojalla ei keskeisestä asemastaan huolimatta kuitenkaan ole erityisiä koulutus- tai osaamisvaatimuksia. Hänellä saattaa olla esimerkiksi sosiaalityöntekijän koulutus, mutta työtä tehdään myös muilla soveltuvilla korkeakoulututkinnoilla. (Nurmela & Kaittila 2019, 426–427.) Ei voida olettaa, että yksi ammattikunta pystyisi hoitamaan eroon ja lapsen huoltoon ja tapaamiseen liittyvän sovittelun, selvitystyön, psykososiaalisen kohtaamisen ja sopimustekniset näkökohdat, vaan osapuolten hyvinvoinnin varmistamiseksi tarvitaan moniammatillista, helposti saavutettavissa olevaa ja ketään osapuolta leimaamatonta yhteistyötä. Nykyisessä tilanteessa näkisin kuitenkin lastenvalvojan olevan avainasemassa tunnistamassa erilaisia tilanteita ja ohjaamassa eteenpäin eri palvelujen piiriin. Toinen vaihtoehto, mitä myös muutama osallistujista ehdotti, olisi se, että lastenvalvojan työnkuva muuttuisi ja hänellä olisi enemmän valtuuksia vaikuttaa käytännön sopimuksiin. Oikea-aikainen palveluihin pääsy tulisi joka tapauksessa varmistaa riittävällä resursoinnilla.

Monimuotoisten perheiden kontekstissa löytyy kenties loputtomasti uusia näkökulmia, joihin liittyvää tutkimusta kaivattaisiin enemmän. Usein palvelujen asiakkuuteen liittyviä kokemuksia on tutkittu työntekijöiden tai lasten edun näkökulmasta, ja mielestäni onkin

arvokasta tuoda lisää asiakasnäkökulmaa käytännön työhön. Näen toki tarpeen edelleen tutkia etävanhempien ja heidän monimuotoisten perhekokonaisuuksiensa jäsenten kokemuksia eri yhteyksissä, mutta samalla toivon, ettei tulevaisuudessa tutkimusta olisi edes tarpeellista kohdistaa etävanhempiin, vaan ylipäättään vanhempiin. Etä–lähi-erottelu näyttää luovan kohtuuttoman suuren eron sille, miten vanhemmuutta on mahdollista toteuttaa ja miten yhteiskunnan palvelujärjestelmässä tulee kohdatuksi, joten jaottelusta tulisi pyrkiä eroon. Nykyisellään kustannukset niin materiaalisella kuin inhimillisellä tasolla saattavat nousta hyvin korkeiksi. Ei voida lähteä siitä ajatuksesta, että kaikilla vanhemmilla aina ja kaikkialla olisi samanlaiset edellytykset huolehtia lapsistaan, mutta silloin kun on, yhteiskunnan tulisi tukea ja kannustaa hoivataakan jakamiseen, ei hankaloittaa sitä.

LÄHTEET

Aalto, Ilana (2012a) *Isyyden aika: historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa*. Akateeminen väitöskirja. Nykyluktuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Aalto, Ilana (2012b) *Isyys - suomalaisen miestutkimuksen mukavuusalue?* Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 186–192.

Antikainen, Mari (2007) *Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamisopimuspalvelussa. Social Worker's Expertise in the Service of Child Custody*. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 148. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Avoliittolaki 234/1929. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajan-tasa/1929/19290234>. Haettu 19.10.2020.

Beninger, Kelsey (2017) *Social Media Users' Views on the Ethics of Social Media Research*. Teoksessa Anabel Quan-Haase & Luke Sloan (toim.) *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods*. Lontoo: SAGE Publications Ltd., 57–73.

Borchorst, Anette (2008) *Woman-friendly policy paradoxes? Childcare policies and gender equality in a historical context*. Teoksessa Kari Melby & Anna-Birte Ravn & Christina Carlsson Wetterberg (toim.) *Gender equality and welfare politics in Scandinavia. The limits of political ambition?* Bristol: The Policy Press, 27–42.

Braithwaite, Dawn & Olson, Loreen & Golish, Tamara & Soukup, Charles & Turman, Paul (2001) *"Becoming a family": developmental processes represented in blended family discourse*. *Journal of Applied Communication Research*, 29:3/2010, 221–247. Saatavilla: <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1080/00909880128112>. Haettu 13.6.2018.

Broberg, Mari (2010) *Lapsiperheen voimavarat ja lasten hyvinvointi*. Akateeminen väitöskirja. Väestötutkimuksen julkaisusarja D 52/2010. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Castrén, Anna-Maija (2009) *Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe*. Helsinki: Gaudeamus.

Castrén, Anna-Maija & Tuomaala, Vaula & Neuvonen, Samuli (2017) *Avoliittoperheen tuolla puolen. Vastasyntyneiden perheet Helsingissä*. Tutkimuksia 3/2017. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Castrén, Anna-Maija & Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2019). *Harvinaisesta ja kielletystä tavanomaiseksi ja hyväksytyksi: muuttuva kulttuurinen ymmärrys av(i)oerosta suomalaisessa yhteiskunnassa*. *Janus* 27:4/2019, 344–361. Saatavilla: <https://doi.org/10.30668/janus.87977>. Haettu 25.10.2020.

Cheadle, Jacob A. & Amato, Paul R. & King, Valarie (2010) *Patters of Nonresident Father Contact*. *Demography* 47:1/2010, 205–225. Saatavilla: <https://search.proquest.com/docview/222850519?accountid=11365>. Haettu 25.10.2020.

Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto (2007) *Tutkijan arkipäivän etiikka*. Tampere: Vastapaino.

Dermott, Esther & Miller, Tina (2015) *More than the sum of its parts? Contemporary fatherhood policy, practice and discourse*. *Families, Relationships and Societies* 4:2/2015, 183–195. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1332/204674315X14212269138324>. Haettu 4.6.2018.

Doodson, Lisa J. (2014) *Understanding the Factors Related to Stepmother Anxiety: A Qualitative Approach*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55:8/2014, 645–667. Saatavilla: <https://doi.org/10.1080/10502556.2014.959111>. Haettu 5.6.2018.

Doodson, Lisa & Morley, David (2006) *Understanding the Roles of Non-Residential Stepmothers*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45:3-4/2006, 109–130. Saatavilla: https://doi.org/10.1300/J087v45n03_06. Haettu 5.6.2018.

Eatough, Virginia & Smith, Jonathan A. (2007) *Interpretative Phenomenological Analysis*. Teoksessa Evanthia Lyons & Adrian Coyle (toim.) *Analysing Qualitative Data in Psychology*. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd., 35–50.

Eatough, Virginia & Smith, Jonathan A. (2017) *Interpretative Phenomenological Analysis*. Teoksessa Carla Willig & Wendy Stainton Rogers (toim.) *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. Lontoo: SAGE Publications Ltd., 193–209.

Eerola, Petteri (2015) *Responsible Fatherhood. A Narrative Approach*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 520. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (2018) *Jälkikirjoitus: Monenmoisiet perheet ja tunteiden kavalkadi*. Teoksessa Petteri Eerola & Henna Pirskanen (toim.) *Perhe ja tunteet*. Helsinki: Gaudeamus, 317–322.

Forss, Anne & Säkkinen, Salla (2018) *Lapsen elatus ja huolto sekä isyyden selvittäminen 2017*. Tilastoraportti 18/2018. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Frieman, Barry B. (2003) *Helping Professionals Understand the Challenges Faced by Noncustodial Parents*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39:1-2/2003, 167–173. Saatavilla: https://doi.org/10.1300/J087v39n01_09. Haettu 4.6.2018.

Ganong, Lawrence & Coleman, Marilyn (2018) *Studying Stepfamilies: Four Eras of Family Scholarship*. *Family Process* 57:1/2018, 7–24. Saatavilla: <https://doi.org/10.1111/famp.12307>. Haettu 11.6.2018.

Gately, N. & Pike, E. & Murphy, P. (2006) *An exploration of the impact of the family court process on invisible stepparents*. *Journal of Divorce and Remarriage*, 44:3–4/2006, 31–52. Saatavilla: https://doi.org/10.1300/J087v44n03_03. Haettu 11.6.2018.

Gillis, John R. (1997) *A World of Their Own Making. A History of Myth and Ritual in Family Life*. Oxford: Oxford University Press.

Giorgi, Amedeo (2011) *IPA and Science: A Response to Jonathan Smith*. Journal of Phenomenological Psychology 42/2011, 195–216.

Gyollai, Daniel (2019) *Getting into it in the wrong way: Interpretative phenomenological analysis and the hermeneutic circle*. Nursing Philosophy 21:1/2019, 1–9. Saatavilla: <https://doi.org/10.1111/nup.12294>. Haettu 4.9.2020.

Hakovirta, Mia & Broberg, Mari (2007) *Parenting from a Distance: Factors Connected to the Contact between Children and a Non-resident Parent*. Nordisk social arbeid 27:1/2007, 19–33. Saatavilla: <https://www.scie-socialcareonline.org.uk/parenting-from-a-distance-factors-connected-to-the-contact-between-children-and-non-resident-parent/r/a1CG000000GU5UMAW>. Haettu 28.10.2020.

Hakovirta, Mia & Broberg, Mari (2014) *Isyys eron jälkeen*. Teoksessa Petteri Eerola & Johanna Mykkänen (toim.) *Isän kokemus*. Helsinki: Gaudeamus, 114–126. *Hallintolaki* 434/2003. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajan-tasa/2003/20030434#O1L2P7>. Haettu 15.10.2020.

Henry, Pamela J. & McCue, James (2009) *The Experience of Nonresidential Stepmothers*. Journal of Divorce & Remarriage 50:3/2009, 185–205. Saatavilla: <https://doi.org/10.1080/10502550902717780>. Haettu 6.6.2018.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2007) *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hokkanen, Tiina (2005) *Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 267. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Huttunen, Jouko (1990) *Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Huttunen, Jouko (2001) *Isänä olemisen uudet suunnat*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Huttunen, Jouko (2014) *Isyyden muutos ja tulevaisuus*. Teoksessa Petteri Eerola & Johanna Mykkänen (toim.) *Isän kokemus*. Helsinki: Gaudeamus, 178–196.

Huupponen, Krista (2017) *Bonusäiti, isän uus ja ne kumppanin lapset edellisestä liitosta: uusperheiden jäsenistä käytettävät nimitykset ja niihin liittyvät käytännöt*. Kandi-daantututkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Häkkinen-Nyholm, Helinä (2010) *Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa*. Duodecim 126:5/2010, 499–505. Saatavilla: <http://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo98659.pdf>. Haettu 15.10.2020.

Hämäläinen, Juha (2012) *Huoltoriitojen kustannukset yhteiskunnalle: taloudellisen arvioinnin teoreettisia ja metodologisia haasteita*. Teoksessa Juha Hämäläinen & Aino Kääriäinen & Pirjo Pölkki (toim.) *Challenges of divorce, interventions and children. Eron haasteet, väliintulot ja lapset*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 187–212.

Isyyslaki 11/2015. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150011>. Haettu 19.10.2020.

Isät lasten asialla ry (2018) *Tavoitteet*. Www-sivu. Saatavilla: <http://www.isatlastenasi-alla.fi/tavoitteet/>. Haettu 4.6.2018.

Itä-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (2020) *Huoltajuus ja elatusasiat*. Www-sivu, päivitetty 17.3.2020. Saatavilla: <https://www.sosteri.fi/palvelut/sosiaalipalvelut/sosiaalipalvelut-lapsiperheille/huoltajuus-ja-elatus/>. Haettu 22.10.2020.

Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Jevne, Kari Sjøhelle (2017) *Negotiating client positions: parents with custodial disagreement talking about their experiences with child welfare workers*. *Nordic Social Work Research* 7:3/2017, 223–235. Saatavilla: <https://doi.org/10.1080/2156857X.2017.1326976>. Haettu 28.10.2020.

Kansaneläkelaitos (2019a) *Alle 16-vuotiaan vammaistuki*. Www-sivu. Muokattu 29.4.2019, päivitetty 18.9.2017. Saatavilla: <https://www.kela.fi/vammaistuki-lapselle>. Haettu 14.10.2020.

Kansaneläkelaitos (2019b) *Asuuko lapsesi sinulla vuoroviikoin?* Www-sivu. Päiväty 12.10.2019. Saatavilla: <https://elamassa.fi/tarvit/asuuko-lapsesi-sinulla-vuoroviikoin/>. Haettu 19.10.2020.

Kansaneläkelaitos (2019c) *Muutoksia Kelan etuuksiin vuonna 2020*. Www-sivu. Päiväty 19.12.2019. Saatavilla: https://www.kela.fi/ru/ajankohtaista-toimeentulotuki/-/aset_publisher/EoICF5z5o9tb/content/muutoksia-kelan-etuuksiin-vuonna-2020. Haettu 14.10.2020.

Kansaneläkelaitos (2020) *Ero perheessä*. Www-sivu. Muokattu 18.5.2020, päivitetty 17.12.2015. Saatavilla: <https://www.kela.fi/ero-perheessa>. Haettu 3.9.2020.

Karlsson, Lis Bodil & Piuva, Katarina (2012). *Diskussion*. Teoksessa Lis Bodil Karlsson & Katarina Piuva (toim.) *Genusperspektiv i socialt arbete*. Tukholma: Natur & Kultur, 323–331.

Keskinen, Suvi (2005) *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveystalvelukuntayhtymä (2020) *Lastenvalvoja*. Www-sivu. Saatavilla: <https://www.soite.fi/lastenvalvoja>. Haettu 22.10.2020.

Kiiski, Jouko (2012) *Avioeron synnyttämät haasteet ja ongelmat*. Teoksessa Juha Hämmäläinen & Aino Kääriäinen & Pirjo Pölkki (toim.) *Challenges of divorce, interventions and children. Eron haasteet, väliintulot ja lapset*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 157–186.

Kivipelto, Minna (2004) *Sosiaalityön kriittinen arviointi sukupuolistavien merkitysten ja käytäntöjen purkajana*. Teoksessa Marjo Kuronen & Riitta Granfelt & Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 249–276.

Kontula, Osmo (2013) *Yhdessä vai erikseen? Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä*. Väestöntutkimuslaitos Katsauksia E 47/2013. Helsinki: Väestöliitto.

Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Notkola, Irma-Leena & Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari & Jalovaara, Marika & Mäenpää, Elina & Ruokolainen, Anne & Ryyänen, Markku & Söderling, Ismo (toim.) (2007) *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus.

Koulu, Sanna (2013) *Valvotut ja tuetut tapaamiset – kenen oikeus, kenen velvollisuus?* Teoksessa Suviana Hakalehto-Wainio & Liisa Nieminen (toim.) *Lapsioikeus murroksessa*. Helsinki: Lakimiesliitto / Kauppakamari, 125–154.

Koulu, Sanna (2014) *Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset: Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Lakimiesliitto / Kauppakamari.

Koulu, Sanna (2019) *Lapsenhuoltolain uudistus ja ymmärrys perheestä*. Janus 27:4/2019, 413–421. Saatavilla: <https://doi.org/10.30668/janus.87986>. Haettu 19.10.2020.

Kurkela, Reijo & Sauli, Hannele (1998) *Tilastolliset luokitukset ja arki*. Teoksessa Seppo Paananen, Anneli Juntto & Hannele Sauli (toim.) *Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt*. Tampere: Vastapaino, 27–42.

Kuronen, Marjo (2003) *Eronnut perhe?* Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 103–120.

Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (2004) *Sukupuolistunut ja sukupuoleton sosiaalityö*. Teoksessa Marjo Kuronen & Riitta Granfelt & Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.

Kääriäinen, Aino (2008) *Ero haastaa vanhemmuuden*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo-projekti.

Laaksonen, Marianne (2014) *Puoliveli ja bonusäiti – uusperheen nimitysten kirjoa*. Kielikello 2/2014. Saatavilla: <https://www.kielikello.fi/-/puoliveli-ja-bonusaiti-uusperheen-nimitysten-kirjoa>. Haettu 4.6.2018.

Laine, Timo (2001) *Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II* –

näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–43.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2008) *Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa*. Teoksessa Raimo Kaasila & Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 106–151.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta 190/2019. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190190>. Haettu 4.9.2020.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>. Haettu 15.10.2020.

Lehtomaa, Merja (2008) *Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen*. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 163–194.

Lokakuun liike (2017) *Kirjoituspyyntö etäperheiden vanhemmille*. Www-artikkeli, julkaistu 8.12.2017. Saatavilla: <http://www.lokakuunliike.com/ll-uutiset/kirjoituspyynto-etaperheiden-vanhemmille>. Haettu 3.9.2020.

Malia, Sarah E. C. (2005) *Balancing Family Members' Interests Regarding Stepparent Rights and Obligations: A Social Policy Challenge*. *Family Relations* 54/2005, 298–319. Saatavilla: <http://www.jstor.org/stable/40005256>. Haettu 5.6.2018.

Mattila-Aalto, Minna & Bergman-Pyykkönen, Marina & Haavisto, Vaula & Karvinen-Niinikoski Synnöve (2012) *Konfliktiteoreettinen näkökulma eroihin ja palvelujen kehittämiseen*. Teoksessa Juha Hämäläinen & Aino Kääriäinen & Pirjo Pölkki (toim.) *Challenges of divorce, interventions and children*. Eron haasteet, väliintulot ja lapset. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 213–241.

Mayr, Philipp & Weller, Katrin (2017) *Think Before You Collect: Setting Up a Data Collection Approach for Social Media Studies*. Teoksessa Anabel Quan-Haase & Luke Sloan (toim.) *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods*. Lontoo: SAGE Publications Ltd., 107–124.

McCay-Peet, Lori & Quan-Haase, Anabel (2017) *What is Social Media and What Questions Can Social Media Research Help Us Answer?* Teoksessa Anabel Quan-Haase & Luke Sloan (toim.) *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods*. Lontoo: SAGE Publications Ltd., 13–26.

Miettinen, Anneli & Saarikallio-Torp, Miia (2018) *Etuusjärjestelmä ei tunnista lasten vuoroasumista*. Www-artikkeli Kelan Sosiaalivakuutus-sivustolla. Saatavilla: <https://sosiaalivakuutus.fi/etuusjarjestelma-ei-tunnista-lasten-vuoroasumista/>. Haettu 30.5.2018.

Murray, Stuart J. & Holmes, Dave (2014) *Interpretive Phenomenological Analysis (IPA) and the Ethics of Body and Place: Critical Methodological Reflections*. Human

Studies 37:1/2014, 15–30. Saatavilla: <https://doi.org/10.1007/s10746-013-9282-0>. Haettu 21.10.2020.

Murtorinne-Lahtinen, Minna (2011) *Äitipuolen identiteetin rakentaminen uusperheessä*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 427. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Murtorinne-Lahtinen, Minna (2013) *Hyvä paha äitipuoli. Uusperheen arjessa*. Helsinki: Kirjapaja.

Murtorinne-Lahtinen, Minna & Jokinen, Kimmo (2017) *Stepmothers' constructions and negotiations of belonging*. Journal of Family Studies 23/2017, 1–16. Saatavilla: <https://doi.org/10.1080/13229400.2017.1308877>. Haettu 6.6.2018

Mykkänen, Johanna (2010a) *II Isyyden tutkimus Suomessa 1990–2010*. Teoksessa Johanna Mykkänen & Ilana Aalto: Isyyden ihanteet, arki ja kokemukset. Raportti isyyden tutkimuksesta Suomessa. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 34. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 39–76.

Mykkänen, Johanna (2010b) *Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 382. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.

Mäki, Sanna (2013) *Narratiivinen tutkimus miesten kohtaamisen ja kuulluksi tulemisen kokemuksista sosiaalityön asiakkuudessa*. Pro gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Nieminen, Liisa (2013) *Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe*. Helsinki: Talentum.

Notko, Marianne & Sevón, Eija (2018) *Konfliktit lasten perhesuhteissa*. Teoksessa Henna Pirskanen & Petteri Eerola (toim.) *Perhe ja tunteet*. Helsinki: Gaudeamus, 67–88.

Nousiainen, Kirsi (2004) *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nurmela, Niina & Kaittila, Anniina (2019) *Lapsiperheiden eropalveluiden kehittäminen sosiaali- ja terveystalvvelujärjestelmässä*. Janus 27:4/2019, 422–429. Saatavilla: <https://journal.fi/janus/issue/view/6038>. Haettu 28.10.2020.

Nätkin, Ritva (2003) *Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa*. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Panttila, Raija (2005) *Kahden kodin lapsuus. Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja käytännön toteutukseen*. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 1/2005. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris -instituutti.

Perttula, Juha (1996) *Ihmistieteiden tiedonmuodostus ja tutkimusetiikka*. Teoksessa Aino Palmroth & Ismo Nurmi (toim.) *Alttiiksi asettumisen etiikka – laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. Jyväskylä: JYY julkaisusarja n:o 38, 83–108.

- Perttula, Juha (2008) *Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria*. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 116–162.
- Petrelus, Päivi (2004) *Naistapaiset hoivaeettiset lähestymistavat sosiaalityössä*. Teoksessa Marjo Kuronen & Riitta Granfelt & Leo Nyqvist & Päivi Petrelus (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–76.
- Pietkiewicz, Igor & Smith, Jonathan A. (2014) *A practical guide to using Interpretative Phenomenological Analysis in qualitative research psychology*. Czasopismo Psychologiczne – Psychological Journal 20:1/2014, 7–14. Saatavilla: <https://doi.org/10.14691/CPPJ.20.1.7>. Haettu 5.9.2020.
- Pirskanen, Henna & Eerola, Petteri (2018) *Johdanto: Tunteet perhe- ja läheissuhteissa*. Teoksessa Henna Pirskanen & Petteri Eerola (toim.) Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus, 7–30.
- Piuva, Katarina (2012) *Tema: Kvinnligt, manligt och normalt?* Teoksessa Lis Bodil Karlsson & Katarina Piuva (toim.) Genusperspektiv i socialt arbete. Tukholma: Natur & Kultur, 55–57.
- Plihtari, Elina (2010) *Eron jälkeinen vanhemmuus etä-isän näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pylkkänen, Anu (2008) *Miten oikeus määrittelee perheen?* Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia/Helsinki University Press, 71–92.
- Rantalaiho, Minna (2003) *Pohjoismaisen isyysspolitiikan isäkuva*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 202–229.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) *Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo*. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–256.
- Reen, Johanna (2018) Luentodiat Suomen Uusperheiden Liitto Supli ry:n uusperheluennolla 5.4.2018 Helsingissä.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) *Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista*. Akateeminen väitöskirja. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) *Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus*. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Salmons, Janet (2017) *Using Social Media in Data Collection: Designing Studies with the Qualitative E-Research Framework*. Teoksessa Anabel Quan-Haase & Luke Sloan

(toim.) The SAGE Handbook of Social Media Research Methods. Lontoo: SAGE Publications Ltd., 177–196.

Selänniemi, Minna (2012) *Valitut puolisot, saadut perheet. Etä-isien puolisoiden kokemuksia perheestä ja parisuhteesta*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Seta ry (2020) *Äitiyslaki*. Www-sivu. Saatavilla: <https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/aitiyslaki/>. Haettu 19.10.2020.

Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008) *Esipuhe*. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Gaudeamus, 9–12.

Smith, Jonathan A. & Flowers, Paul & Larkin, Michael (2009) *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Lontoo: SAGE Publications Ltd.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajan-tasa/2014/20141301>. Haettu 22.10.2020.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2016) *Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma*. Hanke-suunnitelma, hallituksen kärkihanke. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla: http://stm.fi/documents/1271139/1953486/Hankesuunnitelma_Lapsi-ja%20perhepalveluiden%20muutosohjelma.pdf. Haettu 20.11.2017.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2020a) *Sosiaalipalvelut*. Www-dokumentti. Saatavilla: <http://stm.fi/sosiaalipalvelut>. Haettu 14.10.2020.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2020b) *Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus 2020–2022: Ohjelma ja hankeopas*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4136-6>. Haettu 22.10.2020.

Stewart, Susan D. (2007) *Brave New Stepfamilies. Diverse Paths Toward Stepfamily Living*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Storey, Lesley (2007) *Doing Interpretative Phenomenological Analysis*. Teoksessa Evanthia Lyons & Adrian Coyle (toim.) *Analysing Qualitative Data in Psychology*. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd., 51–64.

Strömberg, Juha-Pekka (2013) *Eroisän kadotettu sosiaalinen kansalaisuus*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Suomen Uusperheiden Liitto ry (2018) *Uusperheet FAQ*. Www-sivu. Saatavilla: <http://supli.fi/uusperhe-termi-ja-sen-kaytto/>. Haettu 4.6.2018.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2016a): *Perheet*. ISSN=1798-3215. 2016. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla: http://www.stat.fi/til/perh/2016/perh_2016_2017-05-26_tie_001_fi.html. Haettu 31.5.2018.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2016b) *Perheet. Vuosikatsaus 2016, 1. Lapseton avio-
pari on yleisin perhetyyppi*. ISSN=1798-3215. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla:

http://www.stat.fi/til/perh/2016/02/perh_2016_02_2017-11-24_kat_001_fi.html. Haettu 31.5.2018.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2016c): *Siviilisäädyn muutokset*. ISSN=1797-6413. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla:

http://www.stat.fi/til/ssaaty/2016/02/ssaaty_2016_02_2017-11-14_tie_001_fi.html. Haettu 24.5.2018.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2017) *Perheet*. ISSN=1798-3215. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla: http://www.stat.fi/til/perh/2017/perh_2017_2018-05-25_tie_001_fi.html. Haettu 31.5.2018.

Sutinen, Päivi (2005) *Vanhempina ja aikuisena uusperheessä*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 203. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sutinen, Päivi (2013) *Isä- ja äitipuolet uusperheessä*. Www-dokumentti. Saatavilla: <http://supli.fi/isa-ja-aitipuolet-uusperheessa-2/>. Haettu 4.6.2018.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2017) *Lapsen huolto, tapaaminen ja asuminen*. Lastensuojelun käsikirja, www-dokumentti. Päivitetty 23.5.2017. Saatavilla: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa/lapsen-huolto-tapaaminen-ja-asuminen>. Haettu 13.11.2017.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2019) *Lapsenhuoltolakiin uudistuksia joulukuun alusta lukien*. Www-dokumentti, päivätty 15.2.2019. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/lapsenhuoltolakiin-uudistuksia-joulukuun-alusta-lukien>. Haettu 19.10.2020.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2020a) *Lapsen elatus*. Www-dokumentti, päivitetty 19.5.2020. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/perheoikeudelliset-palvelut/lapsen-elatus>. Haettu 19.10.2020.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2020b) *Lapsen huolto, tapaaminen ja asuminen*. Www-dokumentti, päivitetty 11.8.2020. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/perheoikeudelliset-palvelut/lapsen-huolto-tapaaminen-ja-asuminen>. Haettu 19.10.2020.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2020c) *Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE)*. Www-sivu. Päivitetty 4.6.2020. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape->. Haettu 4.9.2020.

Tienvieri, Sanna (2011) *Isien kokemuksia kohtaamisista sosiaalityöntekijöiden kanssa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Työsopimuslaki (55/2001). Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010055#L4P6>. Haettu 20.10.2020.

Vuori, Jaana (2001) *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Vuori, Jaana (2003) *Äitiyden ainekset*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 39–63.

Väestöliitto (2018) *Avioerot*. Www-dokumentti. Saatavilla: http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/parisuhteet_ja_seksuaalisuus/avioerot/. Haettu 24.5.2018.

Väestöliitto (2020) *Uusperheet Suomessa*. Www-dokumentti. Saatavilla: https://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/perheet/uusperheet_suomessa/. Haettu 22.10.2020.

Wikipedia (2020a) *Asterix ja riidankylväjä*. Wikipedia-artikkeli. Saatavilla: https://fi.wikipedia.org/wiki/Asterix_ja_riidankylv%C3%A4j%C3%A4. Haettu 13.10.2020.

Wikipedia (2020b) *Don Quijote*. Wikipedia-artikkeli. Saatavilla: https://fi.wikipedia.org/wiki/Don_Quijote. Haettu 17.10.2020.

Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Äitiyslaki 253/2018. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180253>. Haettu 19.10.2020.

LIITE

KIRJOITUSPYYNTÖ ETÄPERHEIDEN VANHEMMILLE

Oletko etävanhempi tai etävanhemman puoliso, ja teillä on yhteisiä lapsia? Muualla virallisesti asuvat etävanhemman lapset vierailevat teillä säännöllisesti, satunnaisesti tai asuvat erilaisin vuorojärjestelyin jopa hyvin merkittävän osan ajastaan? Onko sinulla kokemuksia sosiaalipalveluista, joista haluaisit kertoa muillekin?

Kerään etäperheiden kokemuksia sosiaalipalveluista Helsingin yliopistossa tekemääni sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa varten. Erityisesti lapsiperheille suunnattuja sosiaalipalveluja ovat perhetyö, lapsiperheiden kotipalvelu, kasvatus- ja perheneuvonta, lastensuojelu, lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvä sovittelu sekä lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonta. Lisäksi sinulla saattaa olla kokemuksia esimerkiksi toimeentulotuesta, päihde- ja mielenterveystyöstä, vammaispalveluista tai omaishoidon tuesta.

Kerro oma tarinasi kokemuksistasi, tuntemuksistasi, muistoista ja tapahtumista, jotka liittyvät sosiaalipalveluihin. Millaisessa tilanteessa perhettäsi jollain tavalla koskettava asiakkuus alkoi tai tulit itse osalliseksi tapahtumien kulkuun? Mitä sitten tapahtui? Millaisia käännekohtia sosiaalipalvelujen piirissä on ollut ja miten ne ovat vaikuttaneet sinuun, lapsiisi, läheisiisi ja perhesuhteisiinne? Millainen merkitys palvelulla on ollut perheellesi? Millaista tukea sinä tai läheisesi olette saaneet ja mitä olisitte toivoneet saavanne?

Kertomuksen muoto, tyyli ja pituus ovat vapaasti päätettävissäsi. Lyhytkin kertomus on arvokas! Taustatietoina toivoisin kuvauksen perheesi rakenteesta, asumisjärjestelyistä ja historiasta: kuinka kauan perheesi on toiminut nykyisessä muodossaan? Kerrothan myös, jos olet kiinnostunut osallistumaan ryhmähaastatteluun, joka mahdollisesti järjestetään kevään 2018 aikana.

Toivon, että lähetät kertomuksesi 20.12.2017 mennessä osoitteeseen heidi.salmikallio@helsinki.fi. Vastaan samassa osoitteessa mielelläni myös lisäkysymyksiin. Graduani ohjaa VTT, yliopistonlehtori Maija Jäppinen. Käsittelen kirjoitukset luottamuksellisesti ja raportoin tutkimustulokset siten, ettei yksittäistä kirjoittajaa tai kirjoituksissa kuvattuja henkilöitä pystytä tunnistamaan.

Ystävällisin terveisin ja kirjoitusten tulvaa odottaen
Heidi Salmikallio